

Strážci svobody

Sborník příběhů osobností
z let 1945–1948

U.S. Ambassador's Youth Council, z.s.

U.S. Ambassador's Youth Council, z.s.

Sborník

Strážci svobody

Příběhy osobností z let 1945–1948

Praha 2022

Vzor citace:

Žáček, P. Charles Katek z amerického pohledu: Tichý Američan v Praze?
In: Borčevský P. (ed.) *Strážci svobody: Příběhy osobností z let 1945–1948*. Praha:
U.S. Ambassador's Youth Council, 2022.

Recenzenti:

doc. JUDr. Jiří Šouša, Ph.D.

Mgr. Jiří Pondělíček, Ph.D.

Editor:

JUDr. Pavel Borčevský, Ph.D.

Autorský kolektiv:

pplk. v. v. Mgr. Radek Galaš: *kap. III*

JUDr. Daniela Králíková, Ph.D.: *kap. I*

PhDr. Martin Nekola, Ph.D.: *kap. II, VII*

PhDr. Michal Pehr, Ph.D.: *kap. V*

PhDr. Eduard Stehlík, Ph.D., MBA: *kap. V*

Mgr. Vojtěch Vlček, Ph.D.: *kap. VIII*

PhDr. Pavel Žáček, Ph.D.: *kap. IV*

Bc. Tereza Ottová: *Úvodní slovo, Rejstřík*

Zvláštní poděkování patří: Kristýně Bartákové, Nikolasi Dohnalovi a Ondřeji Černému.

Vydal U.S. Ambassador's Youth Council, z.s., Sněmovní 174/7, Praha 1, v roce 2022.

© U.S. Ambassador's Youth Council, z.s., 2022

ISBN 978-80-11-01036-2

Projekt vznikl ve spolupráci:

Obsah

Úvodní slovo	4
kapitola I – Jaroslav Drábek: Příběh vedoucího veřejného žalobce	6
kapitola II – Václav Hlavatý: Za svobodnou československou vědu	18
kapitola III – Josef Ježek: Generál četnictva Josef Ježek a jeho procesy v roce 1947 a 1954	24
kapitola IV – Charles Katek: Tichý Američan v Praze?	50
kapitola V – Helena Koželuhová: Příběh ženy, demokratky intelektuálky a novinářky v neklidném čase třetí republiky	63
kapitola VI – Karel Lukas: Čs. vojenský a letecký atašé ve Washingtonu a první oběť komunistického teroru v ČSR	76
kapitola VII – Petr Zenkl: Věrně v Masarykových stopách	86
kapitola VIII – Antonín Zgarbík: Vězeň obou totalit	96
Rejstřík	106

Úvodní slovo

Období únorových událostí 1948 se stalo již klasickým tématem moderní historiografie. Avšak až nyní začíná být věnována adekvátní pozornost některým osobnostem tehdejšího společenského života, jež se v letech tzv. třetí republiky (1945–1948) zasazovaly o zachování demokratické tradice, a jež právě proto po dlouhá desetiletí totality z badatelského zájmu vymizely. Pro tyto osobnosti únor 1948 znamenal těžký životní zlom, kdy nejen dočasně prohrály myšlenky, za které bojovaly, nýbrž je a jejich rodiny často existenciálně ohrozil. Mnozí se tváří v tvář tomuto nebezpečí rozhodli emigrovat; tyto pak nová republika odsoudila morálně a většinou zabavila jejich majetek. Ti, kteří zůstali, pak mnohdy byli odsouzeni nejen morálně, ale i soudně; a v několika případech jim ani nebylo dopřáno si kruté rozsudky vyslechnout – zemřeli za nevyjasněných okolností ještě před konáním procesu.

Tento sborník si klade za cíl přiblížit osudy osobností z různých sfér tehdejší doby – politiky, vědce, soudce, vojáky, četníky či kněze jako určité „strážce svobody“. Jejich aktivní kariéra nejčastěji začínala za první republiky; následně se museli vypořádat s dramatickým obdobím mnichovské krize a rozhodnout se, jak naložit se svým životem za německé okupace. Mnozí z nich se zapojili do domácího či zahraničního odboje, anebo strávili válku v koncentračních táborech. Po válce se aktivně zapojili do rekonstrukce poválečného Československa a v tomto období, kdy sváděly boj demokratické myšlenky s myšlenkami institucionalizujícího komunistického režimu, jak se projevilo např. v debatě o pojetí retribuční nebo v otázce přijímání Marshallova plánu, se snažili vši silou přispět k zachování demokratické tradice. Někteří působili jako poslanci a prosazovali tyto myšlenky legislativně; jiní se pokoušeli předávat informace o plánech komunistů relevantním orgánům a přesvědčt zahraničí o reálné hrozbě totality; další pak soudili tak, jak jim zákon ukládá, psali články nebo kázali tak, jak chtělo jejich svědomí, nikoliv dělnická třída.

Únor 1948 pro ně znamenal konec nadějí a ohrožení. V případě emigrace byla tato životní změna nezdárka spjata se Spojenými státy americkými, jež pro české dějiny po roce 1948 znamenají výraznou a doposud nedostatečně probádanou stopu, a kde se usadily významné osobnosti jako Helena Koželuhová, Jaroslav Drábek, Václav Hlavatý či Petr Zenkl, a kde se dále snažili organizovat české krajany, příp. se zapojili do třetího odboje. Ti, kteří zůstali, bývali perzekuováni či odsouzeni k tomu, aby léta strávili v nepříznivých vězeňských podmínkách, a to mnohdy ve velmi pokročilém věku a se špatným zdravím; anebo se procesu vůbec nedožili, jako tomu bylo v případě Karla Lukase.

Historická, politická, ale i morální dimenze těchto příběhů činí správným nejen připomenout je čtenářům proto, že po desetiletí byly opomíjeny, poněvadž dějiny psali tehdejší vítězové; ale i proto, že otevírají širší diskusi morální a filosofickou o tom, jak se jedinec může či má zachovat v mezních situacích a co znamená být aktivním občanem. Tento sborník tedy pouze nepředstavuje osobnosti, vůči nimž má česká historiografie svůj dluh. Jeho účelem je též zprostředkovat generaci studentů středních a vysokých škol hlubší porozumění období mezi lety 1945–1948 a zachytit dopady těžké, lze říci osudové změny, kterou rok 1948 často přinesl, a to v rozsahu, který doplňuje mnohdy relativně stručné vystižení tohoto tématu ve školním prostředí. Tím se však jeho smysl a účel nevyčerpává: příběhy jsou navíc občas jako napínavý thriller – kupříkladu u Charlese Kateka či Petra Zenkla – a ukazují, že snaha činit správná rozhodnutí sice není lehká a není bez důsledků, ale jako jediná je spjata se svobodou člověka a klidem vlastního svědomí. Sborník shodou okolností vychází v době, kdy na evropském kontinentu započal největší ozbrojený konflikt od konce 2. světové války. Téma těžkých rozhodnutí a boje za demokracii se tak stává znovu aktuální. Ale právě v těchto dnech je důležité vyprávět si příběhy, které připomínají, že naše budoucnost záleží na odvaze každého z nás. Pouze pak život přemůže smrt a světlo temnotu.

Jaroslav Drábek

Příběh vedoucího veřejného žalobce

Úvod

Příběh JUDr. Jaroslava Drábka, vedoucího veřejného žalobce u Mimořádného lidového soudu v Praze, je příběhem právníka bránícího demokracii v době tzv. první republiky, v období protektorátu, ale i v období tzv. limitované demokracie třetí republiky. Jaroslav Drábek se narodil 6. května 1901 do rodiny právníka Jaroslava Drábka staršího, který si v roce 1905 otevřel advokátní praxi v Ústí nad Orlicí. Syn pokračoval v otcových šlépějích a stal se též advokátem.¹ V době první republiky se stýkal s lidmi z okruhu debatního klubu *Přítomnost* (Prokop Drtina, Jan Jína, Antonín Pešl, Hubert Ripka, Karel Stloukal; 1935–38 se stal jeho předsedou), s nimiž na podzim 1938 spoluvytvářel základy protinacistického odboje. V listopadu 1938 a v lednu 1939 navštívil z jejich pověření Edvarda Beneše v Londýně.

O jeho morálních kvalitách vypovídá, že často obhajoval lidi pronásledované Hitlerovým režimem a po březnu 1939 se zapojil do činnosti odbojové organizace Politické ústředí a později ÚVOD (Ústřední vedení odboje domácího), spolupracoval s ilegálním časopisem *V boj!* V odboji patřil k blízkým spolupracovníkům prof. Vladimíra Krajiny, jednoho z hlavních představitelů domácího nekomunistického odboje za druhé světové války.

---

¹ Městská knihovna Česká Třebová. *Osobnosti regionu: Jaroslav Drábek* [online]. [cit. 10. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.osobnostiregionu.cz/osoby/932-jaroslav-judr-drabek-1901-1996>.

Tajně pomáhal spolu s ostatními aktéry v soudnictví chránit židovské děti.² Následně byl v lednu 1943 zatčen, krátce vězněn v Osvětimi a od května 1943 v souvislosti s Krajínovým procesem byl umístěn v Praze na Pankráci, kde byl jeho spoluvězněm hrabě Zdeněk Bořek-Dohalský, člen protinacistického odboje a prvorepublikový novinář *Lidových novin*. V červenci 1944 byl Drábek propuštěn na svobodu, před hrozbou dalšího zatčení předstíral choromyslnost a uchýlil se do bohnické psychiatrické léčebny,³ kde přetrval do konce druhé světové války. Pro toto propuštění a pobyt v bohnické léčebně byl on i Krajina po válce podezříváni z kolaborace.

Po válce se vrátil zpět k advokátní praxi a byl mj. jmenován jedním ze sedmi správců Národní banky československé. V roce 1946 obdržel Československý válečný kříž 1939 a Československou vojenskou medaili I. třídy. Drábek ve svých pamětech vzpomínal, jak po komunistickém puči v roce 1948 obdržel dopis, že mu byly Československý válečný kříž 1939 a Československá vojenská medaile I. třídy odňaty: „*Nic jim nevařilo, že vyznamenání uděloval prezident a že odejmut je mohl jedině soud.*“⁴ Jeho účast v odboji za 2. světové války, věznění a utrpení přátel, kteří se již nikdy z vězení a koncentračních táborů nevrátili, se promítly do jeho nejvýznamnější poválečné role v pozici vedoucího veřejného žalobce u Mímořádného lidového soudu v Praze (MLS Praha). Ten měl za úkol posuzovat vinu nad nejvýznamnějšími válečnými zločinci, zrádci a jejich pomahači, kteří se dopustili křivd na československém lidu. Jeho profesionalita a korektnost při vedení procesů byly oceňovány i v zahraničí. Zjevně se na něm podepsal onen strach a samotné věznění, což ostatně i sám potvrdil ve svých memoárech: „*Bál jsem se. A dobře jsem si to zapamatoval. Když pak po válce lidé, kteří neměli ani tušení, jak vypadá výslech na gestapu nebo koncentrační tábor a káznice, začali dělat přísné soudce a rozhodovali autoritativně o tom, jak se kdo měl v těch nejtěžších chvílích chovat, byl jsem zdrženlivý a opatrný ve svých úsudcích. Také později u soudu jako prokurátor jsem se snažil vyřizovat případy, kdy lidé byli týráni a přitom něco prozradili tak, abych to mohl srovnat se svým svědomím, to je lidsky.*“⁵

2 Vzpomíná na to ve svých memoárech DRÁBEK, Jaroslav. *Za časů dobrých a zljích*. Praha: Naše vojsko, 1992, s. 50.

3 Historický ústav AV ČR. *Biografický slovník: Jaroslav Drábek* [online]. [cit. 10. 1. 2021]. Dostupné z: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/DRÁBEK_Jaroslav_6.5.1901-11.12.1996.

4 DRÁBEK, Jaroslav, c.d., s. 102.

5 *Tamtéž*, s. 72.

V roli vedoucího veřejného žalobce

Cesta k veřejnému žalobci nebyla tak jednoduchá. Ministr spravedlnosti Drábekovi nejdříve nabídl funkci národního prokurátora, tedy žalobce stíhajícího významné české kolaboranty u Národního soudu (zejména protektorátního prezidenta, členy protektorátní vlády, význačné redaktory, vojáky aj.). Drábek tuto funkci ministru spravedlnosti odmítl a žádal o možnost být jmenován veřejným žalobcem u MLS Praha. Dokonce v té věci doporučil do funkce přednosty MLS Praha dr. Vladimíra Kozáka, kterého znal z advokátní praxe.

Po svém jmenování Drábek s Kozákem prošli pankrácké vězení. Věděli, že zde byli drženi nevinní lidé, o kterých nebyly žádné záznamy ani v soudních či policejních spisech: „*Komunisté zatýkali lidi napořád, zejména ty, kteří měli nějaký majetek, který bylo možno konfiskovat. Ministr Nosek se ovšem dověděl, co s předsedou Kozákem děláme, a rychle prosadil, že část pankrácké vězňice byla prohlášena za policejní vězňici a tím nám přirozeně odňal možnost v oné části rozhodovat o vazbě vězňů.*“⁶

Ministr spravedlnosti Jaroslav Stránský naléhal, aby bylo možné s procesy začít co nejrychleji a byl jako první souzen nacistický starosta Prahy prof. Josef Pfitzner. V jeho procesu na straně veřejného žalobce vystupoval Jaroslav Drábek a byl nakonec přítomen i jeho popravě. Sám Drábek nebyl ze způsobu poprav nadšený. Poprava Pfitznera se zvrhla „*ve vzrušující divadlo pro kratochvilní davů, mezi nimiž byly dokonce i děti*“. Připomnělo mu to obrazy z francouzské revoluce. Kat byl oblečen „*v nějaké staré gestapácké uniformě s vysokými botami a svědci tvrdili, že dal Pfitznerovi pod šibenici políček, protože provolával slávu Německu*“. Tento pohlavek ovšem neušel pozornosti zahraničních médií, která celou situaci zkritizovala. Ani vedoucí veřejný žalobce, ani přednosta MLS Praha celou situaci neviděli, nicméně ihned po jejím zjištění žádali o vyšetření věci, ale „*ministr Nosek, do jehož kompetence kati spadali, se však o takové maličkosti nestaral, tím spíše, že kat byl hývalý vězeň koncentračního tábora a patrně komunista.*“⁷ Poprava Pfitznera byla první a poslední veřejnou popravou, které byla přítomna široká veřejnost (i děti). Později vláda nařídila, aby se popravly konaly „*intra muros*“ (uvnitř hradeb) a vydávaly se na ně propustky a tím bylo korigováno, kdo se

6 DRÁBEK, Jaroslav, c.d., s. 107.

7 *Tamtéž*, s. 107.

jich mohl účastnit.⁸

Když došlo v listopadu 1945 k obměně ministra spravedlnosti za Prokopa Drtinu, nastala úzká a srdečná spolupráce mezi Drábekem, Drtinou a ministerským referentem pro retribuci JUDr. Zdeňkem Marjankem. V té době se připravovaly klíčové procesy – jednak se státním tajemníkem Karlem Hermannem Frankem, u Národního soudu podával obžalobu JUDr. František Tržický proti členům protektorátní vlády. Proces s Frankem byl bedlivě doma sledován: „*Když byl projednáván zločin vyhubení Lidic, život v celé republice skoro ustal a lidé poslouchali u rozhlasových přijímačů. Podle Svobodného slova vzniklo dokonce úsloví – nebuď na mě Drábek!*“⁹ Proces bedlivě sledovali i zahraniční činitelé, kteří se na něj přijeli podívat. Například Robert H. Jackson (člen Nejvyššího soudu Spojených států amerických, později známý jako generální prokurátor za USA u Mezinárodního soudu v Norimberku) pronesl, že by bez obav svěřil proces proti obžalovaným v Norimberku takovému soudu, jakého byl svědkem v Praze.

Drábek ve své závěrečné řeči připomněl Frankův dopis tehdejšímu ministru spravedlnosti Stránskému, v němž ho prosil o „*velkomyslnost a velkorysost vítěze*“ a uváděl, že by zbytek svého života chtěl dožít se svou rodinou: „*Připomněl jsem mu to také veřejně ve své závěrečné řeči, v níž jsem mu vytkl, jak se s klidem dával na ničení a vraždění v Lidicích, odvlékání dětí a zoufalství matek. Tato část mé řeči ho prý nejvíce mrzela, jak mi prozradil jeho obhájce dr. Resler.*“¹⁰

Po K. H. Frankovi následovaly další významné procesy: proti bývalému zastupujícímu říšskému protektorovi Kurtu Daluegemu, sudetoněmeckým poslancům či přímým viníkům vyhlazení Lidic. Drábek spolu s Drtinou a Marjankem společně bojovali o očištění jména profesora Vladimíra Krajiny, který byl vtažen do vyšetřování K. H. Franka. V průběhu procesu se objevil padělaný protokol jednoho z výsledků Franka, který byl vypracován česky, i když Frank česky nehovořil a všechny protokoly s ním byly vypracovány v němčině. Sám Frank na toto podivné jednání upozornil příslušníky ministerstva spravedlnosti a odmítl se na tomto vyřizování politických bojů

8 ŠLOUF, Jakub a NĚMEČKOVÁ, Daniela. *Mimořádný lidový soud v Praze*. Praha: Academia, 2020, s. 92.

9 DRÁBEK, Jaroslav, c.d., s. 108.

10 DRÁBEK, Jaroslav, c.d., s. 108.

podílet.¹¹ Po dlouhém a náročném boji (vznikla i meziministerská komise, která měla tyto pomluvy prošetřit) bylo Krajínovo jméno očištěno.¹²

Ačkoliv nebyl Drábek aktivně politicky činný, hlásil se k národně socialistické straně a publikoval i v jejím tisku (např. *Svobodné slovo*, *Dnešek*).¹³ Popisoval v nich svoje zážitky z doby okupace, či z pozice vedoucího veřejného žalobce. Jeden z článků, kterým si však komunisty silně znepřátelil, byl *Ještě propaganda, která zabíjí* (1947), v němž kritizoval přemíru ruštiny ve školách.¹⁴

Poslední důležitou Drábkovou vzpomínkou na období třetí republiky byla tzv. krčmaňská aféra. Dne 21. září 1947 pošta doručila do ministerstva spravedlnosti podezřele vypadající balíček. Podobná zásilka byla adresována také dalším nekomunistickým ministrům: náměstkovi předsedy vlády dr. Petru Zenklovi a ministru zahraničních věcí Janu Masarykovi. Ony zásilky obsahovaly velice silné výbušniny, které by při případném výbuchu způsobily velké ztráty na životech. Rozběhlo se rozsáhlé vyšetřování vedené po dvou liniích – ministerstvem vnitra (vedené komunistou Václavem Noskem), které bylo podezřele rychle s vyšetřováním hotové, a ministerstvem spravedlnosti. Do vyšetřování se zapojil i Drábek s Marjankem a Drtínou a jinými a zjistilo se, že byl atentát připraven komunisty.¹⁵ Po únorovém puči byli všichni obvinění z krčmaňské aféry propuštěni a naopak zatčeny ty osoby, které vyšetřování vedly, vč. Marjanka a Krajiny, který byl v té době ještě kryt poslaneckou imunitou. Krajina byl na zákrok prezidenta Edvarda Beneše propuštěn. Umučený Marjanko se již z vězení nevrátil, za nevyjasněných okolností údajně spáchal sebevraždu.

Po zatčení Krajiny a Marjanka a dalších se rozhodl pro emigraci a s

11 Příběh majora Bedřicha Pokorného, bývalého přednosty odboru pro politické zpravodajství, který protokol zfalšoval, důvody a co následovalo, jsou zmapovány v DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. Bedřich Pokorný – vzestup a pád [online]. Internetová verze sborníku AMV 2/2004 [cit. 10. 1. 2021]. Dostupné z: https://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik2-2004/bedrich_pokorny.pdf.

12 Více o Krajínově případu v KRAJINA, Vladimír. Vysoká hra: Vzpomínky. Praha: Eva, 1994. ISBN 80-254-5535-1.

13 Historický ústav AV ČR. *Biografický slovník: Jaroslav Drábek* [online]. [cit. 10. 1. 2021]. Dostupné z: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/DRÁBEK_Jaroslav_6.5.1901-11.12.1996.

14 DRÁBEK, Jaroslav. Ještě propaganda, která zabíjí [online]. *Přítomnost*, roč. 2, č. 20–21, s. 306. [cit. 10. 1. 2021]. Dostupné z: http://www.pritomnost.cz/archiv/cz/1947/20_21.pdf.

15 K nepodařenému atentátu více např. v NOVOTNÝ, Lubomír. *Krčmaňská aféra: tajemný pokus o atentát na československé ministry*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2017. ISBN: 978-80-7053-316-1.

rodinou 6. března 1948 odešel (na lyžích přes Šumavu) nejprve do Německa, pak do USA, usadil se ve Washingtonu. Vyhnul se tak smutnému osudu svých kolegů, kterým se uprchnout nepovedlo a který by ho jistě následoval pro jeho protikomunistické smýšlení. Jak vyplývá z archivních dokumentů uložených v Archivu bezpečnostních složek, byly již připravovány podklady pro jeho stíhání (např. za zproštění rozsudku smrti u něj a prof. Krajiny v roce 1944 měl být na gestapáka Hanse Otto Galla mírnější při stíhání u MLS Praha, propustit ho a jeho milenkou).¹⁶ Na dr. Drábka a jeho manželku bylo učiněno trestní oznámení Státnímu zastupitelství v Praze pro přípravu úkladů o republiku dle § 2 zákona č. 50/1923 Sb.

Drábek se v Americe stal komentátorem stanice Hlasu Ameriky, v jejíž redakci působil až do odchodu do penze 1971, mj. publikoval i v časopisu s názvem *České slovo*.¹⁷ Uveřejnil své vzpomínky (*Z časů dobrých i zýchých*, 1992), psal beletrii a významně se podílel na publikaci pamětí Prokopa Drtiny, které vydal jako editor v Torontu 1982 (*Československo, můj osud*, svazek I a II, 1991). Od 1980 působil jako zástupce česko-americké obce v U.S. Holocaust Memorial Council. Až po listopadu 1989 několikrát navštívil vlast. Urna s Drábkovým popelem byla uložena do rodinné hrobky v Ústí nad Orlicí. Zemřel 11. prosince 1996 ve Washingtonu.

O rok později byl oceněn Československým válečným křížem 1939 a Československou vojenskou medailí I. třídy (1946) a in memoriam také Řádem T. G. Masaryka III. třídy (1997). Ústí nad Orlicí mu udělilo čestné občanství, které za něj převzal syn Jan. Syn Jan Drábek, narozen 5. května 1935 v Praze, pracoval jako pedagog, novinář a publicista, působil i jako hlasatel v Rádiu Svobodná Evropa. Po 1989 se zapojil do diplomatických služeb a byl českým velvyslancem v Keni a Albánii, napsal rovněž několik vzpomínkových i beletristických knih.¹⁸ V současné době žije ve Vancouveru. Příběh jeho rodiny zmapoval v rámci projektu Paměti národa.¹⁹

16 PLACHÝ, Jiří. Případ komisaře Galla a židovští konfidenti pražského gestapa. *Okupace, kolaborace, retribuice*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2010, s. 128–133.

17 Ústav pro studium totalitních režimů. *České slovo: měsíčník vydávaný exulanty v Německu*. [online]. [cit. 10. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/skupina-vyzkumu/ceske-slovo/>.

18 Historický ústav AV ČR. *Biografický slovník: Jaroslav Drábek* [online]. [cit. 10. 1. 2021]. Dostupné z: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/DRÁBEK_Jaroslav_6.5.1901-11.12.1996.

19 Paměť národa. *Jan Drábek*. © Příběhy 20. století [online]. [cit. 10. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/drabek-jan-20160128-0>.

Závěr

Silný příběh Jaroslava Drábka představuje hodnoty člověka, který čestně bojoval za demokracii a dobro v dobách, kdy bylo mnohem jednodušší zůstat slepý a hluchý vůči utrpení okolí anebo prospěchářsky přímo kolaborovat s nacisty či s komunisty. Silné morální zázemí utvářely i osoby, jež jeho život přímo či nepřímo ovlivňovaly ať již v odboji za druhé světové války, nebo v době třetí republiky.

Měl úzký vztah s ministrem spravedlnosti a národním socialistou Prokopem Drtinou, který se po únorovém převratu pokusil o sebevraždu a následně byl dlouhodobě vězněn. Další osobou byl Zdeněk Marjanko, který měl na ministerstvu spravedlnosti na starosti retribuční agendu a posléze i vyšetřování Krčmaňského atentátu, jenž následně za nevyjasněných okolností po roce 1948 spáchal ve vazbě sebevraždu. Jednalo se ale i o další osoby v soudnictví, které nepřežily nacistické nebo komunistické běsnění. Každá z nich by si zasloužila svoji vlastní připomínku.

Drábkova rodina měla velké štěstí, že se jí podařilo uprchnout do zahraničí, aby neskončila podobně jako ti, kteří se nesmířili s komunistickou nadvládou. Drábkovy paměti jsou z tohoto pohledu neocenitelné, protože obsahují desítky vzpomínek na osoby v odboji a spolupracovníky v době retribuční. Například jeho spolupracovník a soudce Kozák, který zůstal v Československu, měl v úmyslu napsat svoje paměti. Bohužel, než se tak stalo, náhle zemřel.

Příběhy právníka, vedoucího veřejného žalobce, advokáta a spisovatele Jaroslava Drábka a jeho spolupracovníků by měly být mementem pro nás všechny, kteří by chtěli zapomenout na nacistické a komunistické zločiny.

Seznam použité literatury

- DRÁBEK, Jaroslav. *Za časů dobrých a zýchých*. Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN 80-206-0365-4.
- DRTINA, Prokop. *Československo, můj osud*, svazek I a II. Praha: Melantrich, 1991. ISBN: 0-88781-111-6.
- KOUTEK, Ondřej. *Prokop Drtina. Osud československého demokrata*. Praha, ÚSTR – Vyšehrad, 2011. ISBN: 978-80-7429-069-5.
- KRAJINA, Vladimír. *Vysoká hra: Vzpomínky*. Praha: Eva, 1994. ISBN 80-254-5535-1.
- NOVOTNÝ, Lubomír. *Křmaňská aféra: tajemný pokus o atentát na československé ministry*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2017. ISBN: 978-80-7053-316-1.
- PLACHÝ, Jirí. Případ komisaře Galla a židovští konfidenti pražského gestapa. *Okupace, kolaborace, retribuce*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2010. ISBN 978-80-7278-529-2.
- ŠLOUF, Jakub a NĚMEČKOVÁ, Daniela. *Mimořádný lidový soud v Praze*. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3070-2.
- VERTELÁŘ, Jan. Víte kdo byl? JUDr. Jaroslav Drábek. *Chrudimské vlastivědné listy*. 2014, roč. 23, č. 2, s. 7–8.

Elektronické zdroje

- DRÁBEK, Jaroslav. Ještě propaganda, která zabíjí [online]. *Přítomnost*, roč. 2, č. 20–21, s. 306. [cit. 10. 1. 2021]. Dostupné z: http://www.pritomnost.cz/archiv/cz/1947/20_21.pdf.
- DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. Bedřich Pokorný – vzestup a pád [online]. *Internetová verze sborníku AMV 2/2004* [cit. 10. 1. 2021]. Dostupné z: https://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik2-2004/bedrich_pokorny.pdf
- Historický ústav AV ČR. *Biografický slovník: Jaroslav Drábek* [online]. [cit. 10. 1. 2021]. Dostupné z: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/DRÁBEK_Jaroslav_6.5.1901-11.12.1996
- Městská knihovna Česká Třebová. *Osobnosti regionu: Jaroslav Drábek* [online]. [cit. 10. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.osobnostiregionu.cz/osoby/932-jaroslav-judr-drabek-1901-1996>
- Paměť národa. *Jan Drábek*. © Příběhy 20. století [online]. [cit. 10. 1. 2021].

Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/drabek-jan-20160128-0>
SAXON, Wolfgang. *Jaroslav Drábek, 95, Lawyer and Voice of Czechs in exile* [online]. New York Times. 29. prosince 1996, [cit. 10. 1. 2021]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/1996/12/29/world/jaroslav-drabek-lawyer-and-voice-of-czechs-95.html>>
Ústav pro studium totalitních režimů. *České slovo: měsíčník vydávaný exulanty v Německu*. [online]. [cit. 10. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/skupina-vyzkumu/ceske-slovo/>

JUDr. Daniela Králíková, Ph.D.

Daniela Králíková (Němečková) se jako vědecká pracovnice dlouhodobě zabývala tématem poválečným potrestáním nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů. V současné době pracuje jako projektová manažerka v Charles University Innovations Prague s.r.o., dceřiné společnosti Univerzity Karlovy.

Václav Hlavatý

Za svobodnou československou vědu

Úvod

Matematik Václav Hlavatý patřil k mnoha prvotřídním vědcům světové úrovně, kteří po roce 1948 pokračovali v kariéře v USA. Již od konce války neměl iluze o dalším směřování Československa a po několika marných snahách na univerzitní i parlamentní půdě se napevno rozhodl odejít do zahraničí.

Narodil se 27. ledna 1894 v Lounech do rodiny úředníka. Absolvoval zde reálné gymnázium, které dnes nese jeho jméno, a na podzim 1913 nastoupil ke dvouoborovému studiu matematiky a hudební estetiky na Karlově univerzitě. Jeho vysokoškolská léta však přerušila první světová válka. Hlavatý musel narukovat a mimo jiné se zúčastnil bojů na italské frontě, kde byl zajat. Do Čech se vrátil až zjara 1919. O další rok později úspěšně odpromoval a začal vyučovat matematiku a deskriptivní geometrii na několika středních školách. Kromě toho se pustil do bádání v oblasti diferenciální geometrie. Absolvoval dokonce půlroční studijní pobyt v Holandsku u jejího průkopníka profesora Jana Schoutena. Na jaře 1925 byl jmenován docentem na Univerzitě Karlově, o dalších šest let později profesorem. To už Hlavatý patřil mezi uznávané kapacity, přednášel v mnoha zemích na prestižních univerzitách, napsal přes sedm desítek odborných článků, stačil se také rozvést, podruhé oženit a stát se hrdým otcem jediné dcery Olgy.

Jeho renomé neušlo ani Albertu Einsteinovi na Princetonské univerzitě v USA. Proslulý fyzik v roce 1937 pozval Hlavatého na několikaměsíční

hostování. Když se vrátil, vlast zažívala těžké chvíle. Mnichovská konference a zanedlouho nacistická okupace nalomily charakter národa, o kterém Hlavatý později tolikrát psal ve svých brilantních politicko-spoločenských úvahách. Alespoň mohl dále působit na akademické půdě, psát učebnice a skripta. Ač přísný a nekompromisní u zkoušek, s pověstnými jízlivými poznámkami na úroveň znalostí jednotlivých studentů, byl mezi nimi velmi oblíben díky mimořádnému smyslu pro humor, zálibě pro tenis a samozřejmě hudbu. Sám hrál mistrně na housle, v mládí dokonce vystupoval v kvartetu a koncertoval.

Po uzavření vysokých škol 17. listopadu 1939 odešel do ústraní a naplno se věnoval vědecké práci. Příležitostně přednášel pro Jednotu českých matematiků a fyziků a především dokončoval práci o diferenciální přímkové geometrii.

Matematik ve víru domácího i světového dění

Okamžitě po osvobození na jaře 1945 se Václav Hlavatý vrhnul do probouzejícího se akademického života. Značnou měrou se podílel na vybudování Matematického ústavu, opět na plný úvazek vyučoval a v rámci mimopracovních seminářů a kroužků pomáhal mladým perspektivním vědcům. Poprvé v životě také krátce zabrousil na politické kolbiště, když se stal poslancem Prozatímního národního shromáždění jako nestraník, nominant národně socialistické strany. Na základě ústavního dekretu č. 47/1945 Sb. z 25. srpna 1945 bylo ustaveno třísetčlenné Prozatímní národní shromáždění. Delegáti národních výborů a místních správních komisí veřejně vybírali volitele, kteří volili delegáty na zemské sjezdy v Praze, Brně, Bánské Bystrici a Prešově. Na sjezdech poté probíhaly volby členů zemských národních výborů a poslanců jednokomorového Prozatímního Národního shromáždění. Prostřednictvím nepřímých voleb bylo tedy vybráno tři sta poslanců, dvě stě z Čech a sto ze Slovenska. Věková hranice pro kandidáty se snížila na jednadvacet let oproti třiceti letům, uzákoněným za první republiky. Každá ze šesti velkých stran Národní fronty zvolila po čtyřiceti poslancích, doplněných o zástupce z mimopolitických oblastí, tj. úředníky, živnostníky, odboráře, novináře, spisovatele, univerzitní profesory, vojáky, advokáty, zemědělce či dělníky. Mandát prozatímního parlamentního tělesa byl jasně ohraničen. Mělo obnovit zákonodárnou moc na celém území republiky, potvrdit ve funkci prezidenta Edvarda Beneše,

projednat a dodatečně schválit prezidentské dekrety a konečně připravit co nejdříve volby do Ústavodárného národního shromáždění, jež by následně schválilo novou ústavu.

Hlavatý v parlamentních lavicích zastoupil zesnulého poslance Klecandu, jeho působení trvalo jen několik málo týdnů. Přesto se zařadil k velmi aktivním členům kulturního výboru, přispíval k projednávání školského zákona. Dostával se však do silných sporů s komunistickými politiky i představiteli vlastní strany, především kvůli idejím o úloze instituce školy. Navíc kritizoval, že reformy školství probíhají nedemokraticky, bez účasti veřejnosti. Hlavatý kladl vedle vzdělávací funkce také velký důraz na funkci výchovnou a charakterotvornou. Neprosadil svá stanoviska, navíc neskrýval nespokojenost s pronikáním KSČ do všech sfér veřejného života a neschopností demokratického tábora rudému tlaku čelit. S politikou se po volbách v květnu 1946 rozloučil a po delší pauze opět začal objíždět zahraniční univerzity, včetně pařížské Sorbonny. Množily se i jeho spory s kolegy na fakultě o tom, jak pracovat s doktorandy a jakým směrem vést výuku. Počátkem roku 1948 obdržel další pozvání do USA od Alberta Einsteina, který ho zval na pobyt od podzimu téhož roku a jenž měl tentokrát trvat delší dobu. Politickou situaci viděl velmi skepticky a po únorovém puči a smrti Jana Masaryka se rozhodl s rodinou k emigraci, zatím avizované jako přednáškový pobyt na akademický rok 1948/49. Datum odjezdu se oddalovalo kvůli byrokratickým průtahům, avšak nakonec komunistická moc svolila Hlavatým legálně odcestovat. Osud národa matematikovi samozřejmě nebyl lhostejný, nicméně svoboda bádání byla přednější. Navíc se mylně domníval, že poměry se brzy ustálí a že vlast nenechává za zády na dlouho. Studená válka a železná opona mu návrat již nikdy nedovolily.

Stesk po domově utlumily výrazné pracovní úspěchy. Získal místo na University of Indiana v malém městečku Bloomington, uprostřed nekonečných polí a luk rovinatého zemědělského státu Indiana. Cihlový domek v klidné ulici se stal Hlavatého domovem na další dvě desetiletí, Swainova budova uprostřed kampusu, kde sídlila katedra matematiky, pak jeho pracovištěm. Připomeňme, že díky působení v Bloomingtonu si udělali dobré jméno ve světě také další profesori českého původu. Politologii zde vyučoval Václav Beneš (synovec Edvarda Beneše), chemii Miloš Novotný, neurologii Oldřich Kolář, psychiatrii Hanuš Jiří Grosz. Hlavatý zde roku 1952 získal stálou

profesuru a jen o pár měsíců poté na sebe strhl pozornost odborné veřejnosti. Věnoval se matematickým základům Einsteinovy sjednocené teorie pole a vyřešil jeho rovnice o čtyřiašedesáti neznámých. Věřil, že tyto rovnice mohou popsat jakýkoliv fyzikální jev. Palcové titulky hlásaly, že Hlavatý matematicky ověřil Einsteinovu teorii a dokázal, že elektromagnetismus je základem vesmíru, bází gravitace a zdrojem energie. Po mnohých úpravách a redakčních zásazích vyšla práce knižně až roku 1958 pod názvem Geometrie Einsteinovy sjednocené teorie pole (*Geometry of Einstein's Unified Field Theory*). Z hlediska zvládnutí mimořádně komplikovaných výpočtů byl Hlavatého výkon po zásluze oceňován.

Protože však zmíněná Einsteinova teorie je prokazatelně chybná, mají i vyřešené rovnice pouze teoretický význam. To nebránilo, aby se na stole profesora Hlavatého kupila uctivá pozvání na přednášková turné do desítek zemí. Stal se vpravdě matematickou celebritou – on sám o sobě přitom v žertu hovořil jako o pouhém násobilkáři.

Byl to člověk širokého záběru, nikoliv nudný pedantický profesor, zahleděný pouze do svého oboru. Psal četné úvahy o společenských otázkách, politice, umění, historii, věnoval se i duchovním otázkám a bytí lidstva v nekonečném vesmíru. V roce 1950 vypracoval návrh na federalizaci střední Evropy a pojednání o významu a roli Čechů a Slováků v budoucím světovém vývoji. Nevyhýbal se ani činnosti v rámci krajanských a exilových organizací, ba naopak. Přihlásil se k členství v Radě svobodného Československa, jež vznikla 25. února 1949 ve Washingtonu D.C. s ambicí stát se zastřešujícím orgánem celého demokratického exilu. Jenže politické a stranické spory, jakkoliv v tíživých podmínkách vyhnanství vlastně malicherné a zbytečné, dokázaly Radu po slibném začátku paralyzovat a rozložit. Profesor Hlavatý byl jedním z těch, kteří se ze všech sil pokoušeli přivést znesvářená křídla k rozumu a nastavit rozumné podmínky pro další koexistenci. Sbírký návrhů na reorganizaci Rady „Znovu a lépe“ (1955) a „O obrodu exilu“ (1956) byly oceňovány a vítány napříč exilovou veřejností. Hlavatý, navzdory enormnímu pracovnímu vytížení, shromažďoval od aktivních exulantů po celém světě široké spektrum názorů, jak napomoci řešení nejvážnějších neduhů exilu a pozvednout jeho úroveň. Zabýval se i komplikovaným vztahem exulantů ke krajanům v USA.

Snažil se k problému přistupovat s matematickou logikou, oproštěn od emocí, zákulisních intrik a škatulkování podle politické příslušnosti. Mnozí proto vkládali naděje v jeho nestranný pohled a metody odborníka. Ani přesto se však jeho upřímně míněné návrhy nakonec nerealizovaly.

Politika Hlavatého znovu zklamala a znechutila, neochabla však jeho vůle pracovat pro Československo. Upřel tedy síly směrem ke kolegům, českým a slovenským vědcům, spisovatelům a umělcům v exilu, kteří hledali to, co je spojuje, nikoliv názorové rozdíly. Chtěli být v kontaktu, pravidelně se setkávat, vyměňovat si zkušenosti, informovat ostatní o vlastních úspěších a nejnovějších trendech v široké škále oborů, udržovat a rozvíjet svobodnou nauku a kulturu, stejně jako masarykovské tradice, které na domácí půdě pošlapali komunisté. Nejprve byl pro tyto účely zřízen Spolek vědeckých pracovníků v exilu, od poloviny padesátých let probíhaly přípravy na založení Společnosti pro vědy a umění – SVU (*Czechoslovak Society of Arts & Sciences*). Na schůzi přípravného výboru dne 24. října 1958 vešla SVU oficiálně v život za přispění právníka Jaroslava Němce, bývalého rektora Komenského univerzity v Bratislavě Vratislava Buška, skladatele a dirigenta Rafaela Kubelíka, klavírního virtuosa Rudolfa Firkušného, spisovatele Ladislava Radimského a mnohých dalších. Hlavatý byl zvolen historicky prvním předsedou.

Ve funkci setrval v letech 1958–1962 a znovu se jí ujal pro období 1966–1968. Věnoval značné úsilí, aby přivedl mladé lidi a chtěl zajistit, aby se SVU vyhnula neradostnému osudu mnohých exilových subjektů, které postupem času skomíraly, až zcela zanikly. SVU vydávala vlastní časopisy (*Proměny*, *Kosmas*, *Zprávy*) a přes dvě stě monografií, založila téměř dvě desítky místních poboček s třemi tisícovkami členů, pravidelně pořádala kongresy, konference, festivaly, výstavy, koncerty, veřejné přednášky, diskuse a kolokvia. Přežila pád železné opony i debaty o možném rozpuštění v devadesátých letech a funguje dodnes.

Václav Hlavatý se vydal v lednu 1961 na půlroční cestu, při níž přednášel před napěchovanými aulami sedmdesáti univerzit. Po návratu byl v Bloomingtonu poctěn udělením titulu Distinguished Professor, zasedal v redakčních radách předních matematických časopisů, pohyboval se v absolutní vědecké špičce, měl nabídky z mnoha prestižních vědeckých pracovišť. V hlavě mu neustále ležel osud těžce zkoušeného národa za

železnou oponou. Blíže se k tématu rozhovořil i na oslavě státního svátku 28. října toho roku.

Závěr

Hlavatého celoživotním cílem bylo posouvat dál matematiku i lidské poznání, zároveň daleko intenzivněji než jiní vnímal úskalí technologického pokroku. V projevu pro SVU v roce 1967 uvedl: *„Jedním z charakteristických rysů nynější doby je vliv technokracie na diplomatickou a vojenskou strategii. Poprvé v dějinách této planety byly překročeny hranice mikrokosmu a gravitace. Tím byly porušeny staré sociologické vazby a základy. Nejen že země se stala příliš malou pro technologický pokrok, ale i čas ztratil svůj původní význam. Operace prováděné dříve v malém měřítku a vyžadující mnoho času jsou nyní proveditelné v krátkém čase. Tak například obě velmoci, SSSR a USA, mohou se vzájemně smrtelně zranit v době jedné hodiny. Vědecký výzkum umožnil tak obromý destruktivní potenciál, že ustálená pravidla světové diplomacie a vojenské strategie ztrácejí svůj původní význam.“* V jádru se samozřejmě strchoval o osud vlasti, ležící na zlomu obou mocenských bloků, kde sebemenší zvrát a ozbrojený střet mohl mít nedozírné následky pro celé lidstvo.

Navzdory opakovaným varováním lékařů se Hlavatý v dalších letech nešetřil a pracoval do vysílení, které si krátce před jeho pětasedmdesátými narozeninami vybralo daň. Nejpopulanější odborník na diferenciální a algebraickou geometrii a matematickou stránku obecné teorie relativity zemřel náhle 11. ledna 1969, uprostřed příprav odjezdu na několikaměsíční pobyt do Pákistánu, kde byl požádán o pomoc s vybudováním státního vědeckého ústavu v Islámábádu. Zanechal za sebou mnoho rozdělaných projektů, ale též několik generací prvotřídních matematiků, inspirovaných jeho celoživotním vyšlapáváním cesty svobodné vědě.

Seznam použité literatury

DURNOVÁ, Helena a kol. Václav Hlavatý. *Cesta k jednotě*. Brno: Masarykova Univerzita, 2017.

RECHCÍGL, Miloslav ml. *Pro vlast. Padesát let Společnosti pro vědy a umění*. Praha: Academia, 2012.

ŠTRBÁŇOVÁ, Soňa a Antonín KOSTLÁN (ed.): *Sto českých vědců v exilu*. Praha: Academia, 2011.

PhDr. Martin Nekola, Ph.D.

Historik a politolog, koordinátor projektu the Czechoslovak Talks (www.czechoslovaktalks.com), autor dvaceti monografií a tří set odborných a populárně naučných článků; zabývá se především československým exilem po únoru 1948 a krajaný v USA; pravidelně přednáší na amerických univerzitách.

Josef Ježek

Generál četnictva Josef Ježek a jeho procesy v roce 1947 a 1954

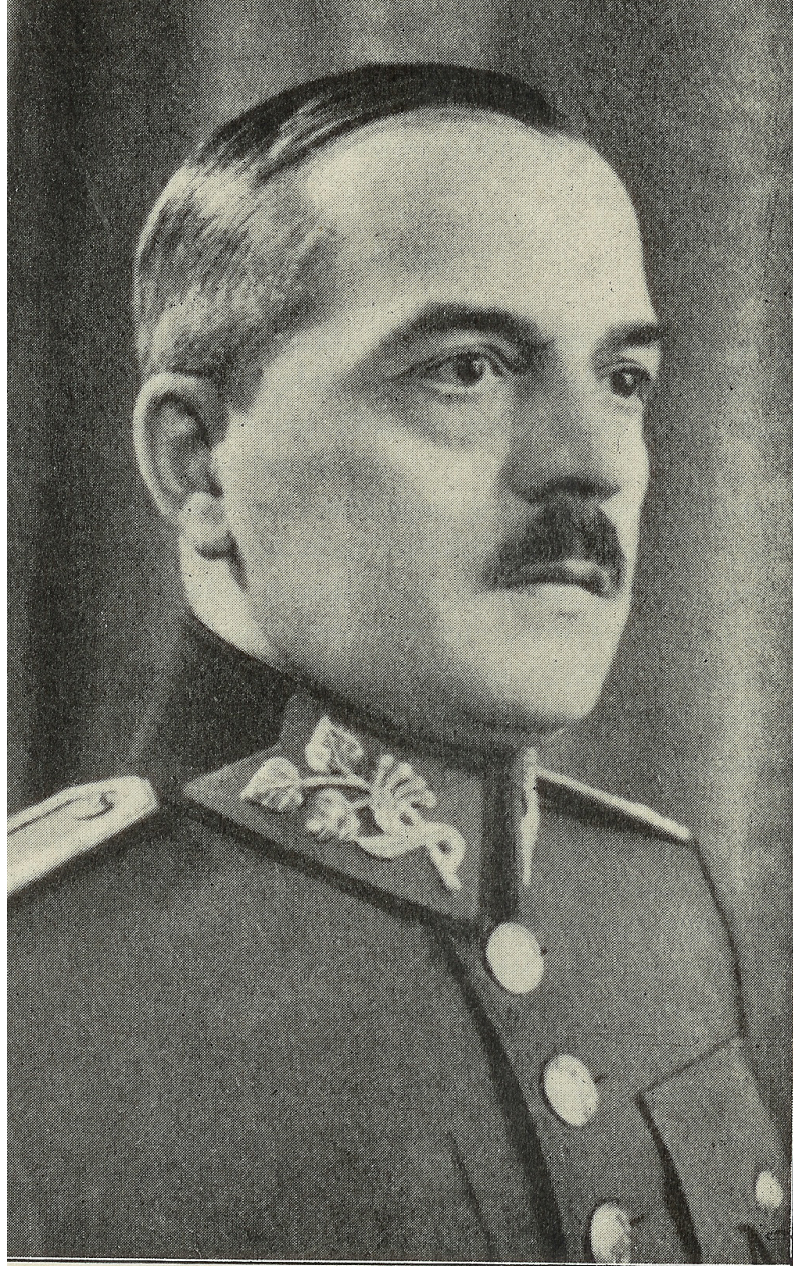
Úvod

Josef Ježek se narodil 2. srpna 1884 v Žamberku jako prostřední syn Františka Ježka a Josefy Ježkové, rozené Novákové. Jeho otec byl významnou žamberskou osobností, neboť stál za založením české měšťanské školy a stal se jejím ředitelem. Josef měl dva bratry – Františka a Vladimíra.

Josef Ježek vychodil 4 třídy obecné školy v Žamberku a v dalších studiích pokračoval jako *privatista* (tj. otec jej učil doma), a to až do 4. třídy gymnázia v Rychnově nad Kněžnou. V 5. třídě gymnázia již byl zapsán jako veřejný žák. Gymnázium však ke značné nevoli otce nedokončil, neboť jak sám uvádí, rozhodl se „*pro vojenskou dráhu a po splnění 5 tříd středních škol dal se zapsati do zeměbranecké kadetní školy ve Vídni*“. V rámci studia kadetky Josef zdokonalil svoji němčinu a v roce 1902 po ukončení studia byl v hodnosti podporučíka vyřazen k zeměbraneckému pěšímu pluku č. 22 v Černovicích (Czernowitz), tedy hlavním městě Bukoviny, která byla součástí Rakousko-uherské monarchie.

V krátké době se stal pobočníkem velitele praporu, později zástupcem pobočníka velitelem pluku, a nakonec zástupcem pobočníka velitele brigády. V této funkci dosáhl hodnosti poručíka. V Černovicích se Ježek seznámil s Olgou ze Semaků, dcerou vysokého činitele řeckovýchodní církve, profesora a konsistoriálního rady v Černovicích rytíře Eugena Semaky a jeho manželky

Samuel

Theofily Semakové, roz. Orobko. V roce 1909 požádal Ježek o převzetí k četnictvu a jak sám k tomu později uvedl, že ho k tomu vedla „*snaha o brzké samostatné postavení a touha, abych se mohl oženit*“. K četnictvu byl převzat v hodnosti poručíka a byl přidělen k zemskému četnickému velitelství č. 13 v Černovicích, kde vykonal odbornou zkoušku, opět s vyznamenáním, a ve svých 26 letech byl v hodnosti poručíka ustanoven velitelem Četnického oddělení ve Vižnici. V srpnu téhož roku byl jmenován pobočníkem zemského četnického velitele v Černovicích.

Dne 27. listopadu 1910 uzavřeli Josef Ježek a Olga ze Semaku sňatek a 28. září 1913 se manželům Ježkovým narodila jediná dcera Olga. Těsně po vypuknutí 1. světové války musela být Ježkova rodina spolu s dalším civilním obyvatelstvem evakuována z důvodu ohrožení Černovic a Bukoviny válečnými operacemi. Josef Ježek zůstal v místě svého působení sám a v témže roce byl poprvé mimořádně povýšen. Důvodem bylo ocenění jeho rozhodnosti v průběhu bojů, které probíhaly nedaleko Černovic. Ježek zastihl u obce Katzinka na zdejší vlakovém nádraží evakuující se jednotky dělostřelectva, které právě vagonovaly dělostřeleckou baterii, když z kopce nad nádražím došlo k jejich ostřelování. Vojáci se ve strachu před palbou rozutekli a tím, že se Ježek na koni rozjel proti místu, odkud palba přicházela, povzbudil vojáky, kteří se vrátili na svá místa a dokončili nakládání. Za toto jednání, které sám Ježek za hrdinství nikdy nepovažoval, byl oceněn Vojenským záslužným křížem III. třídy za statečnost a generál Fischer jej zároveň mimořádně povýšil do hodnosti rytmistra.

Krátce po návratu manželky a dcery v létě 1915 byl Josef Ježek z politických důvodů přeložen k zemskému četnickému velitelství č. 1 ve Vídni a zařazen jako velitel administrativního četnického oddělení v St. Pölten v Dolních Rakousích. Toto přemístění mělo být zdůvodněno politickou nespolehlivostí jeho manželky Olgy, ale stejně tak mohlo být příčinou i Ježkovo tehdejší členství v českém národoveckém spolku – Česká beseda – v Černovicích, neboť jako četník nesměl být podobným způsobem organizován. I přes tento zákaz se však Ježek členem národoveckého spolku stal a byl v něm zapsán pod smyšleným jménem – Josef Žamberský.

V St. Pölten se značně zhoršil zdravotní stav Ježkovy manželky a dne 18. dubna 1917 ve věku 27 let zemřela. Příčinou smrti byla vrozená srdeční

vada. I přes tuto tragédii byl Josef Ježek téhož roku přemístěn, tentokrát na ministerstvo zeměbrany ve Vídni, a to jako referent v četnickém oddělení XX. Spolu s rodinou se odstěhoval do Vídně, kde zůstal až do konce války a vzniku samostatného Československa.

V září 1918 jej na poradě zemských četnických velitelů kontaktoval generál šlechtic Václav Řezáč, tehdejší zemský četnický velitel v Čechách a sdělil mu, že „*v nastávajících státoprávních změnách, které se očekávaly každým okamžikem, jej určuje za svého pobočníka a pověřil jej, aby co nejdříve po převratu přijel do Prahy*“. Po vzniku samostatné Československé republiky 28. října 1918 se Josef Ježek musel rozhodnout, zda zůstane ve službách rakouského četnictva, či opustí významné místo, které zastával, a odejde zpět do Čech. Ježek se záhy rozhodl pro odchod. Avšak navzdory tomu, že se gen. Řezáčovi hlásil okamžitě po příjezdu do Prahy, generál mu oznámil, že nemůže svůj slib pobočnického místa dodržet a nabídl mu pouze místo velitele četnického oddělení v Jindřichově Hradci. Ježek toto místo přijal a do nového působiště přestěhoval i svoji rodinu.

Již v listopadu 1919 byl na přímý rozkaz gen. Řezáce povolán zpět do Prahy a umístěn na ministerstvo vnitra jako pobočník přednosta 13. oddělení. Toto oddělení mělo zásadní vliv na rozvoj a činnost četnictva jako takového a jednalo se tedy o značně vlivné postavení. Krátce na to byl Ježek v roce 1920 povýšen do hodnosti majora. V roce 1925 byl Josef Ježek jmenován přednostou příslušného oddělení a svůj vliv začal uplatňovat naplno. O tomto místě je nutno uvést, že jeho význam byl kladen na úroveň významu zemského četnického velitele, měl však přímý vliv na činnost a rozhodování velitele generálního. V této funkci setrval až do roku 1936.

Období let 1925–1936 se stalo érou zásadního rozmachu četnictva. V této době byla zřízena řada nových specializovaných služeb, byly zaváděny nové metody a řada činností či oborů působí v rámci bezpečnostních sborů do současné doby. Došlo tak ke zřízení Ústředního četnického pátracího oddělení v Praze, byly zřízeny pátrací stanice, bezpečnostní rozhlas. Nebývalý rozmach zaznamenala i služební kynologie a bylo zřízeno bezpečnostní letectvo. Československé četnictvo a bezpečnostní sbory obecně získaly jméno a významné postavení i v zahraničí. Josef Ježek měl na tomto rozvoji zásadní podíl. Mimo jiné i proto, že byl zastáncem vojenské organizace četnictva. Již od roku 1918 zde existovaly snahy o jeho „odvojenštění“, zcivilňování apod. Ježek

velmi dobře chápal, že by to vedlo k ohrožení výkonnosti a efektivity četnictva a jak sám uvádí: „*po celou dobu své služby hájil jsem bouřevnatě vojenskou organizaci četnictva, aby se nemoblo státi doménou některé politické strany*“.

V roce 1936 byl Josef Ježek přemístěn na Slovensko ve funkci zemského velitele. Těsně před odchodem do Bratislavy byl prezidentem republiky mimořádně jmenován do hodnosti generála. V této funkci však nezůstal dlouho a již v následujícím roce se vrátil zpět do Prahy, tentokrát do funkce zemského velitele pro Čechy. Následující období let 1937–1939 již neumožnilo Ježkovi podnikat další aktivity v oblasti rozvoje četnictva. Mezinárodní a vnitropolitická situace prakticky donutila nejenom četnictvo se soustředit především na problémy související s agresí Německa vůči Československu.

Po mnichovském diktátu začala republika odstupovat pohraničí Německu a Josef Ježek se stal z titulu své funkce zemského velitele členem delimitační komise. Jeho působení a úloha na tomto poli nejsou dosud dostatečně probádány, nicméně z dosud zjištěných poznatků vyplývá, že se snažil hájit zájmy Československa co nejvíce. To mu vyneslo uznání nejen ze strany našich činitelů, ale i ze strany německé strany, která oceňovala jeho věcné a logické argumenty a vedle bezvadné němčiny i rázné a nekompromisní vojenské vystupování. Ježek k tomu sám později uvedl, že delimitační komise „*koncem roku 1938 začala prováděti praktické důsledky mnichovského diktátu při vytýčování nových hranic. [...] Šéfem české sekce byl zplnomocněnec ministerstva zahraničních věcí Heidrich. Za ministerstvo vnitra byl do komise vyslán sekční šéf Dr. Holl a já. Práce se prováděla etapově v úsecích Znojmo, Karlovy Vary a Ratiborž [...] Snažil jsem se vystupovat energicky v hájení našich požadavků. Přístupný elaborát této smíšené česko-německé komise byl důsledně propracován a měl přinést značné zlepšení hranic mezi republikou a Německem [...] avšak do 15. března 1939 nedošlo k praktickému provedení dosažené dohody*“.

Gen. Ježek za druhé světové války

15. března 1939 vstoupila německá vojska na naše území a zahájila okupaci zbytku republiky. Slovensko vyhlásilo samostatnost a pro generála Ježka začalo zcela nové období. Období snad nejkontroverznější z celé jeho kariéry a zároveň období poslední, alespoň co se jeho služby týče.

V období březnových událostí působil Ježek na pozici zemského četnického velitele v Čechách. Na mnoha místech panovalo rozhořčení, odpor

nebo apatie na straně jedné a bezohlednost, arogance a samolibost na straně druhé. Okupační německé jednotky jednoznačně a beztrpěně překračovaly svoje pravomoci a na mnoha místech docházelo k nekompromisnímu narušení výkonu bezpečnostní služby, k přímému pronásledování policistů a četníků nebo jejich nucenému zneužívání ve prospěch okupačních sil. Ježek se v roli zemského velitele rozhodl pro razantní krok, jak vzpomíná: *„rozhodl jsem se, že vyhledám nějakého vyššího vojenského velitele okupační armády a dotáži se ho, může-li četnictvo dále vykonávat službu a co znamenají opatření, učiněná v budově ZČV. Odebral jsem se za tím účelem o 11. hod. do budovy zemského vojenského velitelství [...] tam se mi představil nějaký vyšší důstojník, myslím že v hodnosti plukovníka [...] Položil jsem mu obě otázky a on mi na to odpověděl, aby četnictvo vykonávalo až na další normální službu s nejn nutnější výstrojí, skladiště v budově zemského velitelství, že zůstanou i nadále zajištěna a ostatní opatření že budou odvolána“.* Po návratu o svém jednání podal zprávu přednostovi 13. oddělení ministerstva vnitra dr. Liškovi a současně nařídil ničení spisů především zpravodajského a mobilizačního charakteru.

Koncem března nebo počátkem dubna vykonal generál Ježek návštěvu u velitele okupačních vojsk generála Blaskowitze; též se zúčastnil porady tehdejšího ministra vnitra dr. Fischera. Tématem bylo projednávání početního stavu četnictva a používání výzbroje bezpečnostních sborů. Německá strana při těchto jednáních striktně požadovala snížení početního stavu bezpečnostních sborů. České bezpečnostní sbory byly Němci považovány za značně nespolehlivé, vzhledem k oddanosti drtivé části jejich příslušníků ideálům první republiky a T. G. Masaryka. Zároveň panovala obava, že by se mohly velmi efektivně postavit na ozbrojený odpor proti postupům okupační správy, či z jejich aktivního zapojení do odbojové činnosti. Tato obava se v budoucnu ukázala zcela správnou. Výsledkem jednání nakonec bylo prosazení stanoviska ministerstva vnitra, že nebudou stavy snižovány a že bude vykonávána bezpečnostní služba v původním rozsahu a výzbroji. Zásahu na tom mělo i Ježkovo vystoupení.

V průběhu jara došlo k zásadním změnám ve vládě a do jejího čela byl v dubnu 1939 jmenován generál Alois Eliáš. Jemu bylo prozatímně svěřeno i vedení ministerstva vnitra. V červnu 1939 pak Eliáš pozval Ježka k osobnímu jednání. Ježek k tomu později uvedl: *„požádal mne, abych na něho počkal na Malostranském náměstí u pomníku Denise, že tady bude projíždět autem na brad, abych*

tedy přisedl k němu do vozu, tak se také stalo [...] pak mi naznačil, že potřebuje nutné mých služeb a že se rozhodl mne navrhnout za ministra vnitra [...] vysvětloval jsem mu, že jsem se politikou prakticky nikdy nezabýval a že jsem celý život věnoval jen výstavbě četnictva. Generál Eliáš nato odpověděl asi toto: Já tě na tom místě potřebuji. Jsi jediný, který nosí uniformu, umíš perfektně německy, což já neumím. Nemáme vlastního vojska, potřebujeme udržeti za všech okolností četnický sbor, který může tvořit jedinou ochranu obyvatelstva na našem venkově. Četnictvo bude v budoucnosti jediným našim spolehlivým bezpečnostním sborem. Já tě znám, budeš s to čelit Němcům [...] není to můj rozkaz, ale mé přání [...]“.

Ježek s návrhem souhlasil a Eliáš ještě týž den navrhl státnímu prezidentovi dr. Háchovi jmenování Ježka ministrem vnitra. Funkce ministra vnitra se Ježek ujal 1. července 1939.

Nedlouho po jmenování ministrem byl Ježek pozván na jednání do Berlína; K. H. Frank mu telefonicky vzkázal, že se má 7. července 1939 dostavit k říšskému veliteli SS Heinrichu Himmlerovi. Předseda vlády gen. Eliáš „vybavil“ Ježka informacemi, požadavky a stanovisky vlády s tím, že nejdůležitější bude prosadit udržení českého četnictva a že je potřeba intervenovat za legionáře, kteří začali být německými orgány z bezpečnostních sborů svévolně propouštěni. Ježek později vzpomínal, že Himmler k němu hovořil zhruba tímto způsobem: „*dívíte se jistě proč jsem Vás pozval. Jsem nejvyšším Vaším představeným, neboť je mě uložena starost o bezpečnost Říše. Prohlédněte si mne dobře. Uvidíte, že jsem ještě mlád (39), nejmladší ze všech těch, kteří v ostatních státech jsou pověřeni podobným úkolem. A já je všechny přežiji*“.

Následoval několikahodinový monolog na téma úkolů a cílů národně socialistické Říše a o úkolech českého národa v rámci německého státu. Ježek si však dovolil oponovat, že „*Češi mají své city, které byly pošramoceny ztrátou svobody z nikoliv vlastní viny a že toto je třeba také respektovat*“.

To Himmlera samozřejmě popudilo k dotazu: „... *tak co chce vlastně český národ?*!“.

Ježek na to odpověděl: „...*Češi jsou přesvědčeni, že nynější řešení jejich státní existence není a nemůže být v budoucnosti definitivní a že bude při definitivním urovnání světa pro ně ještě příznivější. Češi jsou početně malý národ a nebudou tudíž určovati svůj konečný osud přes vysokou inteligenci, kulturu a pracovitost sami. Po válce rozhodnou veliké a rozhodující mocnosti a mezi těmi jste přece Vy...*“.

Ježek pak v rámci úkolů, uložených mu předsedou vlády, intervenoval v otázce legionářů v bezpečnostních sborech a informoval Himmlera o protiprávních zásazích okupačních úřadů a jednotek do správy státu, denního

života, a především do působnosti policie a četnictva. Himmler na základě tohoto rozhovoru rozhodl o jejich okamžitém povolání zpět do služby. To byl zásadní úspěch. Jednak postižení příslušníci nepřišli o svoje sociální jistoty a jednak to byl výrazný signál ve vztahu k bezpečnostním sborům, který jasně říkal, jakým směrem se jejich velení chce ubírat, tedy cestou striktního vyžadování svrchovanosti českých bezpečnostních sborů. Samozřejmě v mezích možností, daných okupační politikou.

V průběhu roku 1940 tlak německých orgánů a jejich zasahování do věci státní správy stouvalo. Snahy o germanizaci nabíraly obrátky a Němci neváhali využít i české zdroje, fašistických organizací především pak Vlajky. Ježek se v tomto období přímo podílel na některých významných opatřeních právě proti tomuto fašistickému hnutí a intervenoval za různé perzekvované osoby. Za mnohé je na místě zmínit případ dr. Preiningera. S ním a jeho manželkou Marií Preiningerovou se Ježek seznámil v roce 1937 a stali se z nich přátelé. Byla pro Ježka v určitém směru osudovou ženou, neboť se později stala jedním z hlavních svědků v politickém procesu v roce 1954. Dr. Miroslav Preininger měl v roce 1940 hodnost vrchního policejního rady a byl správcem pražského okresu Královské Vinohrady. Již před okupací se účastnil vyšetřování fašistických organizací a procesu s tzv. Volkssportem. To se stalo důvodem jeho následné perzekuce a zatčení gestapem na základě udání v září 1940. Generál Ježek okamžitě intervenoval přímo u K. H. Franka a Preininger byl skutečně propuštěn, avšak v listopadu 1940 byl zatčen znovu a přes všechny intervence v lednu následujícího roku deportován do koncentračního tábora Flossenbürg s poznámkou – *návrat nežadoucí*. Zde byl 9. března 1941 dr. Preininger surově utlučen. Ježek již jen vymohl návštěvu manželky Marie Preiningerové přímo v táboře. Nebylo obvyklé, aby pozůstalým bylo umožněno se rozloučit se svými drahými. Marie Preiningerová do Flossenbürgu skutečně odjela. Zde jí bylo se svolením velitele tábora povoleno shlédnout mrtvolu manžela, kterého, jak sama uvedla: „*poznala pouze podle zlatého chrupu a tvaru lebky...*“. Díky Ježkovi bylo rodině dovoleno ostatky dr. Preiningera převézt do Prahy, veřejně pohřben však být nesměl. Ježek pak intervenoval ve věci rodiny Preiningerových dále a zasadil se o to, aby jejich syn Miloslav nebyl vyloučen z gymnázia a rodinu i nadále podporoval finančně.

Ježek byl znám svým postojem k českému četnictvu v tomto nelehkém

období, byl stejně tak znám svým zarytým odporem k obsazování míst v četnictvu bývalými důstojníky armády německé národnosti a účinně se tomu bránil. Také velmi dobře věděl o tom, že se s četnictvem a vládním vojskem počítalo pro ozbrojené vystoupení proti okupaci. Ježek dokonce osobně nabádal generála Reifa, jakožto zastupujícího generálního velitele četnictva, aby vedl četnictvo ve vlasteneckém duchu.

Ježkovo působení v křesle ministra vnitra mělo velmi široký záběr, což bylo dáno především náplní resortu, který řídil. Setkával s řadou německých a nacistických osobností. Opakovaně se setkával s K. H. Frankem, šéfem jeho kanceláře Giessem, zástupcem velitele bezpečnostní policie a bezpečnostní služby Böhmem, šéfem gestapa Staleckerem, generálem Kamptzem a řadou dalších. Řadu setkání absolvoval buď na základě jejich předvolání, pozvání či z pokynu generála Eliáše. K jeho povinnostem ministra náležely návštěvy nejen předních představitelů nacistických institucí, ale i povinné návštěvy různých „dýchánek“, na kterých se s nimi musel setkávat. Jedním z takových „dýchánek“ byla například návštěva, která se odehrála počátkem října 1940. Ježek se musel na pozvání zúčastnit schůzky u Miloše Havla. Právě na této schůzce, které se vedle předních nacistických pohlavářů účastnil i Horst Böhme, Ježek odmítl diskutovat o „Říši nebezpečných osobách“, kdy mu bylo vyčítáno, že jeho úřad o nich „nečiní žádná oznámení“. Situace, která se na první pohled může zdát bezvýznamnou, však byla ve skutečnosti díky Ježkovi postoji a vyjádřením značně nebezpečnou. Proto 5. listopadu 1940 zaslal Böhmemu omluvný dopis s jediným cílem: „*dostati se z životu nebezpečné situace*“, do které ho přivedlo jeho prohlášení.

Sám Ježek nebyl odbojově nijak organizován. Nebyl členem žádné odbojové organizace či skupiny, přesto však pro odboj pracoval. Věděl o ilegální činnosti celé řady lidí včetně činnosti generála Eliáše. Pro řadu z nich obstarával významné informace všeobecného, ale i vojenského, strategického a hospodářského významu a celá řada těchto informací končila v Londýně. Podával například zprávy o zatčených kněžích, o jejich počtech, o persekuci českého obyvatelstva, ale i o „přehmatech“ německých orgánů či rasové a národnostní persekuci. K tomu měl zřízenou zpravodajskou síť informátorů nejen z řad bezpečnostních sborů. Z titulu své funkce ministra vnitra umožnil útěk z protektorátu dr. Feierabendovi a dr. Nečasovi. Nařídil pátrat po jejich

mrtvolách ve Vltavě s údajným podezřením na sebevraždu a získal jim tak dvanáctihodinový náskok, který umožnil jejich úspěšný odchod do zahraničí a zapojení do zahraničního odboje. Před zatčením primátora dr. Klapky připravoval kanál i pro něho včetně četnického stejnokroje pro jeho krytí. Dr. Klapka však odchod do zahraničí odmítl, posléze byl zatčen a popraven.

V období výkonu funkce ministra vnitra se Ježek stal svědkem a účastníkem několika vládních krizí. První vládní krize přišla téměř bezprostředně po listopadových událostech roku 1939. Eliášova vláda, respektive někteří její členové, chtěli okamžitě na protest proti německým represáliím podat demisi. Sám Eliáš byl však zásadně proti se slovy, že je třeba vydržet, aby na místo vlády nepřišly „živly Němcům přátelské“. Ostatně tato hrozba zde visela stále. Druhá krize přišla počátkem roku 1941, kdy K. H. Frank veřejně zaútočil na bývalé legionáře nejen ve službách policie a četnictva, ale ve státních službách obecně. To se samozřejmě přímo dotklo bývalého legionáře Eliáše a vláda opět zvažovala demisi. Někteří její členové zastávali velmi ostré stanovisko pro odstoupení, nicméně sám Eliáš ministry v závěru mírnil s tím, že mu byl z Londýna dán vzkaz, aby ještě zůstali.

Vrcholná krize však přišla po zatčení předsedy vlády gen. Eliáše. K tomu došlo 27. září 1941, tedy po příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Bezprostředně po Eliášově zatčení se vláda sešla k poradě, na které padl návrh na odstoupení a doporučení, aby demisi podal i státní prezident dr. Hácha. O tomto návrhu bylo hlasováno. Ježek spolu s Krejčím byl proti, někteří členové vlády se raději zdrželi. Vzhledem k tomu, že nebylo hlasováno jednotně, předal Jaroslav Krejčí dr. Háchovi doporučení setrvat ve funkci státního prezidenta a vládu ponechat. To vše je samozřejmě velmi zjednodušeně řečeno. Faktem zůstává, že Ježkům odmítavý postoj k abdikaci mu byl po roce 1945 vyčítán i přes to, že jak se sám vyjádřil „...je lépe, zůstane-li zde tato vláda, než aby zde byla jakákoliv...“. Ježek si velmi dobře uvědomoval, jak fatální následky by mohla mít vláda s účastí českých fašistů, která by byla nakloněná Němcům. Závěr byl takový, že ani prezident, ani vláda neabdikovali a Ježek ve vládě setrval. To bylo oznámeno i zastupujícímu říšskému protektorovi, který vládu vyzval, aby se v odpoledních hodinách dne 28. září 1941 dostavila k audienci. Na té jim Heydrich „vyslovil svoji nespokojenost s vývojem událostí v Protektorátě a obléšil zavedení stanného práva a obvinil celou Eliášovu

vládu z nadřování Eliášově vlastizrádné činnosti“.

Následně se ve vládě začalo diskutovat o novém předsedovi vlády, padlo několik návrhů, mezi jinými padlo i Ježkovo jméno, který ale tento post odmítl. Mezi zásadní důvody patřila i skutečnost, že Heydrich jednoznačně požadoval, aby do nové vlády přišli Emanuel Moravec a Walter Bertsch (Moravec se v roce 1942 stal ministrem školství a lidové osvěty, Bertsch ministrem práce a hospodářství).

Dne 18. ledna 1942 byli všichni představitelé vlády opět pozváni k audienci u Reinharda Heydricha. Každý z ministrů měl k audienci vyhrazeno půl hodiny. Rozhovorům byl přítomen i státní sekretář K. H. Frank. V průběhu této audiece došlo k prudké roztržce mezi Ježkem a Heydrichem, který Ježkovi vytýkal celou řadu věcí ohledně jeho působení na ministerstvu vnitra. Ježek na to reagoval a Heydrichovo rozčilení stoupalo. Vrcholem byla Ježkova poznámka: „*plním své povinnosti přesně podle platných zákonů a předpisů, avšak je mi dána v tom hranice mou cí důstojníka a Čecha*“. Heydricha to tak popudilo, že na Ježka začal křičet, zda se domnívá, že je tak hloupý a pak doslovně uvedl: „*bud' jste tak naivní, nebo jste ten největší zločinec*“, pak se podíval na hodinky. Nato se Ježek beze slova zvedl, úklonem pozdravil Franka i Heydricha a s krátkou poznámkou k Frankovi odešel středem. Přísahu věrnosti tak Josef Ježek skutečně nesložil. Následujícího dne byl Ježkovi doručen dopis, podepsaný státním prezidentem dr. Háchou, o jeho odvolání z funkce ministra vnitra. Důvodem odvolání mělo být nespolečenské chování vůči Frankovi a svévolné přerušování rozhovorů. Ježek si vzápětí vzal zdravotní dovolenou a okamžitě po návratu mu byl předán dekret o přeložení do trvalé výslužby. To bylo nařizováno přímo K. H. Frankem. Tím skončila nejen politická, ale i služební kariéra generála Josefa Ježka.

Josef Ježek u německých špiček příliš oblíby a důvěry nepožíval a zejména ne u Heydricha a Franka. Svědčí o tom mimo jiné i Heydrichův dopis, adresovaný Martinu Bormannovi, který byl nalezen ve štěchovickém archivu. Heydrich v tomto dopise charakterizoval jednotlivé ministry, Ježka hodnotil slovy: „*nejnebezpečnějším mužem a tajným vůdcem odporu a tudíž nebezpečným bodem pro jednotnou linii kabinetu byl nepochybně ministr vnitra Ježek, který požíval také zvláštní důvěry státního prezidenta [...] Ježek je typ Čecha, který ve zdanlivé otevřenosti kritizuje německá opatření, poněvadž má za to, že tím může omylit vojáky citícího člověka*

a zaměňovati takovou falešnou otevřenost za pravdivost [...] v běhu rozmluvy, zvláště když jsem poukázal na mě známou nespolehlivost jeho zete, se stal Ježek neobyčejně nepokojný a ke konci beztaktní a výslovně útočný. Této příležitosti jsem použil, abych požádal státního prezidenta [...] o jeho odvolání“. Vše dokresluje Heydrichova řeč ze 4. února 1942, kterou pronesl v Německém domě v Praze a ve které mimo jiné uvedl: „Ježek podle mého přesvědčení jasně věděl o mnoha věcech, pro něž byl Eliáš odsouzen ke smrti a Ježek nebyl námi sebrán a postaven ke zdi z jisté taktických důvodů [...] Státní prezident žádal, aby Ježek zůstal dále jako ministr vnitra. To by znamenalo, že by Ježek pak v této nové vládě byl tajným vůdcem fronty od dřívějšíka, člověkem, který byl vždy v opozici, který vždy popichoval a v skrytu, potajmu štvál vládu a tak by již předem přinesl trhlínu do této vlády [...] Bylo to velmi obtížné, protože se těšil zvláštní důvěře státního prezidenta“.

Samotný Ježkův odchod do výslužby však nestačil. V roce 1942 se Frank zasloužil o to, že byl Ježkův zet' Robert Váňa Semaka propuštěn od četnictva. Rodina byla sledována a byla pod kontrolou gestapa. V roce 1943 byl Robert Váňa Semaka zatčen a čtyři měsíce vězněn a vyslýchán gestapem. Spolu s ním byla zatčena i hospodyně Petronella Kohutová. Ježek i jeho rodina se měli stát obětmi tzv. Žamberské masové aféry, ve které šlo o „pašování“ masa od řezníků ze Žamberka do Prahy a narušování německého hospodářství. Ani Váňovi Semakovi, ani nikomu jinému z Ježkova okolí však nebylo nic prokázáno.

V roce 1943 musel Ježek nastoupit do zaměstnání a v březnu 1943 se stal referentem v podniku Západočeské továrny Kaolinové. Zde oficiálně pracoval až do 15. května 1945. I zde se Ježek podílel na odbojové činnosti, počínaje poslechem zahraničního rozhlasu a šířením zpráv až po hmotnou pomoc rodinám po zatčených.

Ježek byl od samého počátku okupace přesvědčen o tom, že se jedná pouze o dočasný stav a že válku Německo nevyhraje. K tomu směřovala i jeho činnost. I přesto tušil, že jeho postavení po skončení války nebude jednoduché. Svědčí o tom jeho vyjádření „...očekával jsem, že jako vládní činitel budu v nové republice vyšetřován“. Nečekal však, že vazebně: 15. května 1945 byl zatčen a umístěn do policejní zajišťovací vazby. Česká veřejnost se z tisku dozvěděla hlavní důvody jeho zatčení – členství v někdejší protektorátní vládě a kolaborantství s Němci. Ježkovi bylo v okamžiku zatčení 61 let a trpěl nervovým onemocněním a častými žaludečními obtížemi.

První oficiální Ježkovy výslechy byly vyšetřujícími orgány zahájeny pravděpodobně až 21. června 1945. Výslechy svědků začaly v polovině listopadu 1945 a samotné trestní oznámení bylo podáno až 15. února 1946. Josef Ježek byl stíhán na základě tzv. velkého retribučního dekretu č. 16/1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. Tento dekret mimo jiné definoval zločiny proti státu, vymezoval trestnost členství v některých nacistických a pronacistických organizacích. Stanovoval způsob spáchání zločinů proti státu v podobě propagace a podpory fašistického nebo nacistického hnutí tiskem, rozhlasem, filmem, divadlem apod. Právě rozhlasové projevy, přednesené Ježkem v době jeho působení ve vládě, se staly jedním ze zásadních bodů jeho obžaloby. Po celou dobu probíhaly výslechy svědků a samozřejmě i opakované výslechy Josefa Ježka.

Do února 1946 bylo vyslechnuto přes 30 svědků, včetně K. H. Franka. Dne 28. listopadu 1946, tedy rok a půl po vzetí Josefa Ježka do vazby, byla národním prokurátorem Národním soudu v Praze konečně podána obžaloba. Návrh obžaloby vypočítával důkazy, svědky a teze odůvodňující obvinění Josefa Ježka ze zločinů proti státu podle § 3 odst. 1 dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. Z. a n. ve znění zákona č. 23/1946 Sb. Z. a n. a zločinu proti státu podle § 1 citovaného dekretu, spáchaného činem podle § 6. čís. 1 zák. na ochranu republiky. Obžaloba uváděla celou řadu skutků, kterých se měl Ježek dopustit. Šlo i o situace, které buď sám Ježek nemohl ovlivnit, či nesouvisely s jeho funkcí člena protektorátní vlády. Za vinu mu bylo kladeno vyhledávání styků s vrcholnými představiteli okupační moci bezprostředně po obsazení zbytku republiky v roce 1939 a zřízení styčných důstojníků. Ježkův vstup do protektorátní vlády nebyl opomenut. Jeho zavinění podle obžaloby spočívalo mimo jiné v tom, že již mohl vědět, jak se okupanti v českých zemích chovají, Ježkova návštěva u Himmlera byla vydávána za podlézání a vrcholem všeho byla tvrzení, že „*viděl zblízka události jak dne 28. října 1939 tak 16. a 17. listopadu 1939 [...], aniž by z toho vyvodil nějaké důsledky*“.

Součástí obvinění se staly i teorie o Eliášově nedůvěře Ježkovi či zmíněná omluva po schůzce s nacisty u Miloše Havla. Nebyla vynechána ani odpovědnost za projevy vlády. Důkazy se opíraly zejména o svědectví. Zajímavostí procesu je, že Ježek byl souzen v samostatném procesu a jako

jeden z mála představitelů Eliášovy vlády byl stále ve vazbě, a to bez ohledu na jeho věk či zdravotní stav.

Hlavní líčení se konalo v lednu 1947, přičemž závěrečný verdikt byl vyneseno 28. ledna 1947. Národní soud se kauzou zabýval velmi podrobně, spis je poměrně rozsáhlý a má celou řadu příloh včetně důkazů ze štěchovického archivu či provedené konfrontace mezi K. H. Frankem a Josefem Ježkem. Frank při ní doslovně uváděl, že Ježek „s úspěchem intervenoval i ve prospěch studentů [...] svou úspěšnou intervencí ve věci domazlických rukojmí způsobil, že asi 100 osob z těchto internovaných bylo propuštěno... (šlo o rukojmí, kteří byli Němci vzati v době pátrání po Janu Smudkovi po kladenském atentátu – pozn. aut.)“.

Obžaloba byla nakonec ve většině bodů vyvrácena. Národní soud zhodnotil veškeré důkazy a svědectví bez zaujetí a v závěru vynesl výrok o vině v následujícím znění: „Josef Ježek [...] jest ninen, že v době zvýšeného obrožení republiky v Praze a v Českých Budějovicích podporoval nacistické a fašistické hnutí rozhlase a na veřejném shromáždění schvaloval a obhajoval nepřátelskou vládu na území republiky a jednotlivé nezákonné činy okupačních velitelství, úřadů a orgánů jim podřízených čímž spáchal zločin proti státu podle § 3 odst. 1 retribu. dekrety č. 16/45 Sb. ve znění zákona č. 23/46 Sb. Od potrestání obžalovaného soud podle § 16 odst. 2 retr. dekr. upouští“. Upuštění od potrestání bylo praktikováno zejména v těch případech, kdy vina obžalovaného byla zcela zanedbatelná ve srovnání se zásluhami o odbojovou činnost. Soud velmi precizně posuzoval míru zavinění a zásluh. Soud prokázal, že Ježek „pronikavým způsobem zasáhl dne 17. listopadu 1939 ve prospěch studentů [...] ostrým způsobem vystoupil proti Vlajce a fašistickému hnutí vůbec [...] bezohledně likvidoval Němci nastrojený útok na budovu Národního souručenství [...] působil při dodávání zpráv do zbraní [...] působil, aby hasičstvo a četnictvo bylo připraveno pro případ ozbrojeného povstání [...] zárokem pomohl celé řadě lidí při ztáčení [...] finančně podporoval studenty a příslušníky perzekuovaných [...] jako jediný český ministr se postavil na odpor Heydrichovi počátkem roku 1942 [...] atd.“.

Po vynesení rozsudku byl Josef Ježek okamžitě propuštěn z vazby a mohl se konečně vrátit k rodině a plně si jí užívat. Jeho zdraví však bylo vážně podlomeno nejen jeho věkem, ale především všemi útrapami vazby a procesu. Trpěl nervovými poruchami a žaludečními problémy. Teprve v roce 1949 začal opět pracovat, a to jako úředník ve firmě Kork-Hoser, která sídlila v Praze II a patřila paní Zdeňce Hoserové. Ježek dál udržoval styky s některými svými

kolegy z období protektorátu, např. s generálem vládního vojska Emingerem či dr. Havelkou. Stýkal se i s řadou dalších významných osobností a přátel. Mezi nimi i s Marií Preiningerovou, vdovou po jeho příteli dr. Preiningerovi.

Události po únoru 1948

Konec tohoto klidu však přišel s vítězným únorem 1948. Josef Ježek, typický představitel demokratických ideálů první republiky, nové změny po komunistickém převratu nevítal s radostí. Naopak. V prosinci 1949 obdržel Ježek od svého přítele dr. Havelky opis záznamu o vzkazu bývalého prezidenta Edvarda Beneše, který počátkem roku 1948 změnil dodatečně svůj původní názor o chování některých členů vlády za protektorátu. Na základě toho vyhledal Havelka dr. Bohuslava Matouše, archiváře ministerstva zahraničních věcí, který zpracovával pro Beneše příslušný materiál. Matouš výslovně uvedl: „*Dr. Beneš přišel na základě prozkoumaného materiálu k závěru, že se některým členům protektorátní vlády stala křivda. Podkladem pro zjištění skutečného vývoje události byly archivy vládní a hradní, veškerý tzv. archiv štěchovický, jakož i soukromý archiv Neurathův a Frankův [...] výslovně se dospělo také k názoru, že vedle mne (dr. Havelky, pozn. aut.) byl ještě jeden ministr, který se choval statečně a jemuž se stala křivda, a tím je ministr vnitra generál Josef Ježek*“. Havelka chtěl zprostředkovat setkání dr. Matouše s Ježkem, na kterém by mu Matouš tento Benešův názor potvrdil. Ještě před tím Ježka pozval k sobě domů a vše mu tlumočil. O tomto setkání sepsal Havelka záznam, který podepsali přítomní svědci. Tato zpráva musela být vedle rozsudku Národního soudu z roku 1947 dalším zadostiučiněním.

S převzetím moci komunisty v únoru 1948 však přichází zcela nová situace. Nový režim začal účtovat nejen se svými odpůrci, ale i se všemi, kteří v minulosti projevíli jakoukoliv náklonnost k demokratickým ideálům předválečného období. Do hledáčku se tak dostal i Josef Ježek.

Ježek, jeho rodina a přátelé byli sledováni. Pro Ježka přišel úder 27. dubna 1954, kdy byl ve svém bytě v Dělostřelecké ul. č. 21 v Praze-Střešovicích zatčen a dodán do věznice v Ruzyni. Jako důvod zatčení je uvedeno „*provádění politické, hospodářské a vojenské špionáže ve prospěch západních imperialistických států*“. Hlavním svědkem proti Ježkovi se stala již zmiňovaná Marie Preiningerová, která byla dávnou rodinnou přítelkyní, a které Ježek mnohokrát pomohl. Stýkali se spolu nejen v době protektorátu, ale i po válce a v poválečném

procesu svědčila v Ježkův prospěch. Marie Preiningerová nebyla nijak politicky angažovaná. Do února 1948 byla pouze řadovou členkou Československé strany lidové. Zatčena byla již 11. března 1954 a důvodem byla její „špionážní činnost“. Stala se tak jednou z prvních zatčených v kauze protistátní skupiny, jejímž členem se o měsíc později stal i Josef Ježek. Nebyl to však její první kontakt s bezpečnostními orgány. Již v roce 1951 byla zatčena StB a vyslýchána v souvislosti s emigrací některých zájmových osobností. Preiningerová tenkrát ve snaze o propuštění slíbila StB spolupráci a byla propuštěna. Ostatně k tomu ji přesvědčil sám Josef Ježek, který ji nabádal, aby v případě zatčení slíbila a podepsala cokoliv, neboť to byla jediná šance na propuštění. Marie Preiningerová však i přes příslib spolupráce svůj slib nikdy dobrovolně nesplnila. To jí StB po jejím druhém zatčení velmi důrazně připomněla. Vyplývá to mimo jiné i z jejích výpovědí, které směřovaly především proti Josefu Ježkovi. Uváděla veškeré okolnosti jeho špionážní činnosti, a to bez ohledu na její vztah k němu.

Vyšetřovatelé nakonec „usvědčili“ celou protistátní skupinu, kterou tvořilo celkem 11 osob, z toho 3 ženy. Hlavní postavou se stal Adolf Mudroch, úředník informační služby OSN. Věk zatčených se pohyboval od 25 (Václav Věříš) do 70 (Josef Ježek) let. Skupina byla jak profesně, tak zejména věkově naprosto nesourodá a byla složena s následujícími osobami:

- Adolf Mudroch – nar. 1899, úředník informační služby OSN v Praze
- Josef Ježek – nar. 1884, bývalý gen. četnictva a ministr protektorátní vlády
- Marie Preiningerová – nar. 1903, vdova
- Marie Lakomá – nar. 1905, zdravotní sestra
- Jiří Pohorský – nar. 1907, vedoucí družstva Napako
- Antonín Kruml – nar. 1892, býv. vrchní policejní inspektor
- Vilma Hipmannová – nar. 1911, úřednice
- Harry Rust – nar. 1922, syn obchodníka textilem
- Jan Spálený – nar. 1922, syn bývalého plukovníka předmnichovské armády
- Zdeněk Těšínský – nar. 1928, rýsovač n.p. Rudý Letov
- Václav Věříš – nar. 1929, poddůstojník z povolání.

Podle vyšetřovatelů a obžaloby měla protistátní skupina ve prospěch

imperialistických států působit již od roku 1947. Celý proces nesl tradiční atributy politických procesů 50. let – spleť až nepřehledná konstrukce, navzájem se prolínající výpovědi, jen obtížná identifikace toho, kdo s kým, kdy a proč udržoval jaký kontakt či vztah. Podstata protistátní činnosti tkvěla v tom, že v listopadu 1951 se měl na Preiningerovou obrátit Jiří Pohorský, který jí dal přečíst dopis Martina Hrabíka – bývalého agrárního funkcionáře, který emigroval do USA. Ten se měl prostřednictvím Pohorského obrátit na Josefa Ježka se žádostí o dodávání zpráv o bývalém četnictvu. Informace pak měl Ježek předávat přes Preiningerovou a Pohorský je odesílat do zahraničí. Ježek takto skutečně v roce 1952 předal nejméně dva dopisy, určené do zahraničí. Preiningerová je měla předat Adolfu Mudrochovi, a to cestou Antonína Krumla – bývalého vrchního inspektora policie a ochránce prezidentů dr. Beneše a dr. Háchy. Koncem roku 1952 a počátkem roku 1953 pak Ježek předal další zprávy přes Marii Lakomou. Šlo o zprávy o výstavbě vojenského letiště u Odolené Vody, o poměrech ve věznicích v Leopoldově a Illavě, kde se nacházeli odsouzení bývalí protektorátní ministři apod. V průběhu výslechů byli do skupiny zařazeni ještě další podezřelí, kteří se na předávání zpráv a špionáži různým způsobem podíleli.

Následovaly Ježkovy výslechy, při kterých rozhodně nebyl brán ohled na jeho věk či zdravotní stav. Vyšetřovatelé s ním však měli zásadní problém – nedoznával nic, co by nemusel. Když jej „žádali“ o seznam osob, uvedl například kpt. Valtra, který byl již několik let za hranicemi, nebo osoby, které byly po smrti či na ně vyšetřovatelé nějakým způsobem nemohli. Výslechy probíhaly v atmosféře, kterou nelze považovat vůbec za přátelskou. Tento styl nebyl nejenom v případě Ježkových výslechů ničím neobvyklým. Přesto Ježek doznal jen to, co mu bylo pracně prokázáno. Vyšetřovatelé neměli prakticky žádné důkazy, krom toho, co vypověděli Marie Preiningerová a další. Preiningerová jednoznačně vypovídala proti Ježkovi i přesto, že byl jejím idolem – snad tak činila ze msty za neopětované city, které sama popisovala jako milostné. Ježek tento typ vztahu jednoznačně popíral a totéž po mnoha letech uvádí i jeho vnučka, MUDr. Olga Micková. V každém případě se však jednalo o hrubý fyzický a psychický nátlak na vystrašenou ženu. Obrázek si lze udělat i z fotografií Marie Preiningerové z doby před zatčením a z trojdílné fotografie po zatčení.

Ostatně sám Josef Ježek po mnoha letech své dceři svěřil, že *„výsledky probíhaly neregulárně, v noci se zavázanýma očima, rány ručníky a neustálé výhrůžky, co se stane s rodinou“*. Následujícího dne po Ježkově zatčení byla v jeho bytě provedena domovní prohlídka, při které byly zajištěny i věci, které zcela evidentně nesouvisely s kauzou. Šlo například o 9 ks šavlí, zlaté a stříbrné kapsní hodinky, zlaté a stříbrné šperky, mince a vyznamenání. Tyto cennosti byly vzaty téhož dne do „úschovy“ finančního referátu ministerstva vnitra. Dne 30. dubna bylo rozhodnuto o ponechání ve vazbě. Teprve 5. května 1954 byl Ježek předveden před představitele Generální prokuratury v Praze a bylo mu sděleno, že bude nadále ponechán ve vazbě. Ježek uvedl pouze jediné: *„nechtím se vinen z vůbec žádné trestné činnosti“*. První, oficiální výslech probíhal až v květnu 1954, další tři výsledky následovaly. Poslední výslech však měl jiné téma – Ježkovu činnost za protektorátu. Bez ohledu na rozsudek Národního soudu z roku 1947 byl Ježek opakovaně napadán zejména pro styky s nacistickými představiteli a nebyl brán zřetel na pravomocný rozsudek. V červenci 1954 bylo vyšetřování ukončeno a byla vypracována obžaloba. Správa vyšetřování ministerstva vnitra ji adresovala přímo Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu v Praze, a to z důvodů závažnosti trestných činů, o nichž obžaloba hovořila (trestného činu vyzvědačství podle § 86 odst. 1, odst. 3 písmeno e) zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon).

Obžaloba měla pouhých 12 stran textu a přímo hýřila hesly a rétorikou své doby. Za mnohé lze uvést následující: *„všichni obvinění se v téže době spolčili jednak navzájem jednak s dalšími osobami, aby v úmyslu rozvrátit lidově demokratické státní zřízení a společenský řád republiky, které jsou zaručeny ústavou, ilegálně spolupracovali se západní emigrací, která je ve službách imperialistických mocností, proti našemu státu a jeho zřízení podle pokynů, které od ní dostávali“*.

Hlavní líčení bylo nařízeno na 29. července 1954 a senátu předsedal mjr. justice JUDr. Štěpán Flajzar, přiseděli mu dva soudci z lidu. Jednání probíhalo s vyloučením veřejnosti a celý proces trval 2 dny. Za tu dobu musel senát vyslechnout nejenom všech 11 obviněných, ale i svědky a dva soudní znalce z Generálního štábu MNO. Jako první vypovídala Marie Preiningerová; Josef Ježek jako jediný ze všech obviněných první den procesu popřel svoji vinu slovy: *„nechtím se vinen ve smyslu žaloby“*. Vytrvale popíral jakoukoliv špionážní činnost, sice doznával, že opatroval nějaké zprávy, ale podle jeho tvrzení šlo

o všeobecně známé informace. Argumentoval tím, že nevěděl, že by mohlo jít o špionáž. Na nikoho ze spoluobviněných neútočil, proti nikomu z nich přímo nevyprávěl. Ostatní však tak loajální nebyli: Preiningerová, Lakomá a Kruml se tak stali korunními svědky proti Ježkovi. Ovšem při metodách vyšetřovatelů jim to jen stěží lze mít za zlé.

Ježek se naopak v průběhu líčení snažil prokázat, že jeho smýšlení není „protilidové“, že byl vždy jak sám uváděl „*kerajně levého zaměření*“. Snažil se tím čelit napadání, hrubým urážkám ze strany představitelů soudu a usvědčování ze strany spoluobviněných. Obžalobou byl osočován například slovy: „*vám bylo jedno, komu jste sloužil! Vy jste sloužil tomu, kdo sloužil fašistům!*“ K dotazu soudce z lidu Ježek odpověděl: „*myslím, že se chovám jako generál, že moje šediny a moje šedesátka je dokladem toho, že nelžu. Já jsem do dělníků nikdy nestřílel, naopak, byl jsem tvůrcem opatření pro lid. Nebyl jsem pro kapitál, byl jsem pro lid*“. V tomto duchu se nesl celý proces. Nutno uvést, že se nelišil od desítek obdobných politických procesů té doby.

Před 13. hodinou druhého dne procesu dostali obžalovaní závěrečné slovo. Všichni uznali svoji vinu. Zásadní roli hrál prožitý nátlak a strach. O tom vypovídá zejména poslední vyjádření Antonína Krumla: „*jsem si vědom, že jsem pracoval proti lidově demokratickému zřízení a lituji toho již proto, že sám nemám mnoho a přes to jsem byl proti tomuto zřízení. Tuto činnost bych chtěl napravit poctivou prací. Prosim, aby bylo při výměře trestu mírně postupováno*“. Muž, který strávil ve službě téměř 30 let, z toho 11 let ve zpravodajském oddělení. Muž, který dělal ochránce prezidentu Benešovi a Háchovi, muž, který se aktivně účastnil protinacistického odboje, jistě nemohl trpět přehnaným útlacem. Přesto po několika měsících věznění a po dvou dnech procesu doznal vše, co mu obžaloba předložila. Nejinak na tom byl sám Ježek: „*stojím zde před vámi dnes po drubé, ale stojí zde úplně jiný člověk, než stál včera. Výsledky provedeného šetření mě přesvědčily o úplně jiných skutečnostech. Nevěděl jsem, že se jedná o špionážní činnost*“. O tom, že bylo celé soudní řízení pouhým zinscenovaným divadlem, svědčí mimo jiné fakt, že obžalovaní měli na svoji závěrečnou řeč celkem 30 minut. To znamená, že každý směl mluvit necelé tři minuty.

V 16.00 hodin vyhlašuje předseda senátu mjr. just. JUDr. Flajzar rozsudek s podstatnými důvody, jímž byli obvinění odsouzeni k trestům odnětí svobody a vedlejším trestům. Ježek je v rozsudku představen jako „*bývalý důstojník*

policejního aparátu již v době první světové války“. Vrcholem odůvodnění je výrok předsedy senátu k Ježkově údajnému levicovému citění: *„Toto tvrzení obviněného je nutno nazvat přímo urážkou, když on, generál buržoazního četnictva a zemský velitel, dosazený na toto místo agrárnickým ministrem vnitra zrádцем Černým, který chladnokrevně nechal střílet do hladovějících dělníků a ke tomu ještě protektorátní ministr vnitra, se odváží hovořit o nějakém socialistickém zaměření, nebo snad o nepřátelském postoji k agrární buržoazii“.*

Soud uznal všechny obviněné vinnými ze spáchání trestných činů vyzvědačství a velezrady, kterých se dopustili v *„úmyslu rozvrátit lidově demokratické státní zřízení a společenský řád republiky, které jsou zaručeny ústavou, protistátně spolupracovali se západními imperialisty prostřednictvím zrádné západní emigrace podle pokynů, které od ní dostávali“*, což představovalo téměř doslovný přepis z návrhu obžaloby. Tresty nad všemi 11 obžalovanými byly tvrdé a nemilosrdné, byť nepadl žádný trest smrti: obžalovaní odešli s pěti doživotními tresty, nejnižší trest odnětí svobody čítal 16 let. Josef Ježek byl odsouzen k doživotí, ztrátě čestných práv občanských navždy, dále u něho bylo vysloveno propadnutí veškerého jmění a byl povinen nahradit náklady trestního řízení. Proti rozsudku nebylo přípustné odvolání.

Josef Ježek úředně nastoupil výkon trestu odnětí svobody na doživotí již dne 28. dubna 1954 ve 14.15 hod, tedy v den svého zatčení. Skutečný nástup trestu je však datován až 30. červencem 1954, kdy byl dodán do věznice č. 1 – Praha. Ježek v té době trpěl neurasthéní a anginou pectoris a bylo mu 70 let. Krátce po nástupu trestu byl převezen do věznice v Olomouci, pak do Leopoldova. Zde s číslem 2893 strávil celkem 6 let, v roce říjnu 1956 mu byl ze zdravotních důvodů trest přerušen a těžce nemocný se vrátil domů. Jeho pobyt doma však netrval dlouho a po Vánocích téhož roku byl znovu zatčen a převezen do věznice na Pankráci. Zde skončil ve vězeňské nemocnici, kde zůstal až do dubna 1957, kdy byl převezen zpět do Leopoldova, kde zůstal až do května 1960.

Po celou dobu byli Ježek a celá jeho rodina neustále sledováni StB. V listopadu 1953 byla orgánem OO StB Čakovice provedena tzv. ustanovka na Ježkova zete Roberta Váňu a 13. července 1955 byla spuštěna akce s krycím názvem *Robi*, jejímž cílem byl právě Robert Váňa – Semaka. Rodina se tak dostala pod nepřetržitý dohled. Na Josefa Ježka bylo nasazeno několik agentů,

jak v Leopoldově, kde to byl agent s krycím jménem Buchlovský, tak i v Praze, kde to byl známý agent Bohumil Siebert. Všichni podávali zprávy o tom, co Ježek řekl, udělal či o kom hovořil. Řada zpráv, podávaných především Bohumilem Siebertem, však neměla žádnou hodnotu a řada z nich si vymyslel, aby si vysloužil výhody. Mnohdy si při konstrukci zpráv ani nedal práci, aby si ověřil základní historická fakta o objektu svého zájmu. Důkazem takové zprávy je zpráva č. 1, kterou Bohumil Siebert podal ve věznici č. 2 Praha. Ten zde pobýval s Ježkem na nemocniční cele v době, kdy byl Ježek zatčen při přerušení výkonu trestu. Siebert ve své zprávě uvedl, že se mu Ježek svěřuje, a to i se svým životopisem. S naprostou důvěrou tak měl Siebertovi svěřit i svoje plány na státní převrat: „*mnoho úředníků zůstalo na ministerstvu vnitra a ti pomáhali pod vedením mého zetě neb jsme (četníci, pozn. aut.) měli býti opět oporou v boji proti komunismu i když formálně jsme soubhlasili s převzetím četnictva do SNB [...] četnictvo čeká na svoji příležitost a mě chtějí do čela. Já osobně vždy toužil po moci a když jsem jí dosáhl nebyl jsem spokojen neb já byl a chci býti malý Hitler. Jedině neomezená moc mě přináší uspokojení. Abych oklamal nepřítel, prohlásím se třeba komunistou. Moje dcera byla vychována jako šlechtična musí dnes vyučovat děti komunistů těch komunistů kteří připravili nás a její příbuzné jak na Ukrajině, tak i zde o všechno. Také můj zetř jim slouží ve výzkumu zbrojovky [...] moje družka je Němka [...] když jsem byl před zatčením doma, a i když jsem přijel na přerušení výkonu trestu zjistil jsem, že vše klapě. Četníci, vyhození ze služby, a i starší pensisté bedlivě vše pozorují a čekají. My (to je rodiny bývalé vlády protektorátu) udržujeme mezi sebou styk [...] V Rokytnici v Orlických horách je druhý generál četnictva, Šustr, ten též nezapomíná ale nesměli jsme se stýkat mě během pobytu na svobodě navštívilo mnoho osob. Obávám se, že byl zatčen asi 62letý muž vyšší postavy a proto usilují o návštěvu či dopis neb mě postačí jediné slovo...“ (doslovný přepis včetně chyb – pozn. aut.). Tvrzení o připravovaném puči, který spolu se Šustrem, jenž byl ještě starší než sám Ježek, je pak zcela absurdní, a to nejen z hlediska faktického. I kdyby byla informace o chystaném převratu pravdivá, je prakticky nemyslitelné, aby tyto plány svěřil Ježek zcela neznámému spoluvězni – pacientu v den, kdy byl do nemocnice převezen. Navíc toto Siebertovo zjištění dostalo písemnou podobu až s pětiměsíčním odstupem. Evidentně se jedná o útok na bývalé příslušníky četnictva, kteří přešli do služeb SNB. Tito příslušníci byli perzekvováni vytrvale, celá řada jich byla donucena k odchodu ze SNB, řada z nich odešla do zahraničí a*

později se zapojila do protikomunistického odboje jak venku, tak doma. Řada těchto příslušníků se stala agenty – chodci a téměř 30 jich bylo v průběhu 50. let v politických procesech popraveno.

V roce 1958 došlo v životě Josefa Ježka k velmi významné změně, neboť v říjnu téhož roku bylo Odborem vnitřních věcí rady obvodního národního výboru v Praze 3 vydáno povolení k sňatku mezi Josefem Ježkem a Zdeňkou Hoserovou. Sňatek byl uzavřen 16. října téhož roku tzv. v zastoupení. Josef Ježek se se Zdeňkou Hoserovou, rozenou Schützovou, stýkal již delší dobu a byl u ní také oficiálně zaměstnán. I přesto lze říci, že hlavním důvodem sňatku byla patrně snaha dostat Josefa Ježka z výkonu trestu. Dalším důvodem pro propuštění byl jeho zdravotní stav. Ten se především v důsledku věznění neustále zhoršoval. Činorodý člověk, který musel neustále nad něčím přemýšlet, něco dělat, byl odsouzen k informační a lidské izolaci. O jeho pobytu ve věznicích není známo mnoho informací. Sám se k nim v pozdějších letech příliš často nevracel. Jen občas se v rozhovorech s vnučkou, na které velmi lpěl, svěřil svými zážitky. Mimo jiné hořce poznamenával, že každý člověk má svoji hranici bolesti, kterou nemůže překročit a „*kdo si myslí, že tuto hranici nemá nebo že ji překročí, je bláhový*“. Naznačoval tak, jakým způsobem s ním, a nejen s ním, bylo zacházeno tehdejšími vyšetřovateli a dozorci. Josef Ježek měl podle všeho ve věznicích zemřít, nebo v ní setrvat až do roku 1979, tedy do svých 95 let, soudní systém počítal s tím, že odsouzený na doživotí nebude amnestován či omilostněn. Samozřejmě mohl po 25 letech požádat o podmíněčně propuštění. Bylo však otázkou, zda by bylo v případě politických vězňů Ježkova typu žádosti vyhověno a pokud ano, dostal by se Ježek na svobodu v 95 letech.

V roce 1960 svítila Josefu Ježkovi nová naděje v podobě chystané rozsáhlé amnestie. Dne 8. května 1960 byl z Leopoldova převezen zpět do věznic v Ruzyni a 10. května 1960 byl skutečně propuštěn na svobodu.

Josef Ježek se po 6 letech vrátil domů. Bylo mu 76 let, trpěl srdečním onemocněním, zbytněním prostaty a podle všeho i závažným plicním onemocněním. Doma jej přivítala jeho dcera Olga s manželem dr. Vánou a jejich dětmi – Olgou a Vladimírem. Vítila ho i věrná hospodyně Petronella Kohutová a samozřejmě i jeho choť – Zdeňka. Přivítali ho i jeho přátelé a především dr. Havelka. Dr. Havelka byl jedním z mála, se kterými se Josef Ježek po svém návratu z věznic stýkal a dopisoval si. Tento kontakt trval až

do Havelkovy smrti v dubnu 1964. 22. října 1964 umírá i Ježkova manželka Zdeňka.

Štěstí neměl Ježek ani v otázce rehabilitace. V roce 1965 podal žádost o svoji rehabilitaci. Hlavní vojenská prokuratura žádost jako nedůvodnou zamítla, ale Ježek se nevzdával. V roce 1968 byl podle písemných poznámek dcery Olgy ve svých 84 letech konečně omilostněn a dokonce mu byla vyměřena penze 300,- Kčs. To však neznamená, že proběhl soud, který by konstatoval nevinu nejenom Ježkovu, ale i ostatních spoluobviněných. V osobním svazku Josef Ježka je dochován kratičký zápis. Vyšší vojenský soud v Příbrami, pracoviště Praha–Pankrác v roce 1972 vrátil Ministerstvu vnitra ČSSR vyšetřovací svazky ve věci Mudroch a spol. s tím, že navrhovatelé vzali svoje návrhy na přezkumné řízení zpět. Ježek nebyl v tomto stanovisku vůbec zmíněn. K přípisu je připojen nedatovaný list čtverečkováného papíru s rukou psaným textem. Ten tvoří seznam navrhovatelů a zbývajících odsouzených. U jména Josefa Ježka je připsána poznámka – *zemřel* – stejně jako u Antonína Krumla.

Josef Ježek zemřel ve věku nedožitých 85 let v březnu 1969. Podle slov jeho vnučky Olgy byla posledním hřebíčkem do jeho rakve sovětská okupace v srpnu 1968, která definitivně zhatila jakékoliv naděje na spravedlnost. Rodina Josefa Ježka se nedočkala pokoje ani po jeho smrti. Ještě za Ježkova života byla perzekuována. Dcera Olga byla neustále sledována, rodině byl zabaven v rámci procesu v roce 1954 veškerý nemovitý i movitý majetek. Ježkův vnuk Vladimír, narozený v roce 1942, byl v době Ježkova odsouzení studentem a psychicky zkolaboval. Odmaturoval s ročním odkladem, a byť byl velmi nadaným studentem, na vysokou školu se nedostal. Jediné zaměstnání, které sehnal, byla manuální práce v ČTK. Odmítal vstoupit do KSČ, proto mu bylo dopřáno v manuální práci pokračovat. Jak jeho matka trefně poznamenala: „*protože tak neučinil, je do dnešního dne (zápis bohužel datum neobsahuje – pozn. aut.) zaměstnan v Úklidu. Protože je značně veliký, myje do dnešního dne ta nejméně přístupná okna. Jeho inteligence tím však neutrpěla*“. Vnučka Olga se přeci jen na vysokou školu dostala a úspěšně vystudovala medicínu. Díky neustálé perzekuci její matky se nakonec stala jedinou živitelkou rodiny, která vydělávala peníze.

Josef Ježek se tak nikdy za svého života nedočkal plné rehabilitace, a to ani právní, ani politické, natož pak morální. Rodině ze zabaveného majetku

nebylo do dnešního dne navráceno prakticky vůbec nic. To málo, co po Josefu Ježkovi zůstalo, musela rodina prodat. Josef Ježek je i nadále v literatuře faktu vykreslován pouze okrajově a neobjektivně. Jsou zmiňovány pouze ty okolnosti, které budí dojem o jeho spolupráci s okupanty. O procesu z let padesátých se nehovoří vůbec. Nezájem o takto významnou osobu našich dějin je urputný a vytrvalý.

Závěrem

Josef Ježek byl pozoruhodnou osobností našich dějin nejen policejních, ale i národních. Nelze přehlížet jeho přínos pro společnost v boji s trestnou činností, ale i v boji za celistvost národa a státu. Jeho nadřazení jej vždy kvalifikovali jako jednoho z nejlepších. Jeho vzestup byl díky jeho inteligenci a píli skutečně strmý a rychlý. Přesto vždy zůstával věrný svému poslání – zvelebování četnického stavu a bezpečnostní služby. Ani v době, kdy se stal ministrem a členem protektorátní vlády generála Eliáše, která nesla přívlastek „vláda hrdého mlčení“, se nezpronevěřil svému přesvědčení politickému a lidskému, tím méně národnímu. Ostatně to v roce 1947 potvrdil ve svém rozhodnutí i Národní soud. Generál Ježek nepovolil ani v době, kdy byl souzen a uvězněn. Není pochyb, že se dopustil skutků, které mu komunistická justice dávala za vinu, nicméně nebojoval proti své vlasti – Československé republice, ale proti představitelům, kteří z ní dělali jeden velký lágr. Za všechny tyto činy nesl Josef Ježek následky: nesl je nejenom on, ale i jeho rodina a nesl je hrdě. On a jeho blízcí – zeť Robert, dcera Olga, kterou tolik miloval, druhá manželka Zdeňka, které věřil i věrná hospodyně a členka rodiny Petronella Kohutová – zemřeli, aniž by se dočkali spravedlnosti. Je nyní na nás, zda bude osobnost Josefa Ježka konečně veřejně objektivně zhodnocena.

Seznam použité literatury

Monografie

- ČVANČARA, Jaroslav. *Někomu život, někomu smrt 1939–1941*. Praha: Laguna, 2002.
- ČVANČARA, Jaroslav. *Někomu život, někomu smrt 1941–1943*. Praha: Laguna, 1997.
- GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny země Koruny České díl XV.a*. V Praze a Litomyšli: Paseka, 2006.
- KVAČEK, Robert a TOMÁŠEK Dušan. *Generál Alois Eliáš – Jeden český osud*. Praha: Epoque, 1996.
- LÁNÍK, Jaroslav, ed. *Generál Alois Eliáš (1890-1942): voják – diplomat – politik: příspěvky z vědeckého semináře konaného dne 28. března 2006 v Praze*. Praha: Úřad vlády ČR, 2006.
- MATOUŠEK, Václav. *Policejní pes, jeho výchova a výcvik pro ochranu i policejní službu*. Praha: A. Neubert, 1922, 1926.
- PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha: Práh, 1999.
- PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998.
- SEKANINA, František. *Album reprezentantů všech oborů veřejného života Československého*. Praha: Umělecké nakladatelství Josef Zeibrdlich, 1927.
- Vzpomínáme; seznam padlých a umučených příslušníků pražské státní policie*, vyd. Praha 1947 u příležitosti odhalení pamětní desky v P-1, Národní třída 13.
- Generál Josef Ježek*; Dosud nepublikovaný rukopis; MUDr. Olga Micková, Radek Galaš.
- Jahrbuch für die Gendarmerie; roč. 1918, 1919.
- Kalendář čsl. četnictva pro rok 1920, 1921, 1922, 1923.
- Příručka schematismus a dislokace četnictva, 1924, 1925.
- Kalendář československého četnictva 1926–1938.
- Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava, 1940–1942.

Periodika

- „Generál četnictva Josef Ježek ministrem vnitra“. *Hasičské rozhledy*, 1939, č. 14–15, Praha.

„Deputace Masarykova četnického vzdělávacího a podpůrného fondu u pana ministra vnitra“. *Bezpečnostní služba*, 1. 10. 1939, č. 10, Praha.

„Nový ministr vnitra Protektorátu Čechy a Morava“. *Bezpečnostní služba*, 1. 8. 1939, č. 8, Praha.

„Interview se zakladatelem našeho Bezpečnostního rozhlasu“. *Bezpečnostní služba*, 1. 5. 1940, č. 5, Praha.

„S důvěrou do roku 1941“. *Bezpečnostní služba*, 1. 1. 1941, č. 1, Praha.

Foto z návštěvy ministra vnitra Protektorátu Čechy a Morava Jiráskova Hronova. *Bezpečnostní služba*, 1. 10. 1940, č. 10.

Seznam použitých pramenů

Rodinný archiv p. Horáka, vrch. strážm. čet. Velitele výcvikového střediska v Pyšelích.

Rodinný archiv pí. MUDr. Mickové, vnučky gen. Ježka.

Archivní fondy Národního archivu Praha, Archivu bezpečnostních složek MV. Sbírkové fondy Muzea Policie ČR.

plk. v.v. Mgr. Radek Galaš

Narodil se v Chebu. Vystudoval báňskou školu v Příbrami, a poté pracoval na dolech. V roce 1990 nastoupil k Policii ČR. Prošel řadu funkcí, počínaje základním útvarem, konče Policejním prezidiem. V roce 2012 odešel do výslužby a nastoupil do Muzea Policie ČR. Od roku 2019 je ředitelem muzea. V současné době působí také jako externista na Policejní akademii ČR, kde přednáší dějiny bezpečnostních sborů. Je autorem řady článků a studií na téma dějin bezpečnostních sborů. Spolupracoval na několika knihách, sám je spoluautorem a autorem dvou knih. Jako odborný poradce spolupracoval na historických seriálech Četníci z Luhačovic a Zločiny Velké Prahy a na projektu Českého rozhlasu Stopy českého zločinu.

Charles Katek

z amerického pohledu

Tichý Američan v Praze?

Komunistická propaganda se za výrazné pomoci Státní bezpečnosti dlouhou dobu systematicky zaměřovala na dehonestaci Charlese Katka (1910–1971), výrazné osobnosti americko-československých vztahů druhé poloviny II. světové války i poválečného období, především let 1945–1948.¹ Přestože se některým aspektům jeho zpravodajského působení okrajově věnovalo již několik publikací, stále o něm příliš nevíme.² Podívejme se proto na jeho osobu prizmatem archivních dokumentů poněkud komplexněji.³

Narodil se 31. října 1910 v Chicagu, Illinois, jako první syn Charlese Kotka a Josephiny Anny Kotek, chudých přistěhovalců ze severovýchodu Českého království rakousko-uherského soustátí.⁴ Charles byl vybrán pro studia a druhozený Otto Kotek (nar. 1912) se po otci stal majitelem rodinné stěhovací firmy.⁵

Po ukončení základní a střední školy Charles Katek v letech 1928 až 1932

---

1 Srov. např. GUTH, Gabriel a MÜLLER, Otto. *Dirigent zákulisi*. Praha: Vydavatelství časopisů MNO, 1966; film *Tichý Američan v Praze* (1977) režiséru Josefa Macha a Štěpána Skalského.

2 Srov. LUKEŠ, Igor. *Československo nad propastí. Selhání amerických diplomatů a tajných služeb 1945–1948*. Praha: Prostor, 2014; PACNER, Karel. *Českoslovenští vyzvědači 1945–1968*. Praha: Plus, 2020, s. 199–256.

3 Limitovaný rozsah tohoto příspěvku neumožnil konfrontovat americké a české archivní dokumenty. Studie byla z převážné části sestavena na základě výzkumu personální a operativní dokumentace soustředěné v National Archives and Record Administration v College Park, MD (dále NARA), Military Agency Records RG 226.

4 Početné rodiny Karla Kotka, nar. 1886 ve Velenicích, a Josefiny Kotkové, roz. Houskové, nar. 1888 v Žehuni, pocházely z okolí Poděbrad.

5 PACNER, Karel. *Českoslovenští vyzvědači*, s. 199–200.

vystudoval historii a ekonomii na *University of Illinois*, kde zároveň absolvoval dvouletý základní výcvikový kurz pro záložní důstojníky (*Reserve Officers Training Corps*). Než v září 1932 nastoupil jako učitel sociálních věd (evropská historie, ekonomika) a kouč atletiky na *Morton High School* a následně v lednu 1934 na pozici ekonomicko-výzkumného asistenta pro sociální práci u *YWCA of Chicago*, přivydělával si stěhováním nábytku a pian u rodinné firmy *Katek Bros Transport and Storage*.

Od listopadu 1934 do září 1935 pracoval jako asistent vedoucího ekonomického výzkumu ministerstva práce (*Illinois State Labor Department*), kde organizoval různé studie o situaci v jednotlivých průmyslových odvětvích, analyzoval statistické informace a vyjednával o minimální mzdě se zástupci průmyslových podniků.

V září 1935 se vrátil k výuce historie, práva a politiky na *Morton Jr. College & High School*, kde navíc trénoval studenty košíkovou a baseball. O letních prázdninách zahájil díky *graduate fellowship* postgraduální studium historie na Northwestern University, které úspěšně ukončil v létě 1941. Doktorský diplom získal v červenci 1942 za obhájení práce s názvem *Vývoj československých demokratických tradic v letech 1848–1867*.⁶ V letech 1938 až 1940 navíc na částečný úvazek působil jako ekonomický konzultant *Western Electric Employes Federation*. Až do svého nástupu ke zvláštní službě federální vlády zůstal na Northwestern University, kde vyučoval evropskou historii.⁷

K 8. srpnu 1942 byl Katek prověřen a schválen bezpečnostním úřadem (*Security Office*) nového amerického zpravodajského orgánu – Úřadu strategických služeb (*Office of Strategic Services*, OSS).⁸ O čtrnáct dní později, 24. srpna 1942, se nejprve stal referenčním asistentem,⁹ posléze specialistou a analytikem sekce jihovýchodní Evropy (*South East European Section*) zpravodajské služby (*Secret Intelligence*, SI) OSS, s nástupním platem \$ 3000 ročně.

V prvních měsících byl dr. Katek výtečně hodnocen při řešení

6 Ibid, s. 200.

7 NARA, Records of the Office of Strategic Services (dále RG 226), Entry 224, Box 393, File: Katek, Charles. Placement Questionnaire, May 12, 1943.

8 Prověrka se pravděpodobně týkala i jeho manželky Anne Gertrude Katek, roz. Stich, pobývající na jejich domácí adrese 845 Armitage Ave, Chicago, Illinois.

9 NARA, RG 226, Entry 224, Box 393, File: Katek, Charles. Record, August 24, 1942.

zpravodajských problémů v oblasti jihovýchodní Evropy. Čerpal přitom ze svého vzdělání, dobré znalosti češtiny, slovenštiny, němčiny, francouzštiny, dále ruštiny a srbštiny (ovšem bez schopnosti hovořit).¹⁰ Nejpozději v březnu 1943 dr. Katek stanul v čele až desetičlenného referátu zaměřeného na soustředění, analýzu a vyhodnocování informací o Československu a Maďarsku (*Czechoslovak – Hungarian Desks SI*), nábor vhodného personálu pro zahraniční mise a komunikování s představiteli obou spojeneckých exilových vlád.¹¹

Krátce poté padlo rozhodnutí o přidělení dr. Katka na důležitou a důvěrnou pozici v rámci pobočky OSS v Londýně (*London Office of OSS*), kde měl převzít zodpovědnost za přímé spojení s vedoucími představiteli čs. zpravodajské služby, což mělo přinést větší množství užitečných a spolehlivých informací. Podle svých nadřízených byl dr. Katek pro tento úkol nejlépe kvalifikován, mj. kvůli jedinečnému přehledu o dosavadní spolupráci s touto spojeneckou tajnou službou a odbojových kontaktech na půdě kontinentální Evropy.¹²

Za spolupráce s radou pro vojenský personál (*OSS Military Personnel Board*) bylo ministerstvu války (*War Department*) doporučeno propůjčit dr. Katkovi hodnost nadporučíka (*First Lt.*). Jakékoliv nižší postavení bylo vnímáno jako přítěž pro jeho nadcházející práci v Londýně.¹³ V žádosti pro armádní komisi Katek doslova uvedl, že bude spojovacím důstojníkem a vyjednávačem (*negotiator*) s československou vládou v exilu pro zpravodajskou oblast a politiku.¹⁴

Dne 10. června 1943 potvrdil ředitel OSS brig. gen. William J. Donovan, že Katek bude zařazen na zpravodajském úseku (*SI Branch*) OSS v zámoří. S odkazem na absolvování zvláštního desetiměsíčního výcviku měl převzít odpovědnost za organizaci špionážních a kontrašpionážních operací na území okupovaném či kontrolovaném nepřítelem, zřizování základen (*bases*) v neutrálních zemích, udržování kontaktů s odbojovými skupinami a shromažďování informací o záměrech a možnostech protivníka.¹⁵ O dva dny

10 Ibid, Interoffice Memo, Subject: Charles Katek, January 18, 1943.

11 Ibid, Placement Questionnaire, May 12, 1943.

12 Ibid, Interoffice Memo, Job description for Dr. Charles Katek, June 4, 1943.

13 Ibid, Appointment in AUS, Charles Katek, June 4, 1943.

14 Ibid, Application Form for Commissions in Army, NAVY, or Marine Corps (OSS Form).

15 Ibid, Job Description in the Case of Charles Katek, 10 June 1943.

později šéf OSS pro ministerstvo války doplnil, že Katkova pozice nemůže být adekvátně obsazena civilistou, neboť vyžaduje kontakt s vojenským personálem a znalost armádních záležitostí.¹⁶ Koncem měsíce obdržel Katek a jeho úřad vyrozumění, že byl z rozhodnutí prezidenta dočasně jmenován nadporučíkem a pověřen službou v armádě Spojených států; obdržel sériové číslo 0924907.¹⁷

V první polovině července 1943 odjel npor. Katek do Chicaga dokončit náborový projekt OSS a setkat se se zástupci čs. exilové vlády a představiteli Sokola. Zároveň přestěhoval svůj majetek do Berwynu v Illinois.¹⁸ Dne 16. září 1943 požádal o sjednání životní pojistky, sepsal svou poslední vůli a závěť.¹⁹ Koncem měsíce opustil USA a novou zpravodajskou funkci hlavního styčného důstojníka OSS u čs. zpravodajské služby na evropském bojišti nastoupil 4. listopadu 1943.²⁰

Od svého příjezdu do Londýna převzal npor. Katek pravidelnou komunikaci s přednostou II. odboru ministerstva národní obrany plk. gšt. Františkem Moravcem i jeho zástupcem pplk. gšt. Emilem Strankmüllerem a postupně rozšiřoval okruh svých kontaktů v řadách představitelů čs. Prozatímního státního zřízení.²¹ Po 24. prosinci 1943 začalo vedení nové divize strategického zpravodajství (*Division of Strategic Intelligence*) – včetně zastupujícího šéfa střeoevropské sekce (*Central European Section*) npor. Katka – připravovat plány k vytvoření nezávislé americké zpravodajské sítě v západní, severní a střední Evropě.²²

Přednosta zpravodajského úseku OSS/Londýn mjr. William P. Maddox již v lednu 1944 pochválil Katkův přístup a plnění povinností styčného důstojníka a vedení střeoevropské sekce. Označil ho za loajálního, svědomitého, spolehlivého a velmi schopného příslušníka, prokazujícího iniciativu, podnikavost a vynalézavost. S odkazem na komunikaci s vysokými čs.

16 Ibid, Release and Pay and Conversion Justification, Charles Katek, 12 June 1943.

17 Ibid, Temporary Appointment, 26 June 1943; Special Orders, No. 179, 28 June 1943, By order of the Secretary of War, Maj. Gen. J. A. Ulic, The Adjutant General, G. C. Marshall, Chief of Staff.

18 Ibid, Interoffice Memo, Travel Orders, June 29 1943.

19 Ibid, Application for National Service Life Insurance, 16 September 1943, Last Will and Testament, 16 September 1943.

20 Ibid, Promotion of Captain Charles Katek, 31 October 1944.

21 Ibid, Entry 190, Box 250, Folder 730. Relations with Czechs – 1943.

22 Ibid, Entry 210, Box 64, Folder 6. SI Branch Semi-Monthly Report #22, 1 January 1944.

důstojníky navrhoval jeho povýšení.²³ Dne 3. března 1944 byl dočasně povýšen do hodnosti kapitána.²⁴

Po invazi na evropský kontinent a vytvoření kontinentální divize (*Continental Division*) se kpt. Katek v polovině července 1944 stal šéfem československé sekce (*Czech Section*).²⁵ O americkém podílu na vysazování parašutistů a shozech zbraní odbojovým organizacím složitě jednal s čs. zpravodajskou službou, britskou SOE a také americkým letectvem. Během podzimu 1944 byl kpt. Katek klíčovou osobou podporující povstání na Slovensku, kde OSS vysadil několika operačních týmů a dopravil tuny zbraní, munice a dalšího materiálu.²⁶

Na počátku listopadu 1944 schválil šéf zpravodajského úseku OSS/Londýn pplk. A. M. Scaife rozsah povinností šéfa československé sekce. V oblasti výkonu zpravodajské činnosti nesl kpt. Katek zodpovědnost za předkládání plánů a realizaci tajných operací, přinášejících vojenské, politické a ekonomické zpravodajství jak z okupovaného Československa, tak i okolních zemí. V operační oblasti měl úzce spolupracovat s čs. exilovými orgány, zejména zpravodajskou službou a vybranými ministerstvy, britskými zpravodajskými a diverzními organizacemi (SOE, SIS) a americkými leteckými silami. V Londýně navíc zastupoval zájmy středoevropských referátů OSS z Itálie a severní Afriky.

V rámci své styčné funkce byl pověřen komunikovat s bezprostředními prameny zpravodajských informací, především prezidentem Edvardem Benešem, hlavním velitelem čs. branné moci div. gen. Sergějem Ingrem, náčelníkem hlavního štábu div. gen. Bedřichem Neumannem – Miroslavem, podnáčelníkem hlavního štábu a bývalým přednostou zpravodajské služby brig. gen. Moravcem, ministrem zahraničí Janem Masarykem, ministrem vnitra Jurajem Slávikem, šéfem politického zpravodajství MV plk. Josefem Bartíkem,

23 Ibid, Entry 224, Box 393, Folder: Katek, Charles. Promotion of 1st Lt Charles Katek, 24 January 1944.

24 Ibid, Orders, 8 February 1944; Promotion, 2 March 1944.

25 Ibid, Entry 210, Box 64, Folder 7. SI Branch Monthly Report #36, 1 August 1944. Srov. ŽÁČEK, Pavel. Projekt „Jonquil“ a Mělník. Snahy OSS o vytvoření operační základny v protektorátu, 1944. *Confluent. Vlastivědný sborník Mělnicka*, 2017, č. 10, s. 93 ad.

26 NARA, RG 226, Entry 224, Box 393, Folder: Katek, Charles. Recommendation for Award of the BRONZE STAR MEDAL, 7 July 1945. Srov. HYMOFF, Edward. *The OSS in World War II*. New York: Eagle Publishing, 1986, s. 183–234; LIČKO, Miroslav. *USA v Banské Bystrici, 1944*. Banská Bystrica: NVK International, 1994, s. 121–122; DOWNS, Jim. *Druhá světová vojna: Tragédia OSS na Slovensku*. Bratislava: Magnet-Press, 2004.

ministrem zemědělství a veřejných prací Jánem Lichnerem, ad.²⁷

K 16. lednu 1945 byl Katek dočasně povýšen do hodnosti majora.²⁸

Spolupráce s čs. vojenskými autoritami přinášela americké straně značné množství informací, ale také umožňovala využívat spojenecké zpravodajské zdroje dle vlastních požadavků. Pravidelný tok politického zpravodajství o Československu a okolních zemích měl být vysoce hodnocen americkými vojenskými i diplomatickými autoritami evropského bojiště.²⁹

Na počátku dubna 1945 byl mjr. Katek odvolán do Washingtonu ke konzultacím o poválečné americké politice ve střední Evropě.³⁰ V polovině měsíce, s ohledem na rychlý postup do nitra Třetí říše, rozhodl osobně genmjr. Donovan o okamžitém vytvoření zvláštního českého týmu, který měl být připojen k jednotce OSS při velitelství 3. americké armády.³¹ Zároveň padlo rozhodnutí, že zodpovědnost za činnost této malé skupiny (*Czech SF Detachment*) zůstane v rukou šéfa československé sekce, právě se vracejícího z USA.³²

Mjr. Katek dorazil na velitelství 3. armády do Erlangenu 26. dubna 1945. O dva dny později byla pro českou jednotku OSS, která dosáhla počtu 16 osob, zřízena předsunutá báze v obci Bodenwöhr, asi 25 kilometrů od Chamu. Před útokem do nitra Československa připravila skupina k vyslání do německého týlu 10 „infiltračních misí“, které zajišťovaly včasné předávání taktických informací bojovým jednotkám.³³

Přes Cheb se mjr. Katek 7. května 1945 dostal do osvobozené Plzně, odkud následujícího rána pokračoval s několika kolegy až do Berouna.³⁴ Z této předsunuté pozice komunikovali s povstaleckou Prahou i nadřízenými

27 NARA, RG 226, Entry 224, Box 393, Folder: Katek, Charles. Description of Duties Chief of Czech Section, SI, 9 November 1944.

28 Ibid, evidenční karta příslušníka OSS.

29 Ibid, Recommendation for Award of the BRONZE STAR MEDAL, 7 July 1945.

30 Ibid, Leave of Absence, 5 April 1945.

31 Ibid, Entry 210, Box 64, Folder 3, Subject: Progress Report, SICE, 1–15 April 1945, 19 April 1945.

32 Ibid, Entry 99, Box 7, Folder 1, Operational Report for Period 25 April to 28 April, 1 May 1945; Ibid, Entry 210, Box 185, Folder 9, Organizational, administrative, and other decisions taken in the European theater during the visit of the director, 7 April–24 April 1945.

33 Ibid, Entry 99, Box 6, Folder 6, Covering Report for Activities of OSS/ETO (Forward), 16–30 April, 5 May 1945; Ibid, Box 7, Folder 1, Weekly Activities Report, 9 May 1945.

34 Archiv autora, kopie deníku Blahoslava Hrubého, záznamy ze 7. a 8. 5. 1945.

v americké zóně za demarkační linií. V odpoledních hodinách 10. května 1945 se dostali až do hlavního města ČSR.³⁵ Zároveň mjr. Katek a jeho lidé poskytovali nemalou pomoc při repatriaci Čechů z osvobozených zón Třetí říše a pečovali o americké válečné zajatce v Plzni i Praze.³⁶ Dne 18. května 1945 proběhlo ve Wiesbadenu jednání, na němž se řešil statut české skupiny OSS a její další působení v obnoveném Československu.³⁷ Mjr. Katek informoval o svých „vysoce postavených osobních kontaktech“, mezi nimiž zmínil Beneše, Masaryka, ministra zahraničního obchodu Huberta Ripku, místopředsedu vlády Jána Ursínyho, státního tajemníka pro zahraniční obchod J. Lichnera, tajemníka místopředsedy vlády Jana Stránského a styčného čs. důstojníka u 3. armády Ivo Ducháčka. Pro OSS se stalo otázkou „životní důležitosti“ obnovit tyto kontakty. Mjr. Katek měl být za tímto účelem připojen k diplomatickému aparátu americké ambasády v Praze.³⁸

Dne 7. července 1945 byl mjr. Katek jako výraz ocenění jeho válečného úsilí a schopností řešit obtížné úkoly navržen k udělení jednoho z nejvyšších amerických vojenských vyznamenání – Bronzové hvězdy.³⁹

Pobočka v Praze (*Prague Mission*), podřízená zpravodajské službě (*SI/Germany*) v čele s Frankem G. Wisnerem, se stala nejproduktivnější součástí mise OSS v Německu (*OSS Mission for Germany*). V rámci politického a ekonomického zpravodajství poskytovala varovné informace o vývoji v Československu, ze 145 zpravodajských hlášení se dvě třetiny přeposílaly rovnou do Washingtonu. Za zvláště pozoruhodné byly označeny zprávy „vysoce postavených zdrojů“ o názorech prezidenta Beneše, aktivitách sovětských vojenských, hospodářských a politických autorit, činnosti komunistické strany, atd. Mjr. Katek („Devon 1“) dodal většinu prvotřídních informací získaných od členů kabinetu a dalších vyšších vládních úředníků, týkajících se jednání se Sověty, reorganizace čs. zpravodajské služby, otázek

35 LORENC, Jan J. Osvobození Prahy 1945, II, in: *Dnešek*, č. 46 (1948), s. 727; LUKEŠ, Igor. Československo nad propastí, s. 80.

36 NARA, RG 226, Entry 224, Box 393, Folder: Katek, Charles. Recommendation for Award of the BRONZE STAR MEDAL, 7 July 1945.

37 Ibid, Entry 99, Box 7, Folder 1, Subject: Operational Reports for Period 13 May to 19 May 1945, 21 May 1945.

38 Ibid, Entry 210, Box 299, Folder 1. OSS Activities in Czechoslovakia, 22 May 1945.

39 Ibid, Entry 224, Box 393, Folder: Katek, Charles. Recommendation for Award of the BRONZE STAR MEDAL, 7 July 1945.

německé menšiny, pozice a plánů Beneše a dalších politických vůdců.⁴⁰

Během srpna 1945 pražská mise dodala o polovinu méně zpráv, nicméně mnohem kvalitnějších a podrobnějších, které umožňovaly získat objektivnější a úplnější obraz aktuálního politického vývoje v ČSR. „Devon 1“ zajistil 24 zpráv povětšinou „špičkové“ úrovně, zachycujících reakce významných vládních představitelů o posunech na politické scéně, znárodnění průmyslu, reorganizaci bezpečnostních složek, nadcházejících volbách i možnosti komunistického puče.⁴¹

V září 1945 Katkova mise zpracovala o něco vyšší počet informací stejné kvality, logicky více specializovaných. Velká pozornost byla zaměřena na profilaci protikomunistického bloku, opozici proti znárodnění průmyslu, informace o rozmístění sovětských jednotek atd. Oproti předchozímu období se ocenění dočkala série příspěvků o Slovensku.⁴²

Po odvolání genmjr. Donovanova, rozpuštění OSS a založení nové americké zpravodajské služby (1. října 1945) pod názvem Jednotka strategických služeb (*Strategic Services Unit*, SSU), zaštitěné ministerstvem války,⁴³ zůstala mise mjr. Katka podřízena SSU/Německo (*SSU/Germany*).

V říjnu 1945 dodala Praha opět kvalitní zpravodajskou produkci. Kromě konfliktů s komunisty na centrální úrovni uspokojivě popsala politické a hospodářské události na Slovensku. Zaměřila se také na stahování sovětských jednotek. Zlepšilo se ekonomické zpravodajství, zaměřené mj. na Automobilové závody (Škoda) a Zbrojovku Brno.⁴⁴

Pod tlakem komunisty kontrolovaného čs. bezpečnostního aparátu mjr. Katek omezil shromažďování zpravodajských informací. I přes změnu situace v Praze jeho nadřízení stále považovali stávající krytí (*War Crime Investigation*

40 Ibid, Entry 214, Box 4, Folder 19. Monthly Report of Steering Division for 15 June–31 July, SI/Germany, OSS, 2 August 1945.

41 Ibid, Monthly Report of Steering Division for 1–31 August, SI/Germany, OSS, 5 September 1945.

42 Ibid, Monthly Report of Steering Division for 1–30 September, OSS Mission for Germany, 4 October 1945.

43 Srov. např. TROY, Thomas F. *Donovan and the CIA. A History of the Establishment of the Central Intelligence Agency*. Frederick, MD: Praeger, 1981, s. 301 ad.; ANDREW, Christopher. *For Presidents's Eyes Only. Secret Intelligence and the American Presidency from Washington to Bush*. New York: Harper Perennial, 1995, s. 160–161.

44 NARA, RG 226, Entry 214, Box 4, Folder 19. Monthly Report of Steering Division for 1–31 October, SSU Germany, 5 November 1945.

Commission) za vhodnou legalizaci.⁴⁵

Během další reorganizace americké zpravodajské služby a vzniku Ústřední zpravodajské skupiny (*Central Intelligence Group, CIG*)⁴⁶ byla pražská pobočka (*Detachment*) SSU po dohodě se State departmentem reorganizována do podoby regulerní vojenské mise (*American Military Mission*). Oficiálně měla i nadále řešit válečné zločiny a dohlížet nad odsunem německého obyvatelstva.⁴⁷

V březnu 1946 byli všichni členové mise převedeni pod úřad vojenského ataše.⁴⁸ Americké velvyslanectví navíc informovalo čs. orgány o přidělení Katka jako ataše s diplomatickým statutem.⁴⁹ Morálka jeho dvanáctičlenného týmu byla před květnovými volbami vysoká. On sám se domníval, že nekomunistické strany mohou vyhrát, anebo se situace tak zkomplikuje, že budou jen stěží schopni pokračovat ve své práci. Všichni si byli vědomi neustálého sledování „nepřáteli z OBZ“ a snahy komunistů dostat je ze země.⁵⁰

Celé léto 1946, téměř tři měsíce, strávil mjr. Katek v USA, kde pochopitelně jednal i o budoucnosti svého oddělení. Dne 9. září 1946, krátce před návratem do Evropy, obdržel Bronzovou hvězdu. Do Prahy ho doprovázela manželka Anne s dcerou Janett.⁵¹

Mezitím byla – stále ještě v rámci SSU – navržena nová organizace zvláštních operací v Evropě, včetně Československa. Cílovým stavem k 1. lednu 1947 mělo být sedm osob legalizovaných na velvyslanectví a tři utajení agenti (*undercover American agents*), mj. zaměřeni i na akce proti Sovětskému svazu. Transformace z vojenské mise působící při velvyslanectví na stále polozakryté zastoupení (*permanent type semi-covert representation*) neměla zmenšit tok zpravodajských informací.⁵² Vedení SSU v Heidelbergu

45 Ibid, Folder 20. Visit to Nurnberg and Prague, 20 February 1946.

46 Srov. např. TROY, Thomas F. Donovan and the CIA, s. 325 ad.; WARNER, Michael. The Creation of the Central Intelligence Group [online] [cit. 10. 2. 2021]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/Misc-011.pdf>.

47 NARA, RG 226, Entry 214, Box 4, Folder 20. Prague Detachment, 22 April 1946.

48 LUKÉŠ, Igor. *Československo nad propastí*, s. 194, 198.

49 Archiv bezpečnostních složek, Praha, f. H, H-686/2. Diplomatičeský protokol Ministerstva zahraničních věcí o informaci amerického velvyslanectví z 25. 3. 1946, 23. 2. 1948.

50 NARA, RG 226, Entry 214, Box 4, Folder 20. Prague Detachment, 22 April 1946.

51 Ibid, Entry 224, Box 393, Folder: Katek, Charles. Special Orders Number 50, 19 June 1946; Awards and Decorations, 12 September 1946; Major Charles Katek, 12 September 1946.

52 Ibid, Entry 214, Box 4, Folder 20. Memorandum. Plans for Future Development of Present Clandestine Intelligence Coverage, 9 July 1946.

došlo k závěru, že Katkova pobočka má dostatečný přehled o základních zpravodajských problémech, aby mohla být využita k chystanému náboru pro dlouhodobé zpravodajské pokrytí (*long-term coverage*) Československa.⁵³ V důsledku přechodu pod CIG vzrůstal tlak na mjr. Katka, aby komunikaci s prominentními osobami v Praze postupně přenechal diplomatům a pomohl vytvořit určitý rezervoár informátorů pro mírové využití (*a peacetime reservoir of informants*).⁵⁴

V polovině roku 1947 bylo vše opět jinak. Na základě zákona o národní bezpečnosti vznikla Rada národní bezpečnosti (*National Security Council*, NSC) a v září 1947 Ústřední zpravodajská služba (*Central Intelligence Agency*, CIA).⁵⁵

I přes dramaticky se zhoršující vnitropolitickou situaci se čs. komunistickým bezpečnostním orgánům – za bezprostřední asistence sovětského státněbezpečnostního aparátu – podařilo dosáhnout potřebné míry kompromitace mjr. Katka a jeho kolegů až během únorového převratu. Šéfovi pražské expozitury CIA Katkovi nezbylo než se postarat o záchranu asi 30 svých českých spolupracovníků a jejich rodinných příslušníků, kterým zajistil přechod přes hranice na Západ.⁵⁶ Situace se stala neudržitelnou a 18. března 1948 byl nucen i s rodinou odletět do americké zóny v Německu.⁵⁷

Souboj Charlese Katka s komunisty ve vlasti jeho rodičů ani zdaleka nekončil, nicméně do Československa se již nepodíval. Zemřel náhle 19. listopadu 1971 ve svém bytě na předměstí Washingtonu, D. C.⁵⁸

53 Ibid, Crosby Lewis to Richard Helms, 18 September 1946.

54 Ibid, Entry 210, Box 428, Folder 4. Prague Detachment of the German Mission, 6 January 1947.

55 Srov. např. TROY, Thomas F. *Donovan and the CIA*, s. 377 ad.; RANELAGH, John. *The Agency. The Rise and Decline of the CIA*. New York: Simon & Schuster, 1987, s. 112–142; SMIST, Frank J., Jr. *Congress Oversees the United States Intelligence Community 1947–1989*. Knoxville: University of Tennessee Press, 1990, s. 2–5.

56 WEINER, Tim. *Dějiny CIA. V zajetí vlastních iluzí*. Praha: Argo, 2010, s. 43–44.

57 LUKÉŠ, Igor. *Československo nad propastí*, s. 269.

58 PACNER, Karel. *Českoslovenští vyvěděači*, s. 256.

Seznam použité literatury

- ANDREW, Christopher. *For Presidents 's Eyes Only. Secret Intelligence and the American Presidency from Washington to Bush*. New York: Harper Perennial, 1995.
- DOWNS, Jim. *Druhá světová vojna: Tragédia OSS na Slovensku*. Bratislava: Magnet-Press, 2004.
- GUTH, Gabriel a MÜLLER, Otto. *Dirigent zákulisí*. Praha: Vydavatelství časopisů MNO, 1966.
- HYMOFF, Edward. *The OSS in World War II*. New York: Eagle Publishing, 1986.
- LIČKO, Miroslav. *USA v Banské Bystrici, 1944*. Banská Bystrica: NVK International, 1994.
- LUKEŠ, Igor. *Československo nad propastí*. Praha: Prostor, 2014.
- PACNER, Karel. *Českoslovenští vyzvědači*. Praha: Kniha Zlín, 2020.
- RANELAGH, John. *The Agency. The Rise and Decline of the CIA*. New York: Simon & Schuster, 1987.
- SMIST, Frank J., Jr. *Congress Oversees the United States Intelligence Community 1947–1989*. Knoxville: University of Tennessee Press, 1990.
- TROY, Thomas F. *Donovan and the CIA. A History of the Establishment of the Central Intelligence Agency*. Frederick, MD: Praeger, 1981.
- WARNER, Michael. *The Creation of the Central Intelligence Group* [online] [cit. 10. 2. 2021]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/Misc-011.pdf>.
- WEINER, Tim. *Dějiny CIA. V zajetí vlastních iluzí*. Praha: Argo, 2010.
- ŽÁČEK, Pavel. Projekt „Jonquil“ a Mělník. Snahy OSS o vytvoření operační základny v protektorátu, 1944. *Confluens. Vlastivědný sborník Mělnicka*, 2017, č. 10, s. 93 ad.

Seznam použitých pramenů

- Archiv bezpečnostních složek, Praha, f. H, H-686/2. Diplomatický protokol Ministerstva zahraničních věcí o informaci amerického velvyslanectví z 25. 3. 1946, 23. 2. 1948.
- NARA, Records of the Office of Strategic Services (dále RG 226), Entry 224, Box 393, File: Katek, Charles. Placement Questionnaire, May 12, 1943.
- NARA, RG 226, Entry 214, Box 4, Folder 19. Monthly Report of Steering Division for 1–31 October, SSU Germany, 5 November 1945.
- NARA, RG 226, Entry 214, Box 4, Folder 20. Prague Detachment, 22 April 1946.
- NARA, RG 226, Entry 224, Box 393, File: Katek, Charles. Record, August 24, 1942.
- NARA, RG 226, Entry 224, Box 393, Folder: Katek, Charles. Recommendation for Award of the BRONZE STAR MEDAL, 7 July 1945.
- NARA, RG 226, Entry 224, Box 393, Folder: Katek, Charles. Description of Duties Chief of Czech Section, SI, 9 November 1944.

PhDr. Pavel Žáček, Ph.D.

Český novinář, úředník, historik a politik. Náměstek ředitele Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (1998), zakladatel a první ředitel Archivu bezpečnostních složek (2007) a Ústavu pro studium totalitních režimů (2008–2010). Po zvolení do Poslanecké sněmovny (2017) místopředseda a posléze předseda (2021) bezpečnostního výboru.

Helena Koželuhová

Příběh ženy, demokratky intelektuálky a novinářky v neklidném čase třetí republiky

Úvodem. Helena Koželuhová a její životní příběh

Helena Koželuhová byla jednou z nejvýraznějších osob poválečné politické žurnalistiky, členka Československé strany lidové a obhájkyně principů svobody a liberální demokracie. Tehdejší tisk o ní psal jako o zářivém meteoru, který oslnil politickou scénou. Její příznivci ji nazývali „rytířem bez bázně a hany.“¹

Ke svému veřejnému působení měla řadu předpokladů, a to především díky rodinnému zázemí, nesporné inteligenci a v neposlední řadě díky skutečnosti, že její manžel se po osvobození stal lidoveckým ministrem zdravotnictví.

Helena Antonie Koželuhová se narodila 7. května 1907 v Brně ve středostavovské rodině. Její otec byl úspěšný právník, advokát, komunální politik, ale také podnikatel. Její maminka Helena Čapková, provdaná Koželuhová a později Palivcová, byla sestrou bratří (tj. Josefa a Karla) Čapků.

Bez nadsázky se dá říci, že celá rodina patřila ke kulturní elitě tehdejší společnosti. Otcovy podnikatelské úspěchy jí umožňovaly takřka bezstarostný život. Její dětství a mládí bylo krásné. Po gymnaziálních studiích v Brně se

---

1 *NA Praha*, f. Adolf Procházka, sign 15-1/130, dopis Heleny Hávové-Hilgerové z 15. června 1946.

v roce 1925 rozhodla pro práva a pokračovala tak v rodinné tradici. Jako studentka navštívila Vídeň a Paříž, kde se zdokonalovala v cizích jazycích a především poznávala tamější kulturní život. V roce 1928 se po otcově smrti přestěhovala s matkou z Brna do Prahy a následujícího roku se seznámila s Adolfem Procházkou, mladým nadějným právníkem pocházejícím z vážené moravské katolické rodiny, se kterým po absolutoriu vybudovala úspěšnou advokátní kancelář. O rok později, v roce 1930, se za něj provdala a založila rodinu. Narodily se jim dvě dcery. Na první pohled idyla. Třicátá léta byla patrně její nešťastnější životní údobí. Měla rodinu, byla finančně zajištěná, účastnila se společenského života, ráda chodila do kaváren, četla (v rodině se traduje, že každý den přečetla jednu knihu) a v neposlední řadě s manželem cestovala. Navzdory hospodářské krizi podnikli v té době několik velkých poznávacích cest po Evropě. Koupili si také dům v Roztokách u Prahy, který se měl napříště stát jejich rodinným sídlem.

Pohoda a spokojenost měly ovšem záhy skončit. Nejtěžší etapa v životě Heleny Koželuhové nastala v souvislosti s rozbitím prvorepublikového Československa a následnou nacistickou okupací. Její strýc Karel Čapek zemřel v prosinci 1938. Citlivá duše spisovatele neměla sílu vzdorovat všem tragédiím doby. Její druhý strýc Josef Čapek byl nedlouho po německé okupaci zatčen a po celou dobu druhé světové války vězněn v koncentračním táboře. Krátce před osvobozením zemřel na pochodu smrti.

Neštěstí a válka doléhaly i na samotnou Helenu. Její manžel se zapojil do domácího odboje. Jeho činnost byla ovšem záhy prozrazena, a aby se vyhnul zatčení, volil nakonec v lednu 1940 odchod do exilu. V Paříži a později v Londýně se Adolf Procházka aktivně zapojil do aktivit československého exilu. Stal se právním poradcem londýnské exilové vlády a později ho Edvard Beneš 4. února 1942 jmenoval předsedou Právní rady, která připravovala návrhy prezidentských dekretů.

V té době však Helena Koželuhová sváděla jiný boj. Snažila se zachránit sebe a svoje děti ze spáru nacistické bestiality. Nacistům tvrdila, že ji manžel opustil a že neví, kde se zdržuje. V roce 1942 však byla jako manželka významného činníka zahraničního odboje zatčena a znovu vyslýchána Němci. Odvezli ji do Terezína. O děti se v tu dobu starala babička Helena (sestra bratří Čapků) i širší rodina a přátelé. Helena Koželuhová se snažila nacisty přesvědčit,

že se svým mužem již nemá nic společného, že ji opustil a ona se rozhodla znovu vdát za svého přítele, architekta Ing. Jiřího Wilda.

Byl to fingovaný sňatek, ale nacisté tomu příliš nevěřili. Aby ze sebe novomanželé Wildovi setřáslí pozornost Gestapa, přestěhovali se do Bratislavy. Jiří Wild přijal nabídku slovenského ministerstva dopravy, které mělo zájem o české inženýry a architektky. Na Slovensku prožili i Slovenské národní povstání. Wild spolupracoval s partyzány, a proto se celá rodina přesunula na povstalecké území, odkud mohla alespoň poslat do Londýna zprávu o tom, že ona a děti jsou naživu.

Po porážce povstání se Helena s Wildem a dětmi za dramatických okolností vrátila zpět do Bratislavy. Odtud se na jaře 1945 přestěhovali do Prahy, kde nakonec prožili Pražské povstání a posléze návrat československé vlády, jejímž členem byl nečekaně i její manžel Adolf Procházka. Následně došlo k setkání obou manželů, obnovení původního manželského svazku a k rozvodu Heleny a Jiřího Wilda. Pětileté odloučení ovšem nezůstalo bez následků – předválečné harmonické soužití se už nepodařilo obnovit.

Po válce. Nejslavnější éra Heleny Koželuhové

Helena Koželuhová zažívala po osvobození své nejslavnější údobí. Začala publikovat v lidoveckém tisku a velmi rychle slavila úspěchy. Její styl byl jednoduchý a srozumitelný široké čtenářské obci. V mnohém připomínal styl jejího strýce Karla Čapka. Uměla jasně a srozumitelně psát i o těch nejsložitějších problémech. Navíc neopomíjela obyčejné lidi. Dovedla jasně definovat problémy dobové společnosti, jež mnozí tabuizovali, a získávala si tím neobyčejnou popularitu. Její příznivci ji začali familiárně oslovovat Naše Helenka.

Všímalá si nejrůznějších dobových negativních projevů. V jednom ze svých úvodníků napsala: „*Chci být přímmluvčím, aby tato krásná fráze* (fráze ‚nebude trpěno‘ – pozn. autora), *stejně jako jí podobné ‚bude smetena‘, ‚odstraněna‘, ‚vymýcena‘ apod. vypadly zatím z našeho řečnického a novinářského slovníku.*“² Tehdejší tisk totiž velmi často v duchu úderných komunistických hesel používal tyto termíny. Všechny se dotýkaly tzv. reakce a starých pořádků. Vše mělo být vymýceno, smeteno

2 KOŽELUHOVÁ, Helena. Nebude trpěno. *Lidová demokracie* 1, 1945, č. 108, 16. 9., s. 1.

a odstraněno. Naproti tomu Helena Koželuhová připomínala, že ne vše staré bylo špatné.

Milovala svůj rodný jazyk a měla dar lehké ironie, se kterou dokázala nemilosrdně tepat dobové nešvary. Ve svých textech se často zamýšlela nad tím, co se to vlastně děje v době obnovy československého státu. Na tuto revoluční dobu se dívala značně kriticky. Obhajovala znovuoobnovování právního státu a obnovu demokratických institucí. Věnovala se celé řadě otázek a do jisté míry bořila mýty, o čem má a může česká žena psát po osvobození. Narušovala tak tradiční představy o tom, že žena je nejlepši jen jako chůva.

Odmítala totalitu v jakékoliv, byť skryté podobě. Poukazovala na touhu některých jedinců a politických stran ovládat společnost. Zvláště známým se stal její úvodník z května 1946 s názvem „Sladko je vládnout“, v němž krásně popsala touhu po moci: *„Jednou z nejbroznějších a nejzbojnějších lidských vlastností je touha po moci. Všechny války, všechny nenávisti a závnosti, všechny útlaky pocházejí z ní. Snad nikdo není docela imunní proti jejím svodům, jsou však a zůstanou hotoví dravci, jejichž jedinou a vůdčí vášní je právě touha po moci. To jsou ti nejhorší ničitelé lidského štěstí. Nedbají, že šíří a zasévají zlo, jen když dojdou alespoň trochu uspokojení své vládychtivosti. Žádná cesta jim není dosti špinavá a žádná nepřekonatelná. A nejhorší při tom je, že většina těchto mocibazných halí svou sobeckou touhu do nejeskejšího roucha dobrých úmyslů a zájmu národa, lidu a státu. Se vzácnou vynalézavostí a důmyslem přinášejí nové a nové důvody, proč oni a jen oni musí vládnout.“* A současně v tomto úvodníku definovala svoji snahu obhajovat svobodu a odmítat jakoukoliv nesvobodu a totalitu. *„Bojujeme za svobodného, štastného a rovnoprávného člověka. Nás neokouzlí a nezaslepí žádná sebelákeavěji vypadající doktrína. Klidně se jí podíváme pod masku a zjistíme, komu má vlastně prospět.“*³ Nelitostně tepala nejrůznější další negativní jevy. Kritizovala přílišné stranictví, které zatemňuje rozum. A posměšně nazývala poválečné strany „úplnými veličenství“.⁴

Helena Koželuhová se nebála věci nazývat pravými jmény. Poukazovala na slabosti a chyby poválečné doby. Například dobový pojem „lidová demokracie“ se stal námětem jednoho z řady jejích úvodníků, který příznačně nazvala „Zapomínaný lid“. O „lidu“ se po válce hovořilo velmi často a toto slovo se stalo nedotknutelnou svátostí. Helena Koželuhová však vtípně poznamenala,

3 KOŽELUHOVÁ, Helena. Sladko je vládnout. *Lidová demokracie* 2, 1946, č. 112, 11. 5., s. 1–2.

4 KOŽELUHOVÁ, Helena. Straník neprodává svoji duši. *Lidová demokracie* 2, 1946, č. 118, 22. 5., s. 1–2.

že se o lidech sice hodně hovoří, ale zapomíná se na ně: „*Kdyby se o lidu tolik nemluvalo, ale žádalo se o jeho rozhodování. Nebo snad lid nejsou už všichni lidé, občané tohoto státu, kteří dosáhli určitého věku a nedopustili se určitých trestných činů, výbrž jen určití lidé, určitých předem určených názorů?*“⁵

Chtěla, aby lidé přemýšleli a aby byli svobodní při svém rozhodování. Obhajovala svobody, obhajovala demokracii: „*Ironisovat demokracii, jak se to dnes stává stále častěji a častěji, je zcela neprominutelné. Demokracie je nezadatelné právo, jehož se nikdo nemůže vzdát a nikdo je nesmí bagatelizovat, tím méně ti, kteří mají vedoucí funkce.*“⁶ V tomto případě mířila svou kritikou na Antonína Zápotockého.

Obhajovala také svobodu názoru. Vadilo jí, že některé názory byly brány jako ty jediné správné. Prohlašování jinak smýšlejících lidí za „plevel“ nebo jejich označování za reakcionáře jí bytostně vadilo. Dalo by se říci, že byla příznivkyní klasické demokracie bez přívlastků. „*Demokracie nestaví modly, jež by byly nedotknutelné. Zná jen vůli lidu, tj. všech občanů. Vše se může změnit, přejí-li si to občané ve své většině. Je pravda, že občané musí poslouchat zákonů a nařízení, pokud si je nezmění, ale nemusí s nimi soubližit. Jen to je demokracie a nic jiného.*“⁷

V neposlední řadě pak hájila soukromé podnikání, které podle jejího názoru i přes znárodnění, které respektovala, muselo být nedílnou součástí společnosti. „*Stát a jeho občané musí žít a k tomu potřebují zdravou a prosperující výrobu v celém rozsahu, jak nám zůstala.*“⁸ Její podpora svobodného podnikání, vyzdvihování příkladu Tomáše Bati a dalších podnikatelů bylo v té době něco naprosto výjimečného. Mnozí živnostníci a soukromí podnikatelé měli konečně pocit, že se jich někdo zastal a nedívá se na ně jen jako na vyřídudchy. Nebylo pomalu týdně, kdy by neuveřejnila alespoň jeden článek v tehdejších novinách *Lidové demokracii* či v *Obzorech*. Jako by cítila, že možnost publikovat nepotrvá věčně.

Na mušku si brala i další jevy. Kritizovala tzv. revoluční přehmaty. Skrytě i otevřeně se pouštěla do soubojů s dominantními komunisty. Díky svému psaní se stala jakýmsi svědomím republiky. V jednom ze svých úvodníků to popsala velmi trefně: „*Stávám se poslední dobou jakousi studnicí lidských bolestí a*

5 KOŽELUHOVÁ, Helena. Zapomínaný lid. *Lidová demokracie* 2, 1946, č. 5, 6. 1., s. 1.

6 KOŽELUHOVÁ, Helena. Nejsme proti tomu... *Lidová demokracie* 1, 1945, č. 122, 4. 10., s. 1.

7 Tamtéž.

8 KOŽELUHOVÁ, Helena. Proti soukromému podnikání. *Lidová demokracie* 2, 1946, č. 14, 17. 1., s. 1.

*sběrnou stížností.*⁹ Jejím cílem byla demokratická svobodná společnost, kde se všem bude dařit lépe. V časech nadšení pro socialismus obhajovala soukromé vlastnictví a kritizovala narůstající byrokracii. Věc takřka nevidaná. „*Nemyslíme na teorie, ale všímáme si osudu jednotlivého člověka. Každý člověk má svou hodnotu a právo svobodně a volně vyžít svůj život. My se nedíváme na politiku jako na shromáždění nějaké moci se snahou připojit k této moci moc kapitálu a lid ujařmit. My se nedíváme na drobné kapitalisty, zemědělce, živnostníky atd. jako na škádlce lidu, kteří chtějí kapitál ovládnout, a tím ovládnout i nás. Na ty, kteří nemají žádných schopností a ničeho se nedopracovali a chtějí mít moc, musíme se však dívat velmi bedlivě.*“¹⁰

Velmi dobře si uvědomovala, že svými názory vyvolává rozruch. Svým způsobem ráda provokovala. A v mnoha člancích přiznávala, že ví, že jimi vyvolá hněv a bouři odporu. Ale nemohla jinak. Zajímala se o názory lidí a otevřeně říkala to, o čem byla bytostně přesvědčena. Na otevřenou kritiku jako by poválečné Československo vůbec nebylo připraveno. „*Každá poněkud kritická poznámka k poměrům v naší republice byla vždy přijímána s nelibostí a odporem. Ten, kdo se odvážil mít nějaké námítky, řekneme proti rozsahu a tempu znárodnění a proti zásahům do obchodně odborného vedení v našich podnicích, byl označen za reakcionáře, který jde proti zájmům pracujícího lidu a chce podporovat zvrženěbné kapitalisty.*“¹¹

Její publicistický úspěch samozřejmě vyvolal řadu reakcí. Měla obrovskou skupinu čtenelů a podporovatelů, ale také hodně kritiků, kteří jí úspěch záviděli, ať už je k tomu vedlo politické soupeření nebo fakt, že se jednalo o ženu. Do skupiny kritiků patřili především komunisté a jejich příznivci.

Její konec jako populární žurnalistky nastal po volbách v roce 1946. Helena Koželuhová se totiž pokoušela o proměnu stranického vedení poté, co lidovci skončili až na třetím místě za komunisty a národními socialisty. Tehdejší vedení lidové strany však prosadilo její vyloučení na rozdíl od jejího manžela, který i nadále zůstal ministrem zdravotnictví. Oficiálně celá věc byla v podstatě komentována tak, že nedodržovala stranický program. Ve skutečnosti se však jednalo o klasický boj o moc a

9 KOŽELUHOVÁ, Helena. Kde není žalobce, není soudce. *Lidová demokracie* 1, 1945, č. 125, 7. 10., s. 1.

10 KOŽELUHOVÁ, Helena. Bojujeme a pracujeme pro člověka. *Lidová demokracie* 2, 1946, č. 119, 23. 5., s. 1.

11 KOŽELUHOVÁ, Helena. Rozpočet dokazuje. *Lidová demokracie* 2, 1946, č. 23, 27. 1., s. 1.

vliv ve straně. Následně byla zbavena poslaneckého mandátu na základě bianco podepsané rezignace. Tato praxe poslaneckých reverzů přetrvávala z doby první republiky, kdy stranická vedení využívala těchto bianco podepsaných rezignací jako jisté formy nátlaku na své poslance, aby byli poslušní vůči svým představitelům. Předválečná praxe byla zachována i v roce 1946: kdo chtěl kandidovat, musel před volbami podepsat nedatovanou rezignaci, která posloužila v případě „neposlušnosti“ poslance. A to se stalo i u Heleny Koželuhové, jež byla posledním případem takto použitého poslaneckého reverzu.

Její vyloučení v létě 1946 vyvolalo v ČSR velké protesty. Koželuhová na svoje vyloučení reagovala dokumentem nazvaným „Několik poznámek k mému vyloučení ze strany“: *„Program strany lidové je nekonfesijní, avšak postavený na křesťanské morálce, nesocialistický, nýbrž sociálně reformní. Toto je program a my všichni, máme-li být pravými příslušníky strany a neodchýlovat se od něj, musíme jej přesně dodržovat [...]. Co nám přikazuje zásada křesťanské morálky v našem programu? Přikazuje nám, abychom v politice a právě v politice, která není nic jiného než služba bližnímu, plně dodržovali nejvyšší lásku k bližnímu. To znamená, že první příkaz lidové strany je poctivá a nezištná služba všem lidem, občanům a straníkům. Je to služba národu a státu. Z ní plyne zásada lidské rovnosti a humanity. Nemůžeme proto být nedemokratickými. Všichni, kteří politicky pracují, si musí být vědomi, že jejich postavení jim nedovoluje poroučet, nýbrž přijímat příkazy a vykonávat je. Všichni si musí být vědomi, že musí pokorně a pilně pracovat a ne nadřazeně nad straníky rozhodovat. Tato pilná práce je příkaz morálky, pravé křesťanské pokory. Nelze zanedbávat tento svěřený úkol, protože by to bylo nekřesťanské. Tato práce žádá celého člověka, který má nadto odvahu k pravdě. Je nutno, abychom si toho byli vědomi, neboť jinak bychom se ocitli v rozporu s programem. Nikdo nás nenutí, abychom pracovali politicky a přijímali mandáty. Přijímáme-li je však, pak přejímáme závazek, že příkazy plnit musíme. Kdo se bojí a vymlouvá se, že je pravda netaktická, nechť jde do jiné strany a ne do strany lidové, jejímž základem je křesťanská morálka, která nedovoluje lež a nedovoluje zbabělost. Program lidovců nedovoluje něco jiného dělat před volbami a po volbách. Není jistě lehké poslouchat všechny mravní příkazy našeho programu, nicméně obětavá služba bližním, odvaha k pravdě a odpor proti lži jsou těmi nejdůležitějšími základy, jež musíme dodržovat. V nich je největší hodnota našeho*

*programu.*¹²

Svoje teze ovšem neměla šanci prezentovat na veřejnosti ani na jakémkoliv stranickém fóru. Přesto její vyloučení vyvolalo velké pozdvižení. Především lidovecká mládež, řada místních organizací a některé okresní i krajské organizace otevřeně protestovaly. Ozýval se požadavek na svolání mimořádného sjezdu. Řadu protestů dostávalo také ústředí lidové strany i tehdejší předseda Jan Šrámek. Vedení strany muselo nakonec vynaložit značné úsilí, aby situaci uklidnilo. Mnozí tehdy doufali, že se vše časem uklidní, a že se bývalá poslankyně bude moci po nějaké době vrátit jak do strany, tak k novinářině. Za necelé dva roky se tak ovšem nestalo. Rychleji přišel únor 1948 a s ním fatální změny.

Těžký život v exilu

Helena Koželuhová se po svém vyloučení nakonec věnovala společenskému životu. Chodila do společnosti, hrála bridž, korespondovala se svými přáteli a obdivovateli. Psala detektivní příběhy. A zůstala v ústraní. Komunisté o ni ovšem neztráceli zájem. Podezřívali ji, že se nevzdala svých ambicí. Její aktivity sledovala tehdy rodící se Státní bezpečnost, která se obávala, že Helena Koželuhová bude chtít založit tzv. pátou občanskou stranu. Tato strana se měla stát útočištěm příznivců zakázaných stran a opozičních sil uvnitř povolených stran (tj. lidovců a národních socialistů). K ničemu podobnému ovšem nedošlo. Z Heleny Koželuhové se nakonec stala „pouhá“ manželka pana ministra, jež většinu času věnovala společenským kontaktům.

Velmi záhy proběhly únorové události 1948. Její manžel byl jedním z těch, kteří na protest proti komunistickým snahám o ovládnutí společnosti podal demisi, kterou prezident republiky Edvard Beneš přijal 25. února 1948. Během několika málo dní se její dosavadní život zhroutil.

Koželuhová byla nucena s rodinou emigrovat. Již 29. února 1948 se vydali ve společnosti několika přátel z kruhu lidovecké mládeže k šumavským hranicím. Jeli nejprve vlakem a několik posledních kilometrů šli pěšky. Útěk byl špatně připraven. Rozdělili se do několika skupinek. Přes hranice přešel nejprve

---

12 Několic poznámek k mému vyloučení ze strany. *NA Praha*, f. Adolf Procházka, sign. 15-1/130.

Adolf Procházka. Na stopě jim však byla tehdejší policie. Nakonec se podařilo utéct i Heleně s mladší dcerou. Hranice překročila v podstatě s holýma rukama, protože ji po cestě zajistila policejní hlídka a ze služebny SNB se s dcerou dostala jen za pomoci lsti. Požádala, aby mohla jít s dcerou na záchod, který se nacházel na dvoře. Nikdo je nehlídal a jim se podařilo odejít. Druhou dceru odvezli do Prahy a uvěznil. Jako mladistvá byla brzy propuštěna a svěřena do výchovy babičce, která musela podepsat, že jí zabrání v útěku. Do pražské vily rodičů se podívala již jen jednou, a to v policejním doprovodu, aby si mohla vzít osobní doklady. Vše ostatní komunisté zabavili a vilu již na jaře 1948 obýval komunistický ministr zahraničního obchodu Antonín Gregor. Dceři se pak podařilo emigrovat na podzim roku 1948.

Situace Heleny Koželuhové, podobně jako řady dalších pouňorových uprchlíků, byla zoufalá. Odcházela z vlasti bez peněz, bez majetku. Jedinou výhodou snad bylo, že s ohledem na své dřívější postavení nemusela do uprchlického tábora.

S manželem se však rozešla na začátku exilové anabáze. Adolf Procházka velmi rychle zakotvil v USA. Helena zůstala v Evropě. Podobně jako ostatní političtí uprchlíci i ona věřila, že dojde ke změně, a zapojila se do politické činnosti. Přebývala stále v Paříži. Spolupracovala s někdejší vyslancem Štefanem Osuským. Usilovala o spolupráci s dalšími emigrantskými skupinami. Byla činná v exilové národně demokratické straně. V té době se nejvíce angažovala v organizování časopisu *Návrat*, který měl být určen pro pravicově smýšlející emigranty. Jeho existence však byla pouhou epizodou, nedostávaly se prostředky.

V exilu se rovněž aktivizovalo i československé ženské hnutí. V Anglii a ve Francii vznikla Národní rada žen v exilu, jejíž předsedkyní se v říjnu 1949 stala právě Helena Koželuhová. Mimoto spolupracovala i s řadou charitativních organizací (např. spolkem Charita v Salcburku). V té době se rovněž neúspěšně snažila přivydělat jako spolupracovnice Svobodné Evropy.

Na obtížné situaci Heleny Koželuhové se podepisovaly těžkosti pouňorového exilu. Na rozdíl od předcházejících zahraničních akcí, které vedly ke vzniku, respektive znovuoobnovení Československa, nebyl třetí odboj úspěšný. Exilové hnutí nemělo peníze, chyběl mu duch jednoty a vůdčí osobnosti, která by byla uznávána všemi, a především v zahraničí. Pouňorový

exil si s sebou rovněž přinášel celou řadu problémů z minulosti, které se staly jádrem sporů. Byly to především nevyřešené česko-slovenské vztahy, poválečný zákaz pravicových (občanských) stran, otázka Podkarpatské Rusi atd. To vše se projevilo při organizování třetího odboje. V exilu tak nakonec podobně jako řada jiných Helena Koželuhová v podstatě živořila. Trochu jí vypomáhal Adolf Procházka, který jí každý měsíc posílal pár dolarů. Jinak byla odkázána na příspěvky od bohatších emigrantů a charitativních organizací, případně na honoráře. Její pokusy o podnikání nebyly úspěšné.

Komunisté jí i v cizině neustále sledovali, byli informováni o jejich problémech a snažili se jí přimět k návratu do Československa. Její jméno chtěli zneužít v přesvědčovací kampani, která měla dosáhnout toho, aby se co nejvíce emigrantů vrátilo ze svobodného světa do Československa. Hodně spoléhali na to, že bude vydíratelná, protože v Československu žila její stará nemocná matka, žije v ústraní, a že je finančně na dně. Helena Koželuhová však i přes svou těžkou situaci nabídky komunistických emisarů odmítla. Věděla totiž, co by pro ni návrat znamenal. Bylo jí jasné, že by ji v Československu nic dobrého nečekalo. Nemohla by psát. Nemohla by tvořit. (Příznačné je, že jeden ze spolupracovníků přesvědčující k návratu, nakonec v cizině zůstal.)

Útrapy, kterými Helena Koželuhová prošla, se odrazily i na jejím špatném zdravotním stavu a nakonec i předčasné smrti. Poslední léta svého života strávila nakonec i ona v USA, kam se přestěhovala začátkem 60. let. V Americe se nakonec úspěšně uchytila jako středoškolská učitelka jazyků na Dean Junior College ve Franklinu u Bostonu. V roce 1966 však u ní lékaři diagnostikovali rakovinu ledviny. Zhoubnému onemocnění podlehla o rok později, 6. května 1967, den před svými šedesátými narozeninami. Na jejím pohřbu řekl její přítel Jan Renner: *„Kdyby se všichni političtí činitelé byli chovali tak statečně a nekompromisně, jako se chovala dr. Helena Koželuhová, ovládnutí naší vlasti jednou politickou stranou mohlo být zamezeno nebo ztíženo... Dr. Helena Koželuhová bojovala boj ztracený, protože byla skoro sama. Její odvaha a statečnost, její upřímnost měly by nám všem být zářným příkladem. Skláníme se v úctě před její svatou památkou.“*¹³

Jeho slova byla více než příhodná. Helena Koželuhová byla výjimečnou ženou s těžkým osudem v nelehké době.

---

13 Záznam řeči Jana Rennera na tryzně za Dr. H. Koželuhovou 6. června 1967 v New Yorku. Kopii proslovu zaslal Jan Renner autorovi krátce před svou smrtí v lednu 2002.

Seznam použité literatury

DRÁPALA, Milan. *Na ztracené vartě Západu. Antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*. Praha: Prostor, 2000.

PROCHÁZKOVÁ-KASTNEROVÁ, Marta. *S odvahou k pravdě: život političky Heleny Koželubové Procházkové, neteře bratří Čapků*. (Michal Pehr ed.). Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2019.

Lidová demokracie, roč. 1 (1945)

Lidová demokracie, roč. 2 (1946)

Národní archiv v Praze (NA Praha), fond Adolf Procházka.

PhDr. Michal Pehr, Ph.D.

Historik a politolog. V letech 1995–2002 vystudoval obor historie a politologie FF UK v Praze. 2003–2018 působil jako vědecký pracovník Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Od roku 2007 též externě přednáší na Ústavu politologie FF UK. Specializuje se především na české moderní dějiny a politické myšlení a na dobu třetí Československé republiky (1945–1948).

genmjr. Karel Lukas

Čs. vojenský a letecký atašé ve Washingtonu a první obět' komunistického teroru v ČSR

Zásadní přelom v životě Československé republiky i její armády přinesl únor 1948. Již několik dní po převzetí moci propustili komunisté z armády stovky demokraticky smýšlejících důstojníků, kteří představovali reálné nebezpečí pro nastupující totalitní režim. Mnozí z nich skončili na dlouhá léta ve věznicích, či táborech nucených prací, někteří byli umučeni či dokonce popraveni. Jedněmi z prvních obětí komunisty rozpoutaného teroru se stali generálové Heliodor Píka a Karel Lukas. Přátelé a především však hrdinové, kteří pro svou vlast nasazovali život v obou světových válkách. Konec té druhé je zastihl ve velice významných funkcích. První byl náčelníkem Čs. vojenské mise v Moskvě, druhý čs. vojenským a leteckým atašé ve Washingtonu. Přesto je oba na jaře roku 1949 čekal tragický osud. Tato studie je věnována životu toho méně známého. Statečného muže, který svého přítele Heliodora Píku ve smrti o měsíc předešel.

Karel Lukas se narodil 16. února 1897 v malé vesničce Brníčko na Šumpersku v početné rodině tamního hostinského Františka Lukase a jeho manželky Amálie, rozené Körnerové.¹ Po studiu na vyšším gymnáziu

---

1 Zájemce o podrobné informace o životních osudech Karla Lukase, jeho službě v čs. legiích, v čs. prvorepublikové armádě a za druhé světové války odkazují na svou studii „Generálmajor Karel Lukas (16.2.1897–19.5.1949)“ publikovanou v *Historii a vojenství*, 2001, č. 4, s. 883–922.

v Zábřehu, kde v červnu 1915 maturoval, ho však namísto vysněného povolání učitele čekala vojenská uniforma. Světem tou dobou již druhý rok zmítal válečný konflikt dosud nepoznaných rozměrů, který se nevyhnul ani čerstvému maturantovi. Ten v říjnu 1915 nastoupil službu u c. a k. zeměbranceckého pěšího pluku č. 13 v Olomouci, s nímž odjel na ruskou frontu. Zde byl však již 15. června 1916 zajat a následující rok strávil v ruských zajateckých táborech, mimo jiné i ve smutně proslulé zabajkalské Berezovce. Právě zde se v březnu 1917 přihlásil do čs. legií a 21. července 1917 byl v Bobrujsku zařazen k 1. čs. záložnímu praporu. Již na počátku října 1917 však odjel spolu s transportem čs. legionářů do Francie, kde byl v lednu 1918 zařazen k 21. čs. střeleckému pluku, s nímž se na podzim 1918 zúčastnil krvavých bojů v Alsasku a Argonnách.² Do vlasti se vrátil 11. ledna 1919 a bezprostředně poté se opět zapojil do války, tentokrát proti Polákům na Těšínsku.

V letech 1919–1920 působil Karel Lukas postupně jako instruktor a vychovatel v informačním kursu v Praze na Hládkově, poté ve vojenské instrukční škole v Milovicích a nakonec ve Vojenské akademii v Hranicích. Odtud byl v říjnu 1920 přemístěn na Slovensko. Byl instruktorem u hraničářského praporu 8 v Ipoľských Šáhách a později i v Košicích u tamního obvodového střediska pro výcvik. Další vojenskou kariéru Karla Lukase výrazně ovlivnilo přidělení ke košickému Zemskému vojenskému velitelství, kde působil od června 1926 jako pobočník legendárního generála Josefa Šnejdárka. Právě on ho totiž doporučil ke studiu na pražské Válečné škole, jejímž posluchačem se na počátku října 1928 stal. Po jejím ukončení se vrátil zpět do Košic, kde zpočátku působil ve štábu tamní 11. divize, ale již 30. září 1932 se stal přednostou 3. oddělení (operačního) štábu ZVV Košice, v jehož čele již tehdy stál generál Ludvík Krejčí. Ten si po svém jmenování náčelníkem Hlavního štábu čs. branné moci vzal v prosinci 1933 schopného podřízeného s sebou do Prahy jako svého osobního pobočníka.³

V této funkci důležité působil Karel Lukas nepřetržitě až do 15. března 1936, kdy byl přemístěn k Ředitelství opevňovacích prací, složce Hlavního štábu řídicí výstavbu našeho pohraničního opevnění. Jako přednosta takticko-

2 Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, Praha (dále jen VÚA-VHA), fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Karla Lukase (č. 772522).

3 VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase a záznam rozhovoru autora s paní Marií Žižkovou (dcerou armádního generála Ludvíka Krejčího) 17. 8. 1991.

studijní skupiny ŘOP se stal počátkem roku 1937 jedním z mála čs. důstojníků, kterým bylo ve Francii umožněno zhlédnout mohutné dělostřelecké tvrže již tehdy legendární Maginotovy linie.⁴ Bezprostředně po tragických mnichovských událostech byl členem malé čs. vojenské mise, která na počátku října 1938 v Berlíně bojovala předem ztracený diplomatický boj o alespoň trochu výhodnější podmínky, pokud jde o velikost území, jež měla být ČSR předána nacistickému Německu. Poté zamířil počátkem listopadu 1938 až na samý východ republiky, kde se stal zmocněncem Ministerstva národní obrany u autonomní vlády Podkarpatské Rusi (později Karpatské Ukrajiny) v Chustu. Zde se v březnu 1939 zapojil do bojů s maďarskou armádou i ukrajinskými nacionalisty, a poté se spolu s částí čs. jednotek, jež se probily do Rumunska, vrátil přes Jugoslávii a bývalé Rakousko zpátky do Čech.⁵

Ihned po příjezdu do tzv. protektorátu se Karel Lukas zapojil do odbojové činnosti v Obraně národa, byl však prozrazen a musel uprchnout do zahraničí. Přes Polsko dorazil do Francie, kde 22. srpna 1939 nastoupil službu u Čs. vojenské správy v Paříži. Kromě jiného tehdy ve francouzských internačních táborech, kde byli drženi bojovníci ze španělské občanské války, vyhledával čs. interbrigadisty a organizoval jejich nábor do naší zahraniční armády.⁶ Na konci ledna 1940 Karel Lukas Francii opustil a odjel do Velké Británie, kde převzal funkci přednosta vojenské kanceláře při čs. velvyslanectví v Londýně. Po porážce Francie byl 14. srpna 1940 ustanoven náčelníkem štábu nově vytvořené 1. čs. smíšené brigády ve Velké Británii. Na tomto zodpovědném, ale zároveň i náročném místě setrval až do konce září následujícího roku, kdy se stal čs. vojenským atašé u polské exilové vlády v Londýně. Nedlouho

4 VÚA-VHA, fond Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP) 1937, 46-2/8. Pod touto signaturou je uložena velmi obsáhlá Lukasova „Zpráva o stáži u pevnostních vojsk ve Francii“ (MNO čj. 23.861/Taj.hl.št.ŘOP 1937) obsahující velké množství zajímavých postřehů a návrhů vypovídajících mnohé nejen o francouzských pevnostních jednotkách, ale i o osobě autora samotného. Lukasově stáži ve Francii a některým jeho podnětným myšlenkám jsem se podrobněji věnoval na stranách 842-845 své studie „Francie a opevňování Československa ve třicátých letech“ In: *Historie a vojenství*, 1999, č. 4, s. 814–847.

5 VÚA-VHA, Kmenový list Karla Lukase a záznam rozhovoru autora s plk. Mikulášem Guljaničem 9. 11. 1990.

6 VÚA-VHA, Čs. vojenská správa (ČSVS) Francie, karton č. 6, 61/C II/ 1b/ 1/ 6. Pod touto signaturou je uložena obsáhlá Lukasova zpráva „Hlášení o táboře Gurs“ (II. odb. čj. 1234/39) z 20. 11. 1939. Kopie tohoto dokumentu se dochovala i v Lukasově pozůstalosti ve Vlastivědném muzeu v Šumperku (dále jen VM Šumperk). Tento mimořádně zajímavý dokument podrobně využil Jiří Friedl k sepsání studie „Španěláci z tábora Gurs“ In: *Historie a vojenství* 2000, č. 4, s. 806–827.

poté vystoupil 28. října 1941 při příležitosti našeho státního svátku s působivým projevem, v němž mimo jiné uvedl: „*Chci ukázat na jednu naši národní vlastnost. Jsme individualisté. Každý z nás si chrání úzkostlivě své vlastní já a je nerad, když mu někdo do toho mlví... Ale my se musíme všichni sejít u jednoho bodu. Tímto bodem je vlast... Čím je osobní prospěch proti tomu velkému komplexu problémů, s nimiž si přítomná doba hraje? Ničím! Odložme veškeré osobní zájmy, osobní třenice, sjednotme se a dejme celý svůj intelekt do služeb vlasti a podložme ho srdcem.*“⁷

Kancelářská práce Karla Lukase neuspokojovala a usiloval o odeslání na frontu. V polovině června 1942 se na něj konečně usmálo štěstí. Společně se štábním kapitánem Pravoslavem Řídkým odjel na Střední východ, kde byl zařazen jako vojenský pozorovatel k 10. britské obrněné divizi, s níž se zúčastnil krvavé bitvy u El Alameinu.⁸ Následovalo přidělení ke 4. britské lehké obrněné brigádě, které však 17. listopadu 1942 přerušilo jeho těžké zranění.⁹ Až do druhé poloviny dubna 1943 musel být hospitalizován (nejprve v Káhíře, od února 1943 v Jeruzalémě), ale o návratu do Velké Británie, který mu byl nabízen, ani na okamžik nezauvažoval. V červenci 1943 nastoupil k 7. britské obrněné divizi „Desert Rats“ s níž se zúčastnil jak příprav invaze na Sicílii, tak i vlastní invaze do Itálie a postupu až po řeku Carigliano.¹⁰ V prosinci 1943 byl povolán zpět do Londýna, kde ho vzápětí přidělili k Čs. vojenské misi u SHAEF (Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces) generála Dwighta Davida Eisenhowera, tedy velitelství, jež tou dobou připravovalo otevření dlouho očekávané druhé fronty v Evropě.¹¹

V polovině srpna 1944 byl Karel Lukas díky svým zkušenostem, mimořádným jazykovým znalostem a diplomatickým schopnostem ustanoven čs. vojenským a leteckým atašé v USA (v červenci 1945 přijal současně i zmocnění pro Kanadu). Domů se tak definitivně vrátil teprve v květnu 1947, tedy plně dva roky po skončení 2. světové války.¹² Až do konce listopadu

7 VM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Třístránkový rukopis projevu „28. říjen“.

8 VM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Deník Karla Lukase z pobytu na Středním východě.

9 VM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Rukopis hlášení škpt. Pravoslava Řídkého z 9. 12. 1942.

10 VÚA-VHA, fond 19-1-51, Hlášení pplk. Lukase z 28. 8. 1943 o přidělení k 5. pluku Royal Horse Artillery.

11 VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase.

12 VM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Různé písemnosti vážící se k odjezdu Karla Lukase z USA zpět do Československa (účty za přestěhování, bližší informace o cestě z USA do Evropy).

1947 působil u Hlavního štábu v Praze, a poté se stal velitelem 7. pěší brigády v Novém Jičíně.¹³ Bleskový konec jeho slibně se rozvíjející kariéry přinesl únor 1948.

Na „zvláštní dovolenou ze služebních důvodů“ byl sice Karel Lukas odeslán „až“ 19. dubna 1948, ale vzhledem k tomu, že se do podnájmu ke svému bratrovi v Praze nastěhoval již 6. března 1948, dá se předpokládat, že mu byl přístup do novojičínských kasáren znemožněn již několik dní po komunistickém puči.¹⁴ Nebylo by ostatně divu. Plukovník Karel Lukas totiž figuroval mezi prvními na seznamech akčních výborů Národní fronty, jež navrhovaly vyloučení důstojníků z armády. Tyto seznamy zasílal předseda branného výboru ÚNS Rudolf Slánský přímo na MNO, jež poté zajišťovalo vše potřebné. V seznamu vypracovaném Krajským akčním výborem Národní fronty Ostrava byl plk. gšt. Karel Lukas charakterizován následovně: „*Velitel brigády Nový Jičín, probraný, proti osvětě, proti SSSR, velmi diplomatický a zákeřný.*“¹⁵ S podobným posudkem neměl pochopitelně v nově se utvářejících poměrech žádnou šanci. Ostatně i ten poslední vojenský posudek, který na něj byl tehdy vypracován, dává jasnou odpověď na to, proč musel službu v armádě opustit: „*Iniciativní, nebojí se odpovědnosti. Nespolehlivý mravně politicky... Dobrá paměť, bystrý postřeh a rychlý úsudek... Všeobecné vzdělání má velmi dobré, politicky je orientován na Západ... Veřejnému životu se vyhýbá. K mravně politické výbově v armádě neměl kladný poměr... Pro západní orientaci nemůže mu být svěřena vyšší funkce... Vzhledem k tomu, že popisovaný nenašel kladný poměr k lidově-demokratickému řádu republiky... byl mu stanoven stupeň kvalifikace nerybovující.*“¹⁶

Dnem 16. dubna 1948 bylo zrušeno jeho povolání do Kurzu pro vyšší velitele, po jehož absolvování měl být povýšen do hodnosti brigádního generála. O několik dní později, po více než třiceti letech služby v čs. armádě, obdržel dekret datovaný 7. května 1948, v němž bylo mimo jiné uvedeno: „*Ministerstvo národní obrany přibližující k tomu, že není pro Vás z vážných služebních důvodů ve Vaší*

13 VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase.

14 VM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Policejní přihláška Karla Lukase do bytu jeho bratra ve vile Na Šafránce 22 v Praze XII.

15 Národní archiv Praha, archiv ÚV KSČ, fond 100/1 - svazek 51, archivní jednotka 437, s. 179.

16 VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase, Kvalifikační popis za rok 1948 vypracovaný 23. 12. 1948 arm. gen. Zdeňkem Novákem, velitelem Vojenské oblasti 3 v Brně.

*stavovské skupině použítí odpovídajícího Vaší hodnosti, zproštuje Vás koncem května 1948 činné služby vojenské, zastavuje týmž dnem výplatu Vašich dosavadních služebních platů a dává vás... dnem 1. června 1948 na dovolenou s čekáním.*¹⁷

Přes nezáviděníhodnost svého postavení se Karel Lukas snažil povznést nad situaci, v níž se nalézal, a v dopise příbuzným z 24. června 1948 napsal: „Já mám teď času dost. Dosloužil jsem na vojně a jako západní člen armády dán na dovolenou. Celkem mně to plně vyhovuje, poněvadž při mém založení by se mně velmi těžko sloužilo; nemám rád, aby do odborných věcí mluvili laici, a nepokládám armádu za věc jedné strany, vybrž národa a státu.“¹⁸ Přes naléhání přátel odmítl Karel Lukas uvažovat o opětovném odchodu do exilu, a to i přesto, že by měl v USA vynikající zázemí (od dvacátých let tam byly provdány dvě jeho sestry). Nechtěl potřeť odcházet za hranice, chtěl zůstat doma. Žil u svého staršího bratra Otty v Praze a pokoušel se uchytit jako překladatel. Netušil, že jeho cesta až na samé dno ponížení dosud neskončila. V úterý 29. března 1949 byl náhle zatčen příslušníky Státní bezpečnosti a převezen na Pankrác, kde byl držen ve vyšetřovací vazbě. Ač to dnes může znít až neuvěřitelně, nejpravděpodobnější příčinou jeho uvěznění byl jeho automobil. Stříbrošedý sedan značky Packard, který si pořídil během svého pobytu v USA. V poválečné Praze, plně trofejních vozidel všech možných armád a sem tam nějakého automobilu z let první republiky, se Lukasův americký „koráb silnic“ vyjímal skutečně impozantně. Kromě všeobecné pozornosti toto vozidlo vzbuzovalo i závist, a to se stalo Karlu Lukasovi osudným. To, že zatčení způsobil jeho automobil a rozsáhlý majetek, potvrzuje i to, že byl Packard příslušníky StB zabaven hned první den a rabování osobních věcí v plukovníkově bytě začalo současně s jeho uvězněním a pokračovalo i po jeho smrti.¹⁹

O dalších osudech plukovníka Karla Lukase dostupné materiály většinou mlčí, a tak se musíme spoléhat především na svědectví pamětníků. Většina z nich však již byla po listopadu 1989 po smrti, takže nebylo možné jejich tvrzení vzájemně konfrontovat s novými poznatky. Dne 19. června 1968 zaslal

17 VM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Dekret MNO čj. 5.707-1./2. odděl. 1948 ze 7. 5. 1948.

18 VM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Průklep dopisu Karla Lukase z 24. 6. 1948.

19 Detailní informace mi v této věci poskytla manželka majitele domu, v němž Karel Lukas bydlel, paní Marie Malá a rovněž paní Vlasta Škochová, s jejíž rodinou sdílel plukovník Lukas tzv. rozdělený byt. S oběma jsem se opakovaně sešel v květnu, červnu a září 1991. Podrobné záznamy z těchto rozhovorů jsou v mém držení.

MUDr. Otto Lukas dopis tehdejšímu ministru vnitra Josefu Pavlovi, v němž ho žádal o přešetření smrti svého bratra. V dopise mimo jiné uvedl: „Dne 29. 3. 1949 byl můj bratr zatčen orgány Státní bezpečnosti. Moje manželka Hana Lukasová po jeho zatčení několikrát intervenovala u orgánů StB v Bartolomějské ulici... Příčinu zatčení se při těchto jednáních nedověděla. Moje manželka nosila též balíčky s prádlem do věznice na Pankráci, kde je přejímal pracovník StB Pešek. Krátce před smrtí mého bratra přišlo jeho prádlo zkrvavené a potřísněné hněsem, část ho scházela. Jednoho dne nám bylo doručeno poslem oznámení, že můj bratr zemřel dne 19. 5. 1949 na Pankráci. Moje manželka navštívila neprodleně referenta StB Volfa, který jí sdělil, že bratr zemřel na degeneraci srdce. Když projevila pochybnosti o správnosti tohoto sdělení s poukazem na to, že bratr neměl nikdy srdeční potíže, ukázal jí Volf fotografii mého bratra v rakvi... Po tomto jednání v Bartolomějské ulici dal Volf zavést manželku na Pankrác k Peškovi, který jí vydal věci mého bratra... Na to jsme zašli společně s mou manželkou a dcerou Blankou do Patologického ústavu, kde kustod vyhověl naší žádosti a ukázal nám mrtvé tělo mého bratra. Řekl nám, že měl zcela rozbitá záda a poškozené ledviny. Manželka odhrnula z bratrova těla roušku, která je zakrývala, a na celém levém boku v oblasti kyčelního kloubu bylo vidět rozsáblou krevní podlitinu a na levé paži rozsáklebenou tržnou krvavou ránu jdoucí téměř po celé délce paže od ramenního kloubu k loketnímu...“²⁰

Mezi svědky, kteří se na Pankráci setkali s plukovníkem Lukase, byl pan Ing. Václav Havel,²¹ který o okolnostech jeho smrti v roce 1968 bratrům Lukasovým řekl: „Po mém zatčení 31. března 1949 jsem byl převezen do cely věznice na Pankráci, kde bylo již pět jiných zatčených, mezi nimi i plk. gšt. Karel Lukas. Pan plukovník byl ve výborném zdravotním stavu a bezvadné mravní kondici. Svým jednáním příznivě ovlivňoval morálku všech uvězněných a současně udržoval kázeň na cele. Byl naprosto vyrovnaný a fyzicky i psychicky v naprostém pořádku. Během našeho společného pobytu na cele byl plukovník Lukas dvakrát předvedený k výslechům, z nichž se v pořádku vrátil. Avšak jednoho dne ráno byl odveden k dalšímu výslechu, z něhož se již do cely nevrátil. Téhož večera jsme se od gonkaře dozvěděli, že byl plukovník Lukas přinesen od výslechu ve zbledlém stavu a byl dán do cely č. 16. Nám bylo krátce poté nařizováno, abychom připravili všechny svrsky plukovníka Lukase, které pak byly z cely odneseny. Následujícího dne se mi při odchodu na vycházku podařilo v nestřeženém okamžiku, během procházení kolem cely č. 16, navázat s plk. Lukase spojím a to tak, že jsem před

20 Dopis MUDr. Otto Lukase ministru vnitra ČSSR z 19. 6. 1968. Kopie průklepu uloženého v archivu rodiny Lukasovy v držení autora.

21 Otec bývalého prezidenta České republiky Václava Havla.

celou zadupal a zašeptal jsem: ‚Tady Václav.‘ Plk. Lukas mi na to odpověděl: ‚Ti mi dali, pozdravuj všechny.‘ Několik dní poté jsem se od gonkaře dozvěděl, že Karel Lukas zemřel.²²

Tou „jinou celou“, o níž se ve své výpovědi Ing. Havel zmiňoval, byla temnice, kterou již v té době obýval jiný vězeň – dvaadvacetiletý Leopold Hajíček, jenž uvedl: „Dne 4. května 1949 večer byl do mé cely dodán nový vyšetřovavec, který nebyl schopen chůze. Bez nosítek, prostým držením pod pažemi a za noby jej přinesli tři příslušníci SNB za vedení vrchního strážmistra Františka Vinického a známé bestie – navoněného Peška. Novým vyšetřovavcem byl plk. Lukas, jehož stav byl již na první pohled otřesný. Vězeň byl nedbale narychlo oblečen a na nobou měl pouze zakrvácené ponožky. Jeho boty nesl jeden z příslušníků SNB a vhodil je do cely. Na oděvu plk. Lukase nebyly známky kerve, ale hlava nesla zřejmě známky ran a podlitin. Obličej zakrvácený, přešedivělé vlasy zplihlé do čela – proto na mě v první chvíli zapůsobil jako starček před smrtí. Cela byla při příchodu plk. Lukase ‚odtemněna‘ a byl do ní strčen kavalec, na který jsem ho uložil. Já sám jsem totiž do té doby spal na holé zemi. Vrchní strážmistr Vinický ještě mezi dveřmi prohlásil: ‚Starej se o něj, Poldíku, aby ti tady nezbehnul!‘ V noci se stav plk. Lukase zhoršil, a tak jsem bušil na dveře a žádal jsem, aby zavolali lékaře. Po delší době se objevil Vinický, hodil do cely balíček aspirinů a řekl cynicky: ‚To mu určitě pomůže!‘ Druhý den plk. Lukase odnesli do jiné cely a teprve později jsem se doslechl, že ve vězeňské nemocnici zemřel.²³

Co se odehrálo s Karlem Lukase onoho osudného 4. května 1949? Co způsobilo, že ráno odjel z věznice k výslechu zcela zdravý člověk a zpět na Pankrác se po několika hodinách vrací lidská troska neschopná chůze? Nechme vyprávět svědka nad jiné povolání – plukovníka Lukase samotného. Jeho svědectví je zachyceno přibližně tak, jak jej sdělil svým spoluvězňům na cele č. 334, kam byl z temnice přenesen: „Výslech byl zhabán 4. května v 8 hodin a konal se ve staré budově státní policie v Bartolomějské ulici č. 6, v prvním patře, v kanceláři přednosta oddělení dr. Dorka-Běleckého... Výslechu asistovali členové Státní policie Kotlík, Honner a Vlček. Jediným předmětem výslechu, před nímž mi byly zavázány oči, byla otázka, jakým

22 Dopis MUDr. Otto Lukase ministru vnitra ČSSR z 19. 6. 1968. Kopie průklepu uloženého v archivu rodiny Lukasovy v držení autora.

23 Záznam rozhovoru autora s panem Leopoldem Hajíčkem z 26. 7. 1991 a článek „Svědectví o gestapismu: Výpověď o umučení plukovníka Lukase“ publikovaný 16. 9. 1950 v New Yorkských listech.

způsobem jsem byl ve spojení s generálem Liškou, který dlí toho času v Londýně.²⁴ Poté co jsem neodpověděl, byl jsem postupně týrán následujícími způsoby: ‚Hra na medvěda‘ (odborné označení StB). Se zavázanýma očima jsem byl nucen chodit v kruhu, přičemž kolem mne stálo asi šest neznámých členů StB, kteří mě střídavě bili obušky po celém těle. Poté jsem byl nucen poskakovat po špičkách, čímž se napjaly svaly na lýtkách, přes které jsem pak byl tlčen. Asi po pětiminutové přestávce, která byla mi dána na rozmyšlenou, zda chci vypovídat, jsem si musel kleknout na židli a oprít se rukama o opěradlo. Nohy mi byly poté pevně přivázány ke židli. Na to jsem byl bit obušky do chodidel a to střídavě podél a napříč. Rány obušky do konce prstů mi strhávaly nehty... V průběhu tohoto týrání jsem několikrát odmllel a byl jsem poléván studenou vodou. Proto si již dále nepamatuji na postup dalšího mučení. Víím pouze, že jsem dostával rány na různá místa těla, zejména do hlavy a do žaludku. Celé týrání s několika pětiminutovými přestávkami trvalo asi čtyři hodiny.²⁵

Na Pankráci nebyla Karlu Lukasovi přes naléhání spoluvězňů déle než dva týdny (!) poskytnuta žádná lékařská pomoc, třebaže bylo od samého počátku jasné, že je jeho stav velice vážný. Teprve v ranních hodinách 19. května 1949 byl narychlo přenesen do vězeňské nemocnice, kde krátce nato zemřel. Na jeho smrt a její ohlas v řadách bývalých vojáků naší armády na Západě po letech zajímavě vzpomínal PhDr. Tomáš Haišman, syn Lukasova blízkého spolupracovníka štábního kapitána Ing. Jana Hajšmana: „*S mými rodiči se plukovník Lukas poznal v USA, kde můj otec působil jako jeho pobočník na naší ambasádě. Společný dlouhodobý pobyt v zahraničí je sblížil. Velice dobře si rozuměli a rodiče o něm hovořili jako o nesmírně sympatickém a příjemném člověku. Oceňovali především jeho ryzí charakter, mimořádný rozhled, a to zdaleka nejen ve vojenských otázkách, ale i to, že si vždy dělal na věc svůj vlastní názor a nenechal se nikým a ničím v záporném slova smyslu ovlivňovat. Byla to zkrátka osobnost. Rodiče se z USA do Prahy vrátili teprve v roce 1948, tedy o rok později, než Karel Lukas. Přestože měli tu možnost, nechtěli v Americe natrvalo zůstat. Chtěli žít doma. Otec navíc v té době politicky inklinoval spíše nalevo, čímž se ocitl na protější straně politického spektra než můj dědeček Jan Hajšman, který byl národní socialista, a starý ‚mafián‘ z let první světové války. Po návratu ze Spojených států se však u rodičů dostavilo rychlé vystřízlivění. Poměry doma, tak jak je zde nalezli,*

24 Toto obvinění obsahuje i trestní oznámení na Karla Lukase vypracované 1. října 1949, tedy déle než čtyři měsíce po jeho smrti. Archiv bezpečnostních složek (ABS), V-6387 MV.

25 Záznam rozhovoru autora s panem Leopoldem Hajíčkem z 26. 7. 1991 a článek „Svědectví o gestapismu: Výpověď o mučení plukovníka Lukase“ publikovaný 16. 9. 1950 v New Yorkských listech.

byly na hony vzdálené tomu, co si představovali. Domnívám se, že se na jejich prozření nebo alespoň určitém nahlodání toho prvotního nadšení osobně podílel i Karel Lukas, kterého si oba velice vážili a jehož již našli vyboženého z armády. Domnívám se, že už sám tento fakt musel vést otce ke zamyšlení nad tím, co se to v jeho vlasti děje. Přestože byl Karel Lukas vybožený důstojník, stýkali se spolu i nadále, a to bez jakýchkoliv předsudků i bez ohledu na eventuální nebezpečí, které jim v souvislosti s tím mohlo brožit. Pojilo je úzké přátelství, do kterého si politiku nechtěli nechat míchat. Lukasova náhlá násilná smrt a především její způsob znamenala pro mého otce těžký duševní otřes. Šok, ze kterého se jen obtížně vzpamatoval. Byla to obrovská rána jeho přesvědčení, kvůli které prohlédl a uvědnomil si zřůdnost toho, čemu až doposavad věřil. Dobře si pamatuji, že se mezi zahraničními vojáky tradovalo, že Píka a Lukas měli být takovými mementy pro ostatní. Jeden přišel z Východu, druhý ze Západu, jeden byl zlikvidován na základě politického obvinění, v případě druhého měla jeho smrt, je-li to tak možné říci, ekonomický podtext. Zkrátka jako by jim chtěl někdo velice důrazně naznačit, že si od teď nikdo z nich nemůže být jistý, kdy to dopadne i na něj.²⁶

Ve čtvrtek 26. května 1949²⁷ se na bubenečském hřbitůvku v Praze konal smutný pohřeb. Smutečních hostů se sešla jen hrstka. Kromě nejbližších příbuzných a několika rodáků se totiž až k hrobu nikdo nedostal. Několik mužů v civilu kontrolovalo přichozím občanské legitimace. Nad rakví krátce promluvil kněz. Ten den pohřbívali hrdinu dvou válek, rytíře francouzské Čestné legie, nositele americké Legion of Merit, tři československých válečných křížů a dalších šestnácti našich i zahraničních vyznamenaní. Na následující dlouhá desetiletí zmizelo jeho jméno z našich dějin. Společenského uznání se Karel Lukas dočkal teprve v srpnu 1990, kdy byl posmrtně povýšen do hodnosti generálmajora a následně prezidentem republiky vyznamenan Řádem Milana Rastislava Štefánika. Jeho vrazi nebyli nikdy potrestáni...

26 Záznam rozhovoru autora s PhDr. Tomášem Haišmanem z 16. 7. 1991.

27 Úmrtí oznámení plk. gšt. Karla Lukase. Originál v držení autora.

Seznam použitých pramenů

Archiv bezpečnostních složek (ABS), V-6387 MV.

Národní archiv Praha, archiv ÚV KSČ, fond 100/1 - svazek 51, archivní jednotka 437, s. 179.

Rodinný archiv rodiny Lukasozy a archiv autora.

VM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase.

VÚA-VHA, Čs. vojenská správa (ČSVS) Francie, karton č. 6, 61/C II/1b/1/6.

VÚA-VHA, fond 19-1-51.

VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin.

VÚA-VHA, fond Poslužných legionářských spisů.

VÚA-VHA, fond Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP) 1937.

VÚA-VHA, Kmenový list Karla Lukase.

plk. gšt. v z. PhDr. Eduard Stehlík, PhD., MBA

Absolvent Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1989–2012 historik Vojenského historického ústavu v Praze (v letech 2002–2008 zástupce ředitele VHÚ), 2012–2014 poradce ministra obrany, 2014–2019 ředitel odboru pro válečné veterány Ministerstva obrany. V současnosti ředitel Památníku Lidice, předseda Rady Ústavu pro studium totalitních režimů a poradce předsedy Senátu PČR Miloše Vjstřčila.

Petr Zenkl

Věrně v Masarykových stopách

Úvod

Petra Zenkla lze bez nadsázky označit za ústřední postavu československého exilu v USA po únoru 1948. Po celý plodný život následoval učení T. G. Masaryka, měl silné sociální citění a neúnavně bojoval za svobodu a demokracii. Narodil se 13. června 1884 v Táboře. Po studiích na Karlo-Ferdinandově univerzitě a pedagogické činnosti na obchodní akademii v Karlíně se již před první světovou válkou zapojil do komunální politiky. Občané roku 1911 zvolili pracovitěho Zenkla do karlínského zastupitelstva. Měl na starosti sociální agendu. Zasloužil se o výstavbu školek, jeslí, hřišť, starobinců, reorganizoval chudinskou péči. Pilnou prací na komunální úrovni se vypracoval do funkce karlínského starosty a po zrodu samostatného Československa začal působit na ministerstvu sociální péče, jako ředitel Ústřední sociální pojišťovny a především na pražském magistrátu, kde pomohl realizovat řadu významných projektů, například vybudování Ústředního sociálního ústavu hlavního města, tzv. Masarykových domovů (dnešní Thomayerova nemocnice). Jedno z nejmodernějších zařízení svého druhu v celé Evropě, čítající dvě desítky pavilonů na rozloze třiceti hektarů, bylo slavnostně otevřeno k desátému výročí založení republiky v říjnu 1928.

Prezident Masaryk si Zenkla, mimochodem svého někdejšího studenta z univerzity, vážil pro odborné znalosti a progresivní přístup k sociální problematice. Vrchol Zenklovy kariéry na komunální úrovni následoval 27. dubna 1937, kdy byl zvolen pražským primátorem. Pod jeho vedením by

v klidnějších dobách býval zřejmě následoval nebyvalý rozkvět metropole, výstavba moderních čtvrtí, nových kanalizací či tras elektrické dráhy. Místo toho se republika ocitla v ohrožení nacistickým Německem a budovatelské nadšení ustoupilo obraně demokracie. Své krátké angažmá ve vládním kabinetu během mnichovské krize na podzim 1938 Zenkl vnímal jako oběť, nikoliv ocenění poctivé práce. Krátce po německé okupaci byl zatčen Gestapem a celou druhou světovou válku strávil v koncentračním táboře Buchenwald.

Zápasy poválečné republiky

Z nacistického lágru Petra Zenkla vysvobodila v dubnu 1945, spolu s tisíci dalšími, 3. armáda pod velením generála Pattona. Okamžitě byl převezen na léčení do Paříže a Londýna. Do Československa se vrátil 17. května a rovnou naskočil zpět do politického kolotoče. Ještě téhož dne byl na obnovovacím sjezdu národně socialistické strany v pražském paláci Lucerna jednomyslně zvolen jejím předsedou. Nacisté stranu s padesátiletou historií, s programem založeným na humanitní demokracii a vlastenectví, po celou první republiku považovanou za prodlouženou ruku Hradu, nemilosrdně rozprášili. Zenkl stál před nadlidským úkolem znovu vybudovat struktury strany a připravit ji na parlamentní volby v květnu 1946, zároveň se vrátil do funkce primátora. Mezi širokou veřejností měl pověst přesvědčeného demokrata, cítil podporu od prezidenta Edvarda Beneše, s nímž se znal od mládí, ale zároveň si uvědomoval, před jak těžkými úkoly stojí. Ukotvit národně socialistickou stranu v nových podmínkách, sestavit kvalitní program, modernizovat ideologii českého národního socialismu a vůbec vypořádat se s nastupující formou politického uspořádání, označovanou jako lidová nebo socializující demokracie, to znamenalo pro Zenkla velkou výzvu.

I on se musel vymezit vůči předválečnému systému, z něhož jako politik vzešel, a to tak, aby navázal na pozitivní stránky masarykovské republiky, ale zároveň otevřeně poukázal na její nedostatky a mohl si z nich vzít ponaučení pro sebe a celou stranu. Obecně se soudilo, že tzv. buržoazní demokracii, termín pro léta 1918–1938 používaný komunisty, který se ovšem vžil a dostal do politického slovníku většiny společnosti, oslaboval egoistický boj o moc, vše ovládající stranický duch a pokřivená morálka. Z toho mohla pramenit selhání vůdců, kteří se ocitli ve vleku oligarchie, finančníků a průmyslníků. V paměti

občanů zůstávala rovněž černá vzpomínka na hospodářskou krizi třicátých let, bídu, nezaměstnanost a nedostatečnou sociální soudržnost společnosti. Cestu, jak se vyhnout sociálním a finančním kolapsům, našla poválečná elita v socializaci ekonomiky a nápravu někdejší politické krize spatřovala v systému všeobjímající Národní fronty. V ní sice byly zastoupeny všechny povolené politické strany, ale vnější opozice neexistovala.

Zenkl chápal nutnost širokých společenských reforem, kterou s sebou přinesl konec války. Úděl své strany viděl v ochraně Masarykova odkazu, v nalezení „zlaté střední cesty“, kompromisu mezi tradicí a evolucí, a v prosazení pozvolného vývoje, stojícího v kontrastu s komunistickými představami o revoluci a překotné změně společenského řádu. Na půdě pražského magistrátu, posléze Ústavodárného shromáždění a Úřadu vlády, všude Zenkl sváděl každodenní zápasy, aby zpomalil pronikání komunistů do všech sfér veřejného života republiky.

Ač si národní socialisté činili smělé ambice ve volbách zvítězit, v poválečných podmínkách neměli šanci vzdorovat drtivému tlaku KSČ a v měření sil skončili druzí s propastnou ztrátou 900 000 hlasů. Zenkl od května 1946 zastával funkci prvního místopředsedy vlády Národní fronty pod vedením Klementa Gottwalda. Národní socialisté měli v kabinetu ještě další tři ministry: Jaroslava Stránského (školství), Huberta Ripku (zahraniční obchod) a Prokopa Drtinu (spravedlnost). Již během předvolební kampaně bylo jasné, že Zenkl patří k nejobávanějším oponentům, a stal se proto rovněž terčem nevybíravé kampaně komunistického tisku. Propíralo se jeho krátké působení v pomnichovských vládách a dokonce šestileté věznění v Buchenwaldu. Šířily se fámy, že v táboře hrál s esesáky tenis, že měl vlastní pokoj a dva vězně jako sloužící, že jako kápo okrádal vězně o jídlo, že blahopřál nacistům k dobytí Paříže a tak podobně. Zenkl na kauzu reagoval mimořádně citlivě a vypracoval za pomoci tiskového odboru strany sáhodlouhou obhajobu, kterou jako seriál článků „Pravda zvítězí nad pomluvami“ na pokračování publikovalo Svobodné slovo, tiskový orgán strany.

Národní socialisté se iniciativně zapojili do přípravy vládního, tzv. Budovatelského programu, hlavně aby do něj navzdory KSČ prosadili úpravy týkající se zvýšené ochrany soukromého sektoru, stabilizace měny, zjednodušení daňové soustavy a zřehodárnění státní správy. Prosazovali rovněž zavedení

parlamentních kontrolních mechanismů znárodněného průmyslu, pojišťoven a bank, přičemž požadovali soustředění se na rozvoj a perspektivu znárodněných odvětví. Při provádění pozemkové reformy kladli důraz na zásadu její další účelnosti. Obecně se strana smířila se zavedením řízeného hospodářství, které chápala jako záchranné opatření před poválečnou hospodářskou krizí. Nemělo ovšem zapříčinit likvidaci podnikatelského sektoru.¹

Strana se opět ocitla na rozcestí. Směrem od převážně levicově orientované členské základny přicházel k vedení požadavek upustit od kritiky, byť konstruktivní, politických metod KSČ, a zaměřit se pouze na co nejotevřenější vládní spolupráci. Lidé z užšího vedení a v první řadě Zenkl však nehodlali polevit v obezřetnosti a byli připraveni postavit se vůči komunistům v řadě projednávaných otázek do opozice. Národně socialističtí předáci se v projevech a článcích stylizovali do role neohrožených ochránců demokratických zásad stále častěji od roku 1947, kdy se uvnitř Národní fronty prohlubovaly spory. Jedním z kritických témat bylo i přijetí tzv. Marshallova plánu. V červnu 1947 vláda Spojených států amerických ústy ministra zahraničních věcí George C. Marshalla oznámila záměr poskytnout štědrrou hospodářskou pomoc těm evropským zemím, které se zaváží koordinovat svou poválečnou obnovu s ostatními státy a ve prospěch snazší integrace v budoucnu. Československá vláda o tématu poprvé jednala 24. června 1947 a ustavila šestihlavou ministerskou komisi, která kabinetu doporučila účast přijmout. Ministr zahraničí Jan Masaryk následně 1. července informoval vlády vítězných mocností a o tři dny později obdržel oficiální pozvánku k pařížské konferenci, jež se měla konat od 12. července. Vláda se 7. července usnesla, že na konferenci bude participovat. 9. července však delegace vedená Gottwaldem odletěla do Moskvy, kde na Stalinův nátlak musela přislíbit opětovné odvolání souhlasu zúčastnit se pařížských jednání. Tento moment bývá někdy považován za předstupeň k únoru 1948.

Zenkl se pokusil složitou situaci vysvětlit na veřejném shromáždění v Karlových Varech 20. července. Zopakoval, že národní socialisté vždy usilovali o to, aby Československo zůstávalo věrným spojencem Západu i Východu, přijímajícím výhody i nevýhody spojení se všemi důsledky.

¹ Kocian, Jiří: Československá strana národně socialistická; In: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, Doplněk, Brno 2005, s. 1157–1158.

Držel se představ prezidenta Beneše o mostu a sblížení a prohlásil, že zejména v hospodářské oblasti a poválečné rekonstrukci Evropy není jiné cesty než upřímné spolupráce všech, a že evropský mír nelze budovat při existenci soupeřících mocenských bloků. Přesně to se však ve skutečnosti dělo. Lze se domnívat, že Zenklův projev sloužil pouze k uklidnění veřejnosti ve smyslu, že Marshallův plán byl strategicky odmítnut, aby to v budoucnu Československu přineslo mnohem lepší hospodářské výhody, zejména štedré dodávky potravin ze SSSR. Toto vysvětlení však bylo i ve straně přijato velmi rozporuplně a samotný řečník se s výroky vnitřně neztotožňoval. Pochopil, že demokracie utrpěla další prohru.

10. září 1947 se rozhořela tzv. krčmaňská aféra, když byly ministrům Masarykovi, Drtinovi a Zenklovi odeslány balíčky, označené jako parfémy, v jejichž útroběch se ovšem skrývala nástražná výbušná zařízení. Ani jeden z adresátů nebyl zraněn. Bombový atentát coby prvek politického boje se ve třetí republice objevil poprvé a velmi zčeřil hladinu, když vyšetřování ukázalo, že stopy vedou ke komunistické buňce ve vsi Krčmaň na Olomoucku. Zenkl se postaral, aby kauza našla náležitou odezvu v tisku a občané byli pravidelně zpravováni o pokrocích ve vyšetřování. Tlaky z ústředí KSČ naopak záměrně směřovaly kauzu do ztracena.

2. září 1947 rozhodla vláda Národní fronty o poskytnutí finanční pomoci rolníkům, zápasícím s důsledky sucha a neúrody toho léta. Spor se rozhořel zejména kolem výše úhrad na příplatky rolníkům a hrazení zvýšeného dovozu obilí a krmiv ze zahraničí. Bylo třeba získat částku okolo 6,5 miliard korun – komunisté tedy navrhli mimořádnou jedenáctiprocentní dávku z majetku 34 700 milionářů, který celkem přesahoval 50 miliard. Demokraté odmítli selektivní formu zdaňování, jenže KSČ spolu s odbory zavelely k propagandistické masáži v tisku s mottem „At' platí bohatí“. Palcové titulky odkrývaly seznamy československých milionářů s výčtem „hanebných zisků na úkor zbytku společnosti“.

Nátlak a organizovaná demagogie znovu přinesly ovoce a vláda 21. října tzv. milionářskou dávku přijala. Zenkl v této souvislosti hovořil o mravní krizi Národní fronty a odmítl komunistické argumenty, že milionářská dávka předně postihla „šmelináře, kořistníky a všechny, kdo od války umělým navyšování cen nahromadili lichvářské zisky“. Za cestu k rychlejšímu

ozdravení hospodářství po ničivé neúrodě Zenkl označil důsledné osídlení pohraničí, nábor chybějících pracovních sil na venkově a navýšení výkupních cen zemědělských produktů, nikoliv šikanu určitých příjmových vrstev, kterým bude naloženo břímě za celý národ.

Zenkl si koncem roku 1947 uvědomoval hrozbu skrývající se za komunistickým heslem „Za většinu národa“, jinými slovy za úsilím o nadpoloviční většinu hlasů v příštích parlamentních volbách. Zároveň během svých veřejných vystoupení šířil přesvědčení, že KSČ ztrácí sympatie obyvatel a její zdánlivá dominance je pouhou Potěmkinovou vesnicí. Atmosféra ve vládě rychle houstla. Ministr vnitra Václav Nosek vnucoval nekomunistickým ministrům ochranku, běžně docházelo ke sledování a vytváření utajovaných kartoték policejních svodek o kontaktech a schůzkách význačných politických činitelů, samozřejmě Zenkla nevyjímaje.

Pod hladinou vlády Národní fronty vřel vážný spor a čekalo se brzké měření sil. Zenkl v čele protikomunistického tábora hledal zahraniční spojence. Často komunikoval s pracovníky americké ambasády v Praze, vítal americké delegace, přátelský vztah udržoval přímo s velvyslancem Laurencem A. Steinhardem. Strávili spolu minimálně jeden lázeňský pobyt, navzájem si vyměňovali pozvání na nejrůznější společenské akce, dlouhé hodiny dokázali debatovat o politice, historii, hudbě či literatuře. Zenkl se nerozpakoval se Steinhardtem do detailů rozebírat nedobré poměry mezi stranami Národní fronty, což velvyslanec následně zapracovával do svých pravidelných hlášení do Washingtonu D.C. Když předseda vlády Klement Gottwald obdržel darem od Stalina novou limuzínu, Zenkl údajně Steinhardtovi navrhl, aby prezident Truman stejným způsobem vyjádřil podporu demokratickým politikům. Ačkoliv byla tato příhoda posléze citována v komunistických propagandistických publikacích a měla dokazovat Zenklovu zrádcovskou povahu a politický diletantismus, předseda ČSNS návrh s limuzínou zmínil spíše v nadsázce jako příklad symbolického gesta, kterým by americká vláda veřejně ukázala, že ve střední Evropě ještě zcela nevyklízí pole. Krátce před Vánoci 1947 ovšem Steihardt odcestoval na zdravotní dovolenou do USA a v Praze se objevil znovu až 19. února 1948, kdy naplno propukla vládní krize.

Zenkl počátkem roku 1948 otevřeně označoval Národní frontu jako nástroj komunistického teroru. Dalším důkazem tohoto tvrzení byly personální výměny

ve velení Sboru národní bezpečnosti, nařízené komunistickým ministrem vnitra Václavem Noskem. Ožehavá kauza vyústila 20. února v rezignaci dvanácti ministrů ze tří stran a v ochromení vlády. Zenkl patřil k iniciátorům demise. Považoval ji za poslední možnost záchrany československé demokracie, neboť se domníval, že komunisté se znemožní před veřejností a v dalším volebním klání pohoří. Ve vzduchu však viselo mnoho neznámých a okolností se během několika únorových dní nakonec otočily proti Zenklovi a jeho věrným. Veřejnost i političtí představitelé zůstali chvíli zmateni. Jako první se vzpamatovali komunisti a začali stavět akční výbory v závodech a vyzbrojovat dělníky. Zenklovi je vyčítáno, že v kritickou chvíli neučinil žádné velké veřejné vystoupení a nevyburcoval početné přívržence, Sokoly, legionáře, studenty, všechny demokraticky smýšlející Čechoslováky.

Gottwald se přestal starat o chybějící ministry a obratně navrhl Benešovi pouhé doplnění vlády o spolehlivé lidi. 25. února 1948 zlomený Edvard Beneš přistoupil na Gottwaldovy návrhy na doplnění vlády. Petr Zenkl během týdne ztratil vše: ministerské křeslo, poslanecký mandát i předsednictví strany. Z nejpopulárnějšího politika v zemi se stal během týdne psancem, reakcionářem a vyvrhelem, čekajícím v domácím vězení na svůj osud.

V dalších měsících jej přes den i v noci hlídalo celkem dvanáct strážců. Chodili s ním na nákupy, k holiči, na procházky do parku. Nový režim ještě nebyl natolik silný, aby si dovolil takovou osobnost uvěznit. Doba politických procesů a honu na politické oponenty se však blížila. Zenkl musel pryč. Věděl, že řada jeho přátel a kolegů už odešla do zahraničí a začíná formovat protikomunistický odboj. Ve čtyřiašedesáti letech se i jemu s manželkou Pavlou podařilo 7. srpna 1948 utéci na Západ. Milovanou vlast opouštěl ukryt v kufru vozu americké ambasády. Mimořádně riskantní operaci řídila zpravodajská služba CIC.

Závěr

Ve věku čtyřiašedesáti let se Zenkl ocitl v exilu v USA, kde se shromáždila řada uprchlých politiků, vědců, umělců, diplomatů, demokraticky smýšlejících Čechoslováků. Domnívali se, že vyhnanství je pouze dočasné. Počítali s brzkým ozbrojeným střetem mezi USA a SSSR. 25. února 1949 vznikla Rada svobodného Československa jako jednotný orgán exilu a Zenkl se postavil

do jeho čela. Přízrak únorové porážky se však vznášel ve vzduchu, frustrace, strach a vyřizování starých účtů mezi představiteli jednotlivých stran postupně rozleptaly činnost Rady. Stárnoucí Zenkl čelil permanentním útokům oponentů a propagandy, zároveň přednášel, promlouval na vlnách Hlasu Ameriky a Rádía Svobodná Evropa, cestoval po světě, psal, pomáhal uprchlíkům, vešel i na mezinárodním poli ve známost jako odhodlaný bojovník proti komunismu. Byl členem řady exilových organizací, včetně tzv. Shromáždění porobených evropských národů (Assembly of Captive European Nations – ACEN), které vzniklo roku 1954 v New Yorku jako „stínová“ OSN. Zastoupení v ní mělo devět národů střední a východní Evropy, které sdílely stejný neradostný osud v podobě sovětské dominance. ACEN Zenklovi poskytl ideální platformu pro varování západní veřejnosti před komunismem a sovětským kolonialismem.

Petr Zenkl prožil plných dvacet sedm let v emigraci a místo zaslouženého odpočinku pracoval dál pro národ, bez vyhlídek na hmatatelný úspěch a návrat domů. Byl bezdětný, avšak pocházel z deseti sourozenců a zejména na jihu Čech měl rozvětvené příbuzenstvo, které komunistický režim tvrdě perzekvoval. Rovněž nemálo bývalých kolegů a přátel skončilo ve vězení, blízká přítelkyně a spolupracovnice, poslankyně Milada Horáková na popravišti.

Dramatik Václav Havel na jaře 1968 navštívil USA. Součástí jeho cesty bylo i natočení rozhovorů s předními poúnorovými exulanty. Ve washingtonském bytě pohovořil i se čtyřiaosmdesátiletým Zenklem. Vyhnanec a žijící pomník někdejší československé demokracie vyjádřil smutek nad osudem vlasti. Nevěřil v úspěch Pražského jara ani v obrodu komunismu. Přál si pouze jediné. Být pohřben v Praze. Nakonec se to vytrvalému bojovníkovi za svobodu, který zemřel 3. listopadu 1975 v Severní Karolíně, splnilo. Ostatky manželů Zenkových byly převezeny z Českého národního hřbitova v Chicagu a při pietním aktu uloženy na Vyšehradě. 28. října 1991 také obdržel in memoriam Řád T. G. Masaryka II. třídy.

Seznam použité literatury

- BRACKETT, Lewis. *Petr Zenkl: Champion Anti-Communist*. Chicago: Beseda J.V. Frič, 1956.
- KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. Brno: Doplněk, 1997.
- KOČIAN, Jiří. *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948*. Brno: Doplněk, 2002.
- LUKEŠ, Igor. *Československo nad propastí*. Praha: Prostor, 2014.
- NEKOLA, Martin. *Osobnosti poúnorového exilu*. Praha: Naše vojsko, 2018.
- NEKOLA, Martin. *Petr Zenkl: Politik a člověk*. Praha, Mladá fronta, 2014.
- ZENKL, Petr. *Mozaika vzpomínek*. Olomouc: Centrum pro československá exilová studia, 1998.

PhDr. Martin Nekola, Ph.D.

Historik a politolog, koordinátor projektu the Czechoslovak Talks (www.czechoslovaktalks.com), autor dvaceti monografií a tří set odborných a populárně naučných článků; zabývá se především československým exilem po únoru 1948 a krajany v USA; pravidelně přednáší na amerických univerzitách.

P. Antonín Zgarbík

Vězeň obou totalit

Úvod

Otec Zgarbík, viceprovinciál jezuitského řádu, nezemřel přirozenou smrtí v kruhu spolubratrů, jak by se jistě slušelo na podobně postaveného kněze, ale ve věznicí ve Valdicích, kde si dnes odpykávají tresty odnětí svobody nebezpeční zločinci. Nedopustil se však žádného kriminálního deliktu, jak by se mohli pravděpodobně mladší čtenáři domnívat, ale byl vězněn za komunistického režimu kvůli čistě náboženským aktivitám. Ano, ještě v polovině 60. let umírali v československých věznicích političtí vězni. Nedočkal se žádných poct ani slavnostního pohřbu, ba naopak jeho pohřeb byl komunistickými funkcionáři záměrně narušován, aby se jej zúčastnilo co nejméně lidí. O tomto výjimečném člověku nevyšla doposud žádná monografie, která by se věnovala jeho životu. Důležité je, že na něj nezapomínají lidé v jeho rodišti – v Jankovicích nedaleko Velehradu. Pokusme se následujícími řádky alespoň o stručné připomenutí jeho dramatického života.

Hlavní část

Narodil se 27. 8. 1913 a pocházel z rodiny zemědělce z obce Jankovice nedaleko Velehradu. Jeho otec zemřel v roce 1915 na infarkt na rakouském cvičišti za 1. světové války a matka, navíc stížená ve válečných letech tyfem, se musela starat ještě o dvě starší sestry. Díky P. Cyrilu Bařovi, který rodinu v této těžké době podporoval, mohl Antonín po vychození obecné školy nastoupit na jezuitské gymnázium na Velehradě. Po ukončení sexty v roce 1930 vstoupil do noviciátu Tovaryšstva Ježíšova. Po složení prvních slibů v srpnu 1932 nastoupil na tříletá studia filosofie do polského Krakova. Pak rok působil na koleji na

Velehradě jako prefekt a odjel studovat teologii do Holandska do Valkenburku. Vzhledem k blížícímu se válečnému konfliktu se v roce 1939 vrátil a dokončil bohovědná studia v Praze a na Hostýně. Na kněze byl vysvěcen v brněnské katedrále 5. 7. 1940 biskupem Josefem Krupkou. Pracoval jako pomocník novicmistra a v roce 1944 po zatčení představeného domu P. Vlka se stal i superiorem u sv. Ignáce v Praze. V kostele u sv. Ignáce byl P. Zgarbík vyhlášeným kazatelem, na jehož kázání přicházela ve velkém počtu mládež a vysokoškoláci.¹

V červnu 1944 proběhla razie gestapa proti českým jezuitům, a kvůli jejich podporování protinacistického odboje bylo zatčeno 7 kněží a 19 kleriků. Dne 25. června byl zatčen nacisty i P. Zgarbík, následně byl vyšetřován na Pankráci a po odsouzení odvezen do Terezína. Zde pracoval v podzemní továrně na výrobu letadel. V Terezíně prožíval stejně jako ostatní vězni a také jezuité velké utrpení – hlad, zimu, ponižování, bití. O svých zážitcích před spolubratry nikdy příliš nemluvil, jen v náznacích: „*V Terezíně jsem poprvé v životě prožil, opravdu prožil čtvrté tajemství bolestného růžence – který pro nás těžký kříž nesl.*“² P. K. Říha SJ si z dob noviciátu zapamatoval: „*Doba utrpení vtiskne nesmazatelnou pečeť charakteru člověka. O Terezíně nám novicům P. Magister vlastně ani nevyprávěl. Pouze, když dával body k rozjímání o čtyřicetidenním postu Ježíšově, řekl: „Nikdo z nás neví, co je skutečný hlad. Čemu vy říkáte hlad, to je pouze chut’ k jídlu. Hlad začíná, když se tělo počne stravovat, a to je velká bolest.*““³ V Terezíně P. Zgarbík při nástupu na vězeňském dvoře omdlel – vězeňský lékař se domníval, že má spálu a poslal ho k důkladnějšímu vyšetření na Pankrác, kde byl i dočasně léčen. Poté, co se ukázalo, že šlo jen o vysílení z práce, byl znovu odeslán do Terezína. Zde byl vězněn až do osvobození tábora 5. května 1945.⁴

Po návratu do Prahy v roce 1945 se ihned ujal obnovy rezidence. V červnu 1945 se konala na Staroměstském náměstí děkonná slavnost, kam přišlo vzdát dík za osvobození, za ochranu města a národa a také hold Kristu a Panně Marii kolem 50 000 lidí. Jako hlavní řečník zde vystoupil právě bývalý terezínský

1 PAVLÍK, Jan. *Vzpomínky na zemřelé jezuitů, narozené v Čechách, na Moravě a v moravské Slezsku od roku 1814*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2011, s. 363–367.

2 Archiv Tovaryšstva Ježíšova v Praze, PITRUN Bernard, SJ: Životopisný nástin – P. Antonín Zgarbík TJ, strojopis, nedatováno, s. 44, vzpomínka P. J. Formánka.

3 Tamtéž, s. 45, vzpomínka P. K. Říhy.

4 PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům*. Praha: Societas Praha, 1995, s. 21–22.

vězeň P. Zgarbík. Ve svém projevu také řekl: „Nuže, chcete vědět, co nás drželo na nohou, co nám zvedalo hlavu v zatuchlých pankráckých kobkách a zavšivených terezínských brlozích? Co nám bránilo, abychom cestou z noční roboty neskočili pod vlak a nedali se zasypat v dolech? Chcete vědět, proč ty vrávorající kostry v pruhovaných hadrech tak vášnivě chránily doutnající knot bídného života, aby se zítřka znovu mohly dřít a znovu trpět a chřádnout? Byla to víra, živelné přesvědčení: na naší straně je právo, naše věc je spravedlivá – a kde je právo, tam je Bůh, a kde je Bůh, tam je naděje a vítězství! Bylo to vědomí, že trpíme nevinně.“ V srpnu 1947 byl P. Zgarbík spolu s dalšími politickými vězni – 35 kněžími a dvěma spolubratry z řádu – vyznamenán v Horní Bečvě válečným křížem, který přijal z rukou generála Bočka.

Po návratu do Prahy působil půl roku jako viceprovinciál, pak odešel na Velehrad, kde byl jmenován magistrem noviců a stal se i zdejším rektorem. „Snad si děláte představy, že budete pro Krista pracovat jako kazatelé, profesori, spisovatelé... Nedělejte si žádné takové plány. Bůh toho všeho nepotřebuje a snad toho od vás ani nepožádá. Jediné, co od vás chce, je ochota k oběti,“⁵ říkával P. Zgarbík svým novicům na Velehradě v roce 1947.

V poválečné době často kázal na poutích (Hostýn, Velehrad – cyrilometodějská pout' v roce 1947), pronášel přednášky, vedl duchovní cvičení. V době velehradského působení redigoval časopis Velehradské zprávy, do nějž psal úvodníky, komentáře. Rovněž přispíval už od válečných let svými básněmi, úvahami do mnoha časopisů, např. Logos, Posel Božského srdce Páně, Hlasy svatohostýnské ad. V letech 1948–1950 vykonával funkci rektora koleje při biskupském gymnáziu v Brně a vyučoval zde ruštinu.

V prvních dnech dubna 1950 se konal u Státního soudu v Praze vykonstruovaný monstrproces s představenými řádů, mezi nimiž byl odsouzen i provinciál jezuitů František Šilhan, a to na 25 let. Před svým zatčením jmenoval Šilhan P. Zgarbíka viceprovinciálem české jezuitské provincie. V noci ze 13. na 14. dubna 1950 zlikvidovala StB za podpory lidových milicí v tzv. akci K mužské kláštery a řeholní domy. P. Zgarbík byl jako představený domu odvezen do internačního tábora v Želivi. Zde pracoval s ostatními řeholníky při kácení stromů v lesích nebo sbírání a třídění brambor. Po mnohahodinovém pracovním vysílení a prochlazení dostal v červnu 1951

5 Archiv Tovaryšstva Ježíšova v Praze, PITRUN Bernard, SJ: Životopisný nástin – P. Antonín Zgarbík TJ, strojopis, nedatováno, s. 1.

srdeční záchvat. Dne 28. října 1952 dostal P. Zgarbík do Želivi telegram o tom, že jeho matka je vážně nemocná a leží v nemocnici. Požádal proto velitele tábora, zda by ji nemohl navštívit. Velitel tábora mu odmítl návštěvu matky povolit a ona záhy zemřela, takže už ji syn nemohl spatřit. P. Zgarbík napsal umírající mamince dopis, který jí už nebyl včas doručen: „*Drabá maminko, děkuji Vám za všechno, co jste pro mne za celý život vykonala a vytrpěla. Odplat' Vám to náš pán a budiž Vám On sám věčnou odměnou. Rád bych vás spatřil a vyprosil si Vaše požehnání, ale není to možné. Obětujeme tuto svoji společnou bolest Tomu, který jí jedině dovede pochopit a také odměnit.*“⁶

Po zrušení želivského tábora v roce 1956 byl spolu s ostatními spolubratry převezen do střediska do Králík. Pracoval tu nejprve jako zemědělský dělník a později jako instalatér. Při krátkých návštěvách získával informace o životě ostatních spolubratrů mimo tábor, povzbuzoval k věrnosti povolání, podporoval, radil. Dne 16. října 1959 provedla StB na Králíkách razii a P. Zgarbík byl spolu s dalšími spolubratry zatčen a obviněn z řízení „ilegální řádové činnosti“. Půl roku byl držěn ve vazbě v Ostravě. Kvůli nedostatečnému vytápění v zimních měsících se zde těžce nachladil a dostal zápal plic, následně se u něj kvůli neposkytnutí účinné lékařské pomoci objevilo těžké astma. Po výsleších byl postaven do čela osmnáctičlenné souzené skupiny (z nichž 16 bylo členy jezuitského řádu) a v monstrprocesu konaném 7. března 1960 u Krajského soudu v Ostravě odsouzen za velezradu k 16 letům vězení.⁷

P. Zgarbík byl spolu s ostatními spolubratry obviněn, že se v letech 1949–1950 postavil proti státní Katolické akci a rozšiřoval v souvislosti s ní protistátní tiskoviny.⁸ Dále, že během svého internování v Želivi a později v Králíkách se rozhodli ilegálně pokračovat v činnosti řádu, vytvořili tajné vedení a zorganizovali menší skupiny této organizace na různých místech republiky (Ostrava, Brno, Uh. Hradiště, Praha, Moravec), do jejichž čela jmenovali zkušené vůdce, povzbuzovali mladé řeholníky ke studiu a k tajnému kněžskému svěcení, zajišťovali jim potřebné tiskoviny protistátního obsahu,

6 Tamtéž, s. 68.

7 Spisovna Krajského soudu v Ostravě, Rozsudek Ks Ostrava T 03/60, Zgarbík a spol.; VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2003, s. 215–225.

8 Bylo jim vyčítáno zejména, že četli pastýřský list biskupů v červnu 1949, varující před tímto pokusem o rozdělení církve, a exkomunikační dekret jejích členů, případně je v písemné formě předali dalším kněžím a věřícím.

konali s nimi zkoušky, přijímali do řádu nové členy.⁹ Také mu bylo kladeno za vinu, že prostřednictvím dalších jezuitů navázal kontakt se spolubratry v Polsku a přes ně zaslal zprávy o situaci české provincie generálovi řádu do Říma. Jako trestnou činnost klasifikoval soud skutečnost, že 10 let internovaní řeholníci kriticky hovořili o stávajícím režimu a jeho spojeneckých státech, kritizovali církevně politické poměry u nás a poslouchali zahraniční rozhlas, především při nedělních schůzkách zvaných rekreace.¹⁰

P. Zgarbík se při soudním přelíčení otevřeně hájil. Odmítl kvalifikaci obžaloby a prohlásil, že se necítí vinen tak závažnými trestnými činy, které jsou mu kladeny za vinu. A i když se dopustil jednání, které je z objektivního hlediska v rozporu se zákonem, neučinil tak z nepřátelských důvodů, ale podle svého náboženského přesvědčení. Státní zákony vědomě porušoval jen tehdy, když byly v rozporu se zákony Božími. Odmítl obvinění z nepřátelství vůči národu a lidově-demokratickému zřízení a řekl, že mu šlo jen o výkon náboženské činnosti a řeholního života.¹¹

Po odsouzení byl P. Zgarbík převezen do věznice do Valdic. Při zdravotní prohlídce se vězeňský lékař Theuner velmi pozastavoval nad jeho zdravotním stavem. Údajně pronesl tato slova: „*Tak těžký případ astmatu jako má Zgarbík jsem ještě neviděl.*“¹² U nemocného propukaly stále častěji astmatické záchvaty. Při jednom z nich mu vypovědělo i srdce a málem se udusil. Jen díky včasnému zákroku lékaře majora MUDr. Cedivody z Hradce Králové, který mu provedl umělé dýchání a masáž srdce, se podařilo P. Zgarbíkovi zachránit. P. Zgarbík pak chodil po vězeňském dvoře při vycházkách s kyslíkovou trubičkou a inhaloval z ní. Zhoršování zdravotního stavu ho skličovalo. Při jedné z vycházek měl jednomu spolubratrovi říci: „*Já už toho moc nevykonám. Pro mne nezbytvá než úkol starých a nemocných – modlit se za Tovaryšstvo. Ale nevdá, přinesu tu obět.*“¹³ Záchvatů

9 P. provinciál a představení domů se samozřejmě zajímali o mladší spolubratry a snažili se, aby byl mladším nablízkou zkušenější řeholník, který by je vedl a povzbuzoval k věrnosti řádu.

10 Archiv bezpečnostních složek, fond Vyšetřovací spisy – Ostrava, vyšetřovací spis V-1434 OV, Antonín Zgarbík a spol.; Spisovna Krajského soudu v Ostravě, Rozsudek Ks Ostrava T 03/60, Zgarbík a spol.

11 Spisovna Krajského soudu v Ostravě, Spis Ks Ostrava T 03/60, Zgarbík a spol., protokol o přelíčení.

12 Archiv Tovaryšstva Ježíšova v Praze, PITRUN Bernard: *Životopisný nástin – P. Antonín Zgarbík TJ*, strojopis, nedatováno, s. 78.

13 Archiv Tovaryšstva Ježíšova v Praze, PITRUN Bernard SJ: *Životopisný nástin – P. Antonín Zgarbík TJ*, strojopis, nedatováno, s. 79.

stále přibývalo a zhoršovaly se. Proto musel být P. Zgarbík opakovaně převážen na vězeňské oddělení fakultní nemocnice v Brně. Po návratu do Valdic se jeho stav opět zhoršoval a hrozilo nebezpečí úmrtí.

Zřejmě proto byl v roce 1962 převezen na Mírov, do věznice položené v vyšší nadmořské výšce v kopcích. Skutečně mu to pomohlo k lepšímu dýchání, jako těžce nemocný zde nemusel pracovat a dostával i dietní stravu. Když ho po dlouhé době mohly na Mírově navštívit jeho rodné sestry a zděsily se nad jeho zuboženým stavem, uklidnil je slovy: „*Já už jsem se spravil, vždyť vážím 52 kg /při výšce postavy 170 cm/. To v Brně mě dali dobromady a udělali ze mě zase člověka.*“¹⁴ Sestry mu samozřejmě přivezly i balíček – nějaké jídlo a oblečení. Nesměly mu jej však předat. Sestra Božena se na tuto věc ptala velitele, proč vrahové, lupiči dostávají zásilky od příbuzných a její bratr ne. Dostalo se jí odpovědi: „*Protože se nechce zapojit a tvrdě setrvává v odporu, nesusoblasí s naším světovým názorem. Mohl by například psát pro nás a mnoho by nám tím posloužil. Ale on ne, proto si nezaslouží balík ani od návštěvy. Tato výhoda je povolena jen těm, kdo plní naše požadavky.*“¹⁵

Právě v této době se sestra P. Zgarbíka, paní Božena Adamčíková z Popic u Hustopečí, rozhodla všemi možným cestami dosáhnout propuštění nemocného bratra z vězení. Od podzimu 1962 žádala na nejvyšších místech prominutí zbytku trestu pro svého bratra. V listopadu 1962 se nejprve obrátila na prezidentskou kancelář. Ta její žádost postoupila ministerstvu spravedlnosti. Dne 20. listopadu dostala zamítavou odpověď, že amnestie roku 1962 se na bratra právem nevztahovala, protože jde o vedoucího organizátora nebezpečné protistátní skupiny. A pokud má nějaké zdravotní potíže, je mu ve výkonu trestu poskytnuta veškerá lékařská péče. Zamítnutím omilostnění pro P. Zgarbíka skončila i žádost směřovaná ke Krajské prokuratuře v Ostravě. Proto se paní Adamcová znovu obrátila na kancelář prezidenta republiky. Ve svém dopise ze dne 1. července 1963 prezidentu republiky píše: „*Bratr je těžce nemocný, trpí záchvaty a v takovém prostředí nevydrží. Byla jsem u něj na návštěvě 2. května. Z muže dříve 76 kg je zřícenina sotva 50 kg. K tomu, že byl vyloučen z amnestie a ještě si málo odpykal? Vždyť byl internován už od roku 1950, a to velmi přísně, v Želivi a v Králíkách. To už je 13 roků, co tráví nesvobodně ve věznicích. Pamatuji se,*

14 Tamtéž, s. 79, svědectví sestry B. Adamčíkové.

15 Tamtéž, s. 80.

jak se těšil na osvobození, když byl za Hitlera v Terezíně a na Pankráci. “Sestra získala podporu také u jednoho bývalého spoluvězně P. Zgarbíka, který intervenoval u vězeňského lékaře, jenž pak také podal žádost o přerušení trestu pro P. Zgarbíka ze zdravotních důvodů na jeden rok. Díky těmto žádostem a zřejmě na zárok prezidenta mu pak byl koncem srpna 1963 přerušen trest na jeden rok. Dne 28. srpna byl propuštěn.¹⁶

Odjel k sestře do Popic, kde se mu dostalo vřelého přijetí a péče. Brzy byl navštíven příslušníky SNB z Břeclavi a ti ho upozornili, aby si uvědomil, že jeho trest je pouze přerušen, že bude stále pod dozorem a aby se nepokoušel navazovat kontakty s členy řádu. Zgarbík měl stále vážné dýchací problémy, denně musel docházet k lékaři na injekce. Po vyšetření na alergologickém oddělení v Brně mu byla doporučena léčba tzv. autovakcínami a pobyt ve výše položeném kraji. Mezitím prodělal další těžký záchvat, musel být hospitalizován v nemocnici v Hustopečích a dýchat přes kyslíkovou bombu. Jeho zdravotní stav byl velmi kritický a zdálo se, že umírá. Lékařům se pak podařilo záchvaty během několika dnů ztlumit a nemocný byl propuštěn domů. Poté se díky pomoci neteře mohl odstěhovat na několik měsíců do Telče. Se spolubratry se setkával jen zřídkka. Jeden z nich – P. Pavlík S.J. vzpomíná: *„Přiliš jsme Otce Zgarbíka nenavštěvovali. Dalo se předpokládat, že dům, ve kterém bydlel, byl pozorován aspoň namátkově. Nechtěli jsme mu způsobit nějakou nesnáze, abychom mu nepřitížili, když by se žádalo o prodloužení přerušení trestu ze zdravotních důvodů. Ale přece jen někdo měl příležitost s ním někdy chvíli být. I já jsem se s ním v té době setkal. Byl příkladně vyrovnaný a klidný. Byl velice rád, když mohl někoho z našich vidět.“¹⁷*

V květnu 1964 se paní Adamčíková snažila docílit pro svého bratra ukončení trestu nebo alespoň jeho další přerušení s poukazem na stále vážný zdravotní stav. Z ministerstva spravedlnosti obdržela 3. června 1964 zamítavou odpověď – není důvod pro prominutí trestu cestou milosti prezidenta republiky. Proto se pokusila situaci ještě zachránit žádostí ke Krajskému soudu v Ostravě, u něhož byl vynesena původní rozsudek i rozhodnutí o přerušení výkonu trestu. Krajský soud si pro posouzení případu vyžádal vyšetření P. Zgarbíka, jež provedl interní lékař z Břeclavi, MUDr. R. Grossman. V lékařské zprávě charakterizoval onemocnění P. Zgarbíka jako

16 PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům*. Praha: Societas Praha, 1995, s. 119–121.

17 Tamtéž, s. 120.

průduškové astma s občasnými záchvaty při zhoršení stávajících chronického kataru průdušek. V důsledku toho se dle lékaře u vyšetřovaného rozvinula pomalu rozedma plicní, charakterizovaná subjektivní dušností a dechovou nedostatečností středního stupně. Nemoc P. Zgarbíka označil dr. Grossman jako nevyléčitelnou, mající progresivní charakter, avšak život bezprostředně neohrožující. Na základě tohoto lékařského posudku krajský soud další prodloužení přerušení trestu zamítl. Ani odvolání paní Adamčíkové k Nejvyššímu soudu v Praze, ani opakovaná žádost bratra k prezidentu republiky a ÚV KSČ o omilostnění na rozhodnutí Krajského soudu v Ostravě nic nezměnily.¹⁸

P. Zgarbík musel v září 1964 nastoupit na Mírov do výkonu trestu a záhy byl převezen do Valdic. O vánočních svátcích onemocněl chřipkou a jeho záchvaty se stále zhoršovaly. Dne 22. ledna 1965 zde ve vězeňské nemocnici po jednom z četných záchvatů zemřel, udusil se. Přáním otce Zgarbíka bylo, aby byl pohřben na Velehradě do řádového hrobu. V souladu s tímto přáním se měl pohřeb plánovaný na 26. ledna uskutečnit na Velehradě. S tímto datem byla natištěna parte a oznámení o pohřbu vyšla i v novinách. Dne 26. ledna se skutečně sjelo na Velehrad velké množství lidí, řada kněží a spolubratrů z Tovaryšstva Ježíšova. Pohřeb se však nekonal, protože nepřijela rakev s pozůstatky zemřelého. Místní komunisté se velmi obávali mohutné účasti věřících a kněží, a proto byl pohřeb v den uskutečnění zakázán, pod záminkou, že na velehradském hřbitově mohou být pochováváni jen místní, a vykopaný hrob musel být zaházen. Dle úředního nařízení se měl pohřeb uskutečnit v rodných Jankovicích, a to tehdy, až přijede rakev se zesnulým. Dne 29. ledna ráno se nejbližší příbuzní dověděli, že se pohřeb uskuteční tento den dopoledne, a proto uvědomili lidi z okolí a také několik kněží. V tento den byl P. A. Zgarbík pochován v rodných Jankovicích.¹⁹

18 Spisovna Krajského soudu v Ostravě, spis Ks Ostrava T 3/60, Korespondence a jednotlivé žádosti paní Boženy Adamčíkové, sestry P. Zgarbíka.

19 PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům*. Praha: Societas Praha, 1995, s. 119–122.

Závěr

P. Zgarbík prožil rok v nacistických věznicích a téměř 15 let v komunistických internačních táborech a věznicích. Jeho život byl svědectvím věrnosti národu, Tovaryšstvu Ježíšovu a církvi, bez klíček, kompromisů, zbytečné pompéznosti či polovičatosti. Jeho život byl završen mučednickou smrtí ve Valdicích. Zařadil se tak po bok blahoslaveného biskupa Gojdiče, Josefa Toufara či spolubratra Adolfa Kajpra.

Seznam použité literatury

PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům*. Praha: Societas Praha, 1995.

PAVLÍK, Jan. *Vzpomínky na zemřelé jezuitů, narozené v Čechách, na Moravě a v moravském Slezsku od roku 1814*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2011.

VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2003.

VESELÝ, Josef. *P. Antonín Zgarbík SJ: 1913–1965*. Opava: Josef Veselý, 2008.

VODIČKOVÁ, Stanislava. *Papežovi špioni – Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova v soukolí moderních dějin na příkladu P. Antonína Zgarbíka SJ*. *Securitas imperii* 2011 (2), ÚSTR.

Seznam použitých pramenů

Spisovna Krajského soudu v Ostravě, Ks Ostrava T 03/60, Zgarbík a spol.: rozsudek; protokol o přelíčení; korespondence a jednotlivé žádosti paní B. Adamčíkové, sestry P. Zgarbíka.

Archív bezpečnostních složek, fond Vyšetřovací spisy–Ostrava, vyšetřovací spis V-1434 OV, Antonín Zgarbík a spol.

Mgr. Vojtěch Vlček, Ph.D.

Je učitel na Gymnázium, Ostrava-Hrabůvka, a externě učí na Katedře historie Filozofické fakulty na Ostravské univerzitě. Rovněž spolupracuje s Ústavem pro studium totalitních režimů. Dlouhodobě se věnuje tématu perzekuce katolické církve, především řeholních řádů v období komunismu.

Rejstřík

A

akce K 99
amnestie 93, 102

B

Bitva u El Alameinu 78
Budovatelský program 89

C

česko-polská válka 76
četnictvo 26, 27
Čs. vojenská správa v Paříži 77

D

delimitační komise 28
Desert Rats 78
diferenciální přímková geometrie 18
druhý odboj 64, 77

E

emigrace 11, 19, 71, 93

H

Hlas Ameriky 12, 94

K

krčmaňská aféra 11, 91

L

lidová demokracie 66

M

Marshallův plán 4, 90

Matematický ústav 18

milionářská dávka 91

milost 103

ministr vnitra 9, 29, 92

Mnichovská dohoda 18, 28, 77, 88

O

Obrana národa 77

P

pátrací stanice 27

politické procesy 39, 41, 100, 101

Politické ústředí 6

Právní rada 64

primátor 33, 88

protinacistický odboj 98

Prozatímní národní shromáždění 18

R

Rada svobodného Československa 20

Rádio svobodná Evropa 94

S

Shromáždění porobených evropských národů 94

Slovenské národní povstání 55

socialismus 68

soud

- mimořádný lidový 8

- Národní 9, 36
  - Nejvyšší, Vojenské kolegium 41
- Společnost pro vědy a umění 21
Státní bezpečnost 43
státní prezident 30

T

- Třetí americká armáda 56, 88
třetí odboj 12, 71, 86, 93

U

- Úřad strategických služeb (OSS) 52
Úřad vojenského atašé 59
Ústřední četnické pátrací oddělení v Praze 27
Ústřední výbor odboje domácího 6

V

- válečný kříž 8, 12, 84, 99
velký retribuční dekret 9, 36
Vrchní velitelství spojeneckých expedičních sil 78

O sborníku

Éra únorových událostí 1948 představuje již klasické téma moderní historiografie. Avšak až nyní začíná být věnována větší pozornost některým osobnostem tehdejšího společenského života, jež se v letech tzv. třetí republiky (1945–1948) zasazovaly o zachování demokratické tradice, a jež právě proto po dlouhá desetiletí totality z badatelského zájmu vymizely. Cílem tohoto sborníku je představit některé z těchto osobností a jejich životní příběhy s důrazem na období třetí republiky. Jejich příběhy též otevírají širší diskusi morální a filosofickou o tom, jak se jedinec může zachovat v mezních situacích a co znamená být aktivním občanem. Tento sborník proto nepředstavuje pouze jména, data a individuální příběhy – ale otevírá i prostor k úvaze nad tím, jaká je role jedince ve vzniku, udržování a obnově demokracie jakožto konceptu, který je neodmyslitelně spojen s našimi každodenními rozhodnutími.

ISBN 978-80-11-01036-2

9 788011 010362